

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА, НАУКИ І ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

Маланюк: Серпень	1	на Зеленому Клині	50
Права по молот (перекл. Ю Клен)	1	Педант: Про річі малі й великі.	53
Ічнянський: Коса на камінь	5	І. Бут: Закарпаття і еволюція мистецтва	60
Грак: Проповідник повного життя	8	За М. С. Жіллетом: Пристрасть і християнство	63
М.: Зрадники чи нездари?	29	* * * Др. Володимир Кушнір	67
В.: Гітлер і Росія	32	М. Л.: З пресового фільму.	68
де Сент-Олер: Середземне море	36	Бібліографія.	71
О.: Перед зударом на Україні	43	Від Адміністрації	76
Дрок: Концентраційні табори			

РІЧНИК VII

НИЖКА 1

ТОМ I

СІЧЕНЬ

1939

Адреса редакції й адміністрації ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове конто П. К. О. 500*371.

Відновляйте передплату за „Вістник“ на 1939 р.!

Хто з краю пришле до кінця січня річну передплату, **платить тільки 20 зл.** Закордонний передплатник, що пришле в січні **25 зл.**, матиме заплачений Вістник за весь 1939 р.

Інакше передплата за „ВІСТНИК“ в краю вносить:
квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23
платні згори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.
Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті.

Квартальника Вістника

в 1939 р. вийде, як дотепер, 4 книжки в ціні
від зл. 1 до зл. 2.

Річна передплата вносить зл. 4 платних згори.

Для закордону зл. 5.

Річна передплата „Квартальника“ для передплатників
„Вістника“ вносить половину.

А Д Р Е С А: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500.371.

Вже вийшла 4-а книжка „Квартальника“

Д-р Ю. РУСОВ

САЛЯЗАР

РЕФОРМАТОР ПОРТУГАЛІЇ

людина, яка створила нові форми державного й національного життя в країні, яка — не під одним оглядом — нагадує Україну.

Ціна 1 зл.

„ЦЕНТРОСОЮЗ“

Союз Кооперативних Союзів

Львів, Зіморевича 20/22 тел. 298-94

З Б У Т

ростинних продуктів — яєць — живини.

III
П-12531/
4939
Р. 7 кн. 1

ЄВГЕН МАЛАНЮК

Серпень

Літо тане, як віск. Догорає підскарбій-серпень.
Смертна постеля його — золото пізніх плодів.
Не поспіває строфа услід легконогій Евтерпі,
В вірші блаженно-важкім никне далекий спів.

Літо гусне, як мед. Бжолі в солодкій утомі
Нижче і нижче гудуть. Струни снуються в стернях.
Усміх майбутньої матері в зорі твоїм, а не пломінь,
І багряніє поволи захід коротшого дня.

Виправа по молот

*З Едди, староісландського збірника заг
(Перекл. Ю. Клен)*

У люті страшній скаженів громовик,
бо, прокинувшись, молота він не знайшов.
Почав бородою трясти і волоссям
син Ерди і бити круг себе руками,
і це його слово найперше було:
„Слухай, о Локі, тобі тільки звірюсь...
О, сталась страшна і нечувана річ:
У сильного бога хтось молота вкрав.

Пішли до оселі прекрасної Фреї,
і там його слово найперше було:
„Позич мені, Фрее, сорочку крилату,
Щоб молота міг я здобути назад”.
Фрея: „Хоч срібною, хоч золотою вона,
та сорочка, булаб, то досталасьби вам.”

Злетів тоді Локі, крила шумлять,
оселі богів за собою лишає,
і ось перед ним уже велитнів край.

ЛІНБ ім. В. Стефаника
АН України

Турсів володар сидів на горбі,
сплутував коні мотуззям злотистим,
розчісував гриви кобилам своїм.

Трюм: „Якжеж там асам живеться і альбам?
Що привело тебе в Йотунггейм наш?”

Локі: „Погано живеться і асам, і альбам,
бо Торова зброя прихована в тебе”.

Трюм: „Торову зброю я добре сховав —
вісім миль під землею. Ніхто не дістане
її звідтіля, хіба що він Фрею,
як наречену мені приведе”.

Злетів тоді Локі, крила шумлять,
велитнів гори він покидає,
і ось перед ним вже країна богів.

Насамперед Тора він баче надворі,
і той йому кидає слово найперше:
„Якже вдалася мандрівка? Як справа?
Ти з височин кажи всі новини,
бо сядеш — дещо забудеш сказати,
а ляжеш — подумавши, дещо прибрешеш”.

Локі: „Вдалася мандрівка, і справа вдалася:
твій молот у Трюма, володаря Турсів.
Тому він дістанеться, хто лише Фрею,
як наречену, йому приведе”.

Обое пішли до ясної богині,
і там його слово найперше було:
„Вдягнися, о Фрее, у шлюбні шати,
з нами у Йотунггейм вирушиш ти!”

Розлютилась Фрея, від гніву її
аж тверджа богів затряслася, і тріснув
Брєзінгів обруч, що з золота був.

Фрея: „Чиж ярість нечиста мене розпалила,
щоб я віддалася за велитня з Йотунггейм?”

Тут всі боги і богині зібрались,
щоб між собою раду чинити.
Владарі довго с'як-так міркували,
як повернути Торові зброю.
І Геймдаль почав, із богів найясніший

— Йому, як і ванам, було все відоме: —

„Тора вдягнімо у шлюбні шати,
Брезінгів обруч злотий хай візьме,
начепить на пояс ключі, щоб бряжчали,
жіноче вбрання до колін хай спадає,
груди йому самоцвітами всійте,
на голову хай ще корону наложить”.

Сказав тоді Тор, потужний і сильний:
„Боги засміють мене, бабою зватимуть
як одягну я жіноче вбрання”.

На це відповів йому Локі, син Лявфи:
„Мовчи ти, о Торе! Про що тут балакать:
житимуть скоро в Асгарді йоти,
коли не повернеш ти молота свого”.

В шлюбні шати вдягли вони Тора,
Брезінгів обруч йому начепили
на шию; на пояс ключі, щоб бряжчали.
Жіноче вбрання по коліна спадало,
груди йому самоцвітами всіяли,
а на волосся корону поклали.

Сказав тоді Торіві Локі, син Лявфи:

„Я за служницю буду при тобі,
в Йотунггейм разом поїдемо ми”.

Жваво тоді баранів привели,
в одну мить запрягли й помчали удвох.
Падали скелі, і іскри летіли,
як їхав дорогою Воданів син.

Вже велитнів владар кричав на своїх:

„Мерщій-но, ви йоти, готуйте сидіння!

Іде вже Фрея, моя наречена;

Назтейм покинула Норда дочка.

Погляньте, багато корів злоторогих

і чорних волів у моїм господарстві,

багато у мене і срібла, і скарбу,

— одної ще Фреї мені бракувало”.

Над вечір вчлсно зібралися гості,

велитням служба підносила пиво.

Вола одного і вісім лососів

і ласощі всі, що були для жінок,

поїв тоді Тор і все це залив

трьома тільки ведрами пива міцного.

Здивований Трюм був, Турсів володар:

„Хто бачив, щоб їли жіжки так багато!

Не бачив дівчат я, що стільки зїдають,

не бачив дівчат я, що пють так багато”.

Поруч сиділа дотепна служниця,
 потрапила вставити слово належне:
 „Вісім ночей не їла вже Фрея:
 так сумувала вона за тобою”.
 Для поцілунку тоді покривало
 він трохи підняв і з жахом одскочив:
 „Якжеж палають Фреїні очі!
 Погляду пломінь мене обпалив”.
 Поруч сиділа дотепна служниця,
 потрапила вставити слово належне:
 „Вісім ночей не спала вже Фрея,
 так сумувала вона за тобою!”
 Ввійшла до покою царева сестра,
 стала просити собі подарунку:
 „Віддай ти мені золоті свої перстні.
 Цим ти любов здобудеш у мене,
 а з нею прихильність і ласку мою”.

Йотів володар Трюм тоді мовив:
 „Несіть сюди молота шлюб освятити.
 Миельніра ви покладіть на коліна
 Фреї, хай Вара шлюб наш освятить”.
 Засміялося серце в Торових грудях,
 Коли він угледів свій молот блискучий.
 Трюма він першого тутже ударив.
 Знищив доценту увесь його рід,
 убив він і Трюмову сиву сестру,
 ту, що просила собі подарунку.
 Замість перстенів блискучих удари рясні
 Сипались щедрим дощем на всі боки.

Так повернув собі молота Тор.

Мирослав Ічнянський

Коса на камінь

(Цикль „Америка”)

Ішов до хати роздражнений потом і вередливим байпдером (вязалка). Тільки білки очей чисті. Наче сажу трусив, наче з рогатими десь потоваришував. Се Гриць Гелега, але й не впізнати його.

На подвір'ї став. Ні, сонце ще не вилізло туди. На середину.

— Може ще й вправлюся... Десь такого мав болта...

Думка впала тихо, як сміх сонців падає.

А печеж! От і Канада сибірна...

До хати спрагу вгасити йшов.

— А ти чогож умиваєшся, противне? Не до гостей тепер! — Ні, не сказав, а тільки хотів. Гелега німий, як серце бере його на оті болти, що рвуться не в пору.

А сірий, як степовий заяць, годований Тарзан умивався далі біля літньої кухні. Чепурився, як коті люблять чепуритися. І не боявся сердитого Гелеги й нікого на світі не боявся.

— Знову клопіт? — глухо спитала Марта, кругла й червона.

— Здурієш... Пече й не вяже...

— У Середюків колектор, кажуть, був... — Та й замовкла. Не доказала. Гриць такий, як розпечеш не знаючи, то влече тебе. Ще й як!

А сонце таке безтурботне та щасливе бовталося собі в блакиті чистій та й клопотами Середюків не журилося. І не боялося Гелеги оте пещене, вільне, багатюще сонце.

Степ навпаки. Видавався схвильованим, тріпотливим, очікуючим, готовим зустрічати нові вітри й грози нові. Але хмар не було й степові нерви могли слабнути.

Як Гриць мовчки сварився на болта, що не влазив у качалку на байндері, тоді ваксовний, молодий, глузливий синій автомобіль, як парубок під градусом, влетів на подвір'я.

Гелега бачив його, але клопіт йому! Най собі там хто хоче їде, най сто панів більше віжджає на подвір'я! А йому що? Байндер псується, ото морока. Ото доглянути треба. Ген, як ото ржа вдарила! Як ото попалила пченичисько... Латки довкола... Най ідуть пани, він не боїться показати оті латки колекторам... Він у Канаді, бой... Се тобі не край... Тут свобода для кожного... Егеж, він знає право... Гелега тобі не Середюк там німий... Гелега, фурт, право знає... Иди, містер... Підходь...

Болт таки цілком не слухав Гриця. Нервова прохолода

посунулася по спині. Віщувало серце й усе свідчило, що се він... Від компанії. Вони в сю пору до фермера в гості заглядають. Знає Гриць. Не вчити його. Але, пане, фург, не дурень Гелега!

Підвівся.

— Добридень, пане Джел! — і пан усміхнувся ввічливо і щиро.

— Добридень!

— Трабл, га? (турботи?)

— Ціла торба, пане.

— Ви знаєте, пане Джел, що се наш байндер? ... Я від компанії.

— Таж чому ні, знаємо... Бачите яке дрантя продали, а грошей певно хочете... — А пан по плечі Гелегу плескав, і був пан вдоволений, як по гарному заробіткові.

— Воно... Воно... Ви мудрий фармар... Цілих 50 долярків маєте скласти зараз... Ви певно продали вже трохи пшениці?... Жалую, але такий наказ старших... Маємо слухати, пане Джел.

І промінні тікали з голеного лица колектора з довгим носом.

Гелега мовчав. Очі шукали грошей в порохах сірого, принишклого, зацікавленого степу. Потім білки блимнули на гостя. Дві гострі-гострі стріли вилетіли з тих рішучих, зелених, навіть злих очей.

— Розумієте, пане Джел, як згори йде... Навіть забирають байндери... Розумієте, я тут... Моя хата зкраю...

І пан опускав очі додолу. Занадто „Джелові” очі гострі. Ой, дуже!

— Розумію... Розумію... Гелега трохи тямить, пане... Дивіться сюди...

За руку агента взяв грубо й кріпко:

— Отам мої доляри погоріли... На отих латках в полі лежать! Отам і ваші сього року небіжчики... Скажіть кумпанії, що Гелега, чи Джел, як ви отам мимрите, так сказав і по всьому... Гуд бай!

Простягнув руку панові, засмальцьовану й велику, ведмежу лапу.

Тоді той блід і виймав папери якісь:

— Слухайте, мистер, право наше забрати байндера у вас хоч і зараз. Навіть уряд за нами, за компанією. Зрозумійтеж, ми вам дали на сплату, як чесному чоловікові, а ви... — І тонкий агент починав закипати, як чайник на печі в Марти.

Вона поспішала до Гриця, щоб, борони Боже, чогоб не тее... Такийже він у неї...

Тоді він, роздратований, дужий, швидкий, як тигр, міряв очима панка:

— Раз плюнуть... І лежатиме, як... як... Але певно, має ротів кілька годувати... Не варто гріха на душу... Не варто пачкатися... Най з ним! — плюнув Гриць голосно.

І:

— Пане, фурт, ви дурний! Себе не шкодуєте. Але чуйте ви і сто містерів з вами в кумпаніях. Чуйте, тисячі містерів! Степ, осей... Чуй, степ, Гриця Гелегу! Осе грабують мене... Тебе, поле, грабують... Сеж тут піт мій... Сеж тут, пане, молодечі роки промарнував на камінцях отих... Приїхав з кучерями... Козак приїхав до Канади, а нині що, га?

Та й кашкета брудного, старого, з діркою посередині скидав:

— Дід я, містер, уже! Лисий дід-жебрак... Земля в довгу... Машинерія в довгу... Але, борони Боже! Не благаю милости... Ви забрали вже в мене за три байндери за оті роки мої на землі осій, в степу осьому терпеливому... Он що! Та Гелега право знає... Фурт знає! Беріть, містер, байндера! Ну, прошу вас, берітьже!

І вклонився агентові, як очі наливалися спілим гнівом і рішучістю по вінці.

— Гриць, та годі тобі вже! Чиж вони совісти не мають... — кинула Мотря боязко.

— Так, мисис, не маємо... Ваш чоловік великий мудрагель... Але такі програють. Агент заговорив новим, задирукватим, ображеним тоном:

— Прошу розпрягати коней! А то сам... Як таке верзете представникові компанії, що на ноги вас, задріпаних г а л і ш е н становить, то забираю байндера... Причеплю до автомобіля... Не первянка... І ви, містер, не лякайте мене... Не з тих! Хіба хочете спочити трохи на державному хлібі, то...

— Господи, й до чого воно доходить! — квилала Марта.

А Гриць мовчав. В одній руці кашкет, а друга на лисині. Наче перевіряв, чи не помилився, чи не кучері молодечі там. Мовчало все в степу на Геледжиній фермі, немов причаїлося й визирало, як тіні з закутків, щож воно буде далі.

— Добре, пане! Беріть... Розпрягайте! Грабуйте! Але, містери, не діждете Гелегу побороти... Він моцний! Я покажу вам, що право знаю... — та майже біг на подвіря.

— Грицю, Господи... Куди він?... Пане, не чіпайте, прошу вас... — та й собі гналася Марта, та й собі за палким Грицем своїм, щоб сокиру не вхопив ще...

Агент розлючений розпрягав коней, що в байндері застряжені були. Четверо.

Агент рішучий був, як Гелега.

Коса на камінь...

Але тривожно озирнувшись, побачив, що „Джел“ мчався з подвіря — його новим, пещеним автомобілем!

— Куди він?! Слухай там, емігранте! Не руш! Не руш, кажу!

І вихром летів до Гриця. А той спокійно поставив ставлевого коня на дорозі. Зачинив ворота й з дроту „замок“ накинув.

Мов той вартовий десь у нетрах Африки біля куріяна ватажка, стояв Гриць біля воріт.

Агент мовчки пройшов мимо. Переліз дротяну загорожу на дорогу й з автомобіля вже гірко, з пімстою буркнув:

— Ти дуже великий мудрагель!... Ми тебе полатаємо иншим разом...

— Гуд бай, містер! Гуд бай!... Дякує хай пані ваша, що живі вертаєтесь до дому. Та мені шибениця булаб... Але Гелега право знає... Егож, знає... Се Канада!..

І перший раз за день Гриць зареготав, як кінь американський збив куряву на дорозі, тікаючи з агентом.

Видалося, що підвівся степ й собі зареготав великим, казковим, горячим ротом.

Гриць Гелега сплюнув радість чи досаду й пішов до хати.

Був час обідати.

Саскатун — Канада

Арак

Проповідник Повного життя

(Т. Шевченко)

А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні, то проклинать
І світ запалити.

Дивні, дивні слова... Неначе стугонить ще здалека ціла стихія, що розходилася й розхвилювалася до дна. Шевченків ідеал особи тут виявляється з нових сторін: оригінальна, міцна й активна на периферіях, особа мусить жити одвочасно інтенсивним внутрішнім життям. Зв'язок сей зрозумілий. Оригінальність, так мовити — насиченість особи багатим своєрідним змістом, цілком природно, зав'язує процес життя куди жвавіший, ніж се можливо в злинялій, зблідлій і невизначній індивідуальності: чим більш смолястих елементів, тим більш падакий огонь...

Оригінальність і барвистість — то повнокровність і здорова, а де здорова там і сила. Яскрава особиста визначеність, здорова зарум'янілість і з нею необхідно зв'язана психічна сила й інтенсивність внутрішніх переживань — ось вища мораль, ось дійсне усталення людини за Шевченком. Очевидно, що в порядку такої ж причинової залежності запалювалось те полум'я емоцій, та палкість і горячість психіки, що так характеристичні й для Шевченка.

З дитячих літ без догляду, без впливів, він не виховувався, а просто ріс, зростав, простуючи гнллям куди попало, незнаючи втручань ножа садівника. Зла мачуха, катюга-дядько, товариші — все се істоти настільки примітивні, що не знали впливу своїм чуттям і, наприклад, в злості до Тараса доходять іноді до неприємності. Се атмосфера не людського житла, й логовиська, де всі живуть і почувають незагнуздано. В сій атмосфері зростав Шевченко і пересякався нею. Дуже характеристичні з цього боку деякі факти з його дитячих літ. Вони показують, як іноді він зовсім не володів собою, як переживання опановували його цілком. Залізні стовпи, що держать світ... Цікаві ті очі, повні природного розуму, так задивились в далечинь, щоб їх побачити, що хлопчець і не стямився де опинився, куди забрив. Ось череда або запряжені воли — покинуті, прибудні, бо хлопця-пастуха причарувала навколишня краса природи, обхопила недитяче-глибока задума, і несила одірватися, опам'ятатися... і так нераз — обовязково всеістотно, в крайній мірі. Добрий, ласкавий до ніжності. Веселий до школярської пустотливости, яку навіть перед загрозою дяківської березової каші не в силі стримати. Непосиділий, провірний як кітка. У боротьбі за існування гнучкий і вигадливий до найбільш невинної, цілком аморальної жорсткості й хитрощів: голодний, він крав курей, обдурював богомільних земляків, викрадаючи цілі листки з Псалтиря, якого мав читати над покійником, вигадував печери з нечистим духом, брав хабарі з товаришів підчас перебування в школі „консулом“, брехав у небезпеці не задумуючись, сам битий — став на дуби, виявляв упертість і неслухнянство: його товкли та били, і він товк та бив з усієї сили, де тільки міг: Степанка, дяка-катюгу, коли той лежав п'яний до неприємності. За кривду помста — такий закон природи. Шевченко підлягав йому цілком як всі, що навкруги, бо навіть не уявляв можливости інших взаємовідношень, не кажучи про при звичаєність до них. У всіх сих дрібницях з дитячого життя поета, так і виблискують, здається, оскалені й роздратовані, то в злості, то в безпечній веселости гострі білі зуби, готові покусати, та дика негідаремність, неприборканість і сила переживань молодого звіряти. Первісна непосредність життя, без навиків до самообмеження й самоволодіння й стриманости, такий поет за дитинства.

Сеї загальний стрій емоцій дитячої душі Шевченка від-

бився на його психіці назавше: ніколи він не міг тай не хотів впрягтися в умовности взаємовідношень.

„Я открит окно, которое было ровнень з тротуаром. Вдруг в комнату мою через окно вскакивает Тарас, опрокидывает моего Луку евангелиста, чуть меня не сшиб с ног, бросается ко мне на шею и кричит: свобода, свобода! — Чи не здурів? — кажу, Тарасе. А он все прыгает и выкрикивает свобода, свобода!“ (*Чайка* 31). „Вже в стінах Академії Мистецтв студент Шевченко виявляв нераз свої степові звичаї, свою не злу — безцеремонну пустотливість, свою відмінну вдачу, яка в столиці виглядала так оригіально: забавний інцидент з одібраними грішми в товариша по Академії Петровського та з роздобутим гусаком для ньогож — такими незвичайними шляхами для столиці — тут весь Шевченко (*Костомаров* 134-6). Коли, по свідченню Сошенка й „вселася в нього свѣтскій бѣс“, то се була тимчасова цікавість до новини, і довго не потримався, як зовсім йому не властивий.

У пору дозрілої молодости і старости Шевченко теж робив вражіння „безцеремонности“ (*Основа* 1861 кн. IV ст. 48 — *Костомаров*). Взагалі ніяк не міг навчитися стримувати переживання з огляду на щоб там не було. В Києві, довідавшись про обрання Костомарова на катедру, він радісно привітав його і йдучи з ним по городу, заспівав пісню. „Он пѣл, не обращая никакого внимания на проходящую мимо публику“ (*Рус. Стан.* 1880 кн. 3 ст. 559 *Костомаров*). „Прийхав в Петербург Штернберг і привіз малюнки з України, дав розглядати Шевченкові. Якби не прийшов по мене Лукіян від Брюлова, мені і на гадку не прийшовби обід. Мені навіть прикро було, що для Лукіянового ростбіфа я мусів лишати теку Шгернберга“. В гостях у Аскоченскаго, коли хтось заспівав погано й образив естетичні почуття Шевченка, „поет остановил его и очень рѣзко сказал: это свинство. Коли не поп, то и не надѣвай ризы“ (*Дом. Б.с.* 1861 у *Костомарово*); демонстративно кидав дим лубенського добродія, що бе в його присутности свого слугу (*Сп.гиди Чужбинського* ст. 11, у *Костомарово*). В Астрахані 28 VIII 57 р.: „Я от избитка восторга не знаю, что с собою дѣлать и, разумѣется, только бегаю взад и вперед по палубе, как школьник, вырвавшийся из школы“, — в 45 літ! В гостях в Уварових з Брюловим: останній, жартуючи дорікав Шевченкові за байдкування: „Цілий сей виклад він виголосив з такою віддівською любовою, що я при всіх гостях заплакав, як дитина“ (*Художник*).

І радість і образа й гнів однаково проривалися крізь вимоги „тактовности й вихованости“ вповні непонівеченими, виявляються правдиво, сильно, різко і гостро. В листах поета вже останньої доби, що особливо цікаво, можна зустріти не раз такі вирази: „Я едва владею собой... Я в эти дни буквально не владею собой“... (5 III 58 р). Словом, Шевченко до смерти був цілковитим викляком ладові оточення. З сього бо-

ку поема *Сон* — надзвичайно цінна пам'ятка тодішніх настроїв поета, що жив у Петербурзі по селі. Життя сучасної столиці вразило й одштовхнуло його перш за все своєю стисненістю, де люди поневолені парадами та муштрою, де, позатягнені в мундур, вони „аж потіють та товпляться, ніби безязичкі“. Оглядаючись після катастрофічного фіналу на сей здавалосьби найщасливіший у житті період, коли Шевченко та раптовно був вирваний з рідної землі, він почув, що не пустив коріння і не принявся на новім ґрунті. Не знайшовши волі на волі, попав Шевченко знову в неволю. Тут стало ще тісніше, бо під салдацьким кашкетом. Але й се не відмінило владі й прагнень Шевченка. Колиж „запахом волею“ нарешті, Шевченко з неприємністю відчув, як знову підіймається стара мара умовностей. „Мені велено одправитися прямо в столицю, лихий його знає для чого“ (15 VIII 57 *Кухаренкові*) — то з'ясовано було Шевченкові, що невічливо було б вертатися з неволі на Кубань, як він хотів, а не в столицю, щоб найперш подякувати тим хто його визволив. А ось ще: „В огромной гостинной старуху Шаховскую и Гольяскую (в Нижньому) окружали официальные, холодные, чопорные фигуры, так что после первого приветствия на меня пахнуло холодом“ (12 I 53). До сього дрібязкового навколишнього натиску холодности віталень, Шевченко аж до смерти так і не привик. І тільки зусиллям волі спромогався іноді примусити себе не виявляти того, що переживав, і то лиш тимчасово, щоб потім тим невпинніш вирватися з подвійною енергією та безоглядністю на те, для чого перед тим чуття були здержані: Шевченко „бывал тактичен и здержан в речах, хотя часто и очень заметно волновался, так что не мог смирно сидеть на месте, нервно ходил взад и вперед. Так он жарялся целый вечер, выжидая, пока разойдется по домам компания. Вот тут и начинались его протесты — сначала лаконические, отрывочные и циничные, а чѣм дальше тѣм горячее, стройнее и пламеннѣе“ (Мікешин — *Спогади ХХ Кобзаря* 1876 Прага). Характеристичні ті цинічні вирази, що ними виявляв поет особливо сильні почуття — од любови до ненависти включно (*Спогади Полюського XIII, Спогади Мікешина XV, XVIII, Чалий. Життя и произведенія Шевченка* 150): „Люципер проклятий“, „гадюка“, „вельможній байстрята“, „байстриюки Єкатерины“, „сарана“, „хорти“, „псарі“ (322). Одним словом, „дубоватость крестьянскаго языка“...

А іноді поведження поета набирало вже й зовсім „скандального“ характеру, як на тамошні погляди: се відомий інцидент, коли Шевченко, згадавши свою минулу долю, „скрежетал зубами, плакал; наконец, взвизгнув, так хватил кулаками по столу, что чашки с чаем слетели на пол и разбились в дребезги“ (*Сп. Пол. XIV*) Комічне вражіння утворюють безсилі намагання Шевченка іноді попасти в тон. Коли йому доводили на всі способи, що його твори не більше, як „обіліе

самих площадних і вульгарних слів і вираженій^а, він иноді ніяковів за них. Коли йому здавалося, що треба особливо „додержати фасону“, йому доводилось боязко й підсмірло озиратись на самого себе, щоб не напсувати: „Теперь я спокойнее и счастливее, следовательно, и написать вам могу благороднее и порядочнее“ (20 V 55 *Н. О. Осипову*) — він кепсько вірив у свою галянтність і знав, що краще вичекати спокійної хвилини, щоб не наробити бешкету. Найбільшеж може насмішити тій труд, що довелось Шевченкові вужити, коли розпочались взаємовідносини з його ясновельможними заступниками — гр. Толстими й йому доводилось складати листи до них — „хитрия сочинения“ — по його виразу (*Денник* 13.VII 57). „Сегодня во весь день и до полночи работал над письмом гр. Федору Петровичу и ничего не мог сдѣлать с этим неудачошним письмом. Мне хочется высказаться как можно проще и благороднее, а оно выходит или высокопарно до смешного или чувствительно до нелепаго или льстиво до подаго, но никак не выходит того, чего бы мне хотелось. Это, вероятно, от того у меня не клеится, что я еще не пришел в себя от радости. Записать разве чернию на память и исподволь на досуге поспралять, возбежаніе поговорки: поспешши, людей насмешши, как это я сдѣлал с моим ответом на письмо графини Настасьи Ивановны, на которое я хватил ей такую восторженную чепуху (второпях розумеється), что она сочла меня или с ума спятившим или попросту пияним. А чтобы этого теперь не случилось, то напишу сначала черновое: а попростыри немного, напишу и беловое“ (26 VII 57). Так, самий стрій і темп Шевченкової психіки, продукт умов дитячого зростання, ніколи вже не міг, і при бажанню, бути перероблений „как можно благороднее“... По всьому видно, що Шевченко до ладу ніколи й не збагнув, у чому власне полягає те недосяжне „благородство“, і після всіх старань і заходів, він мусів наслідки „работы“ передавати на суд (з заклопотанням і непокоєм) більш компетентних: „Напиши мені, чи до ладу я написав письмо гр. Ф. П., „бо я на такі химерні письма не великий майстер“ (18 XI 57 *Н. Нов. М. М. Лазаревський*). Я. П. Полонський каже в своїх спогадах: „В минути сильного душевного настроенія он мог оттолкнуть любого франта дикими проявленіями своей страстной ненависти ко всему, что испортило жизнь его“. Се дуже влучно сказано: не самою ненавистю, а „дикими проявленіями“ її. Шевченко не вкрапився непомітно в нове оточення, а як різка пляма, порушаючи загальвий тон. При всій любові до Шевченка всеж не було тої легкості й невимушеності відношень. Шевченко, виглядав ростріпанним серед прилизаних.

І ось разом з сією степовою волею, яку він відчував у всій глибині, яку цинив над все та у свідомості якої весь проймався щастям, Шевченко, приніс з собою до Петербургу дилку спостережливості інстинкту, що допомогла йому догля-

нути елементи поневолення в душі тих самих, що ще вчора панували над ним, і він зразу відокремлює себе від них. І протягом всього життя він не втрачав далекого зору в спостережанню тієї мішанини зовнішніх привілеїв з внутрішнім поневоленням упривілеюваних „рабів з кокардою на лобі, лакеїв в золотій оздобі“, „сміття з помела Його величества“, що „цариці мов собаки патинки лизали“.

Сі спостереження допомогли Шевченкові дійти до усвідомлення страшної ненормальності ладу, в яким він жив. Спочатку (1847 р.) свідомість ся виявляється в мало означеній формі чисто морального обурення. Але чим далі тим більш Шевченкова увага зосереджується на цілком конкретних хоробливих х наслідках, що той лад утворює.

Самого його не вабила „мережана ліврея“. Не завше злидарюючи фактично, Шевченко був злидар по вдачі, як однодушно свідчать всі сучасники: жив по походному, як небудь (*Рус. Речь* 1851 № 19 20 *Спог. Подольського, Костомарова, Мікешина* ХХІ). Під тим оглядом Шевченко, то історичне явище великої ваги, то перший на Україні, культурний тип, яскравий виблеск, живий зразок нової вдачі, нового світовідчування, нового життєвого прагнення, що волю носить у самому серці, а багатство й усі аксесуари комфортабельності хіба що стелить під ногами. Не дармаж „братерська воля“, що її вигадав Шевченко, „Оksamитом шляхи стелить і шовками застеляє і нікому не звертає“. Він її вигадав, коли говорить про усвідомлений ідеал життя, а списав з себе: то він нікому не звертає у своїх мугутніх, „неприлиганих“, емоціях, а усі умовності не раз валяє в куряві шляхів. Пророк, а не учений — геній бурлацького життя, а не теорії

Він органічно не терпів і принципово не годився, що можуть існувати якісь чинники, що з огляду на них потрібно здержувати силу й ширість почуття. „Просто“, „незалежно“ дай дорогу почуттям: ненавидь, люби, кохайся, смійся, навіть роби зло, аби лиш до кінця, не на половину, всім серцем, широко, сильно до глибини. Відверта безоглядна ширість, безпосередня сила, певна воля серця — се право й обов'язок, се санкція й виправдання життя душі в Шевченка. Са точка погляду відбилася, між иншим, в його посланні до Н. Т., наповненім глибокого морального обурення проти „смиренія лукавого“, що лицемірно заledenіла серце і через те перетворила в гріх красу дівочої невинності, бо в глибині душі вже не була невинною, а лиш рабою певного кодексу моралі. В огні, чисто зовнішній праведності Шевченко бачить гріх, і так і сполучає ці дві протилежності в єдине поняття — „гріх праведний“, якому протиставляє „серце нелукаве“.

Сей самий культ незалежного чуття зробив поета лютиим ненависником рабів в душі, що в підлій полохливості задержують чуття образи, мовчать, не сміючи протестувати: „А ми дивились і мовчали та мовчки чунали чуби, німії подлії

раби". Найгірша в світі людська порода, то так звані „добрі люди“, що й нашкодити не вмють з відповідним сильним, послідовним відвертим злим чуттям. „Не так ті вороги, як добрі люди: і окрадуть, жалуючи, плачучи осудять“.

В Шевченка зовсім інший психічний порядок. Коли жити, то повним темпом, або загинути, ніж „чорт зя: ет по каковски жить“ (I VI 52 *С. С. Артемовському*). Або друг, або „холодний егоїзм“ — „полуучасти не место“ (10 IV 56 *Бр. Залескому*). Чи повна безнадійність, „решительний удар буха“, чи цілковите здійснення надій — те й друге краще ніж „перепутьє“, ніж „тупая, деревяная пила ожидания“, коли невизначений настрої в непевності блукає між радістю й сумом, не знаючи в що виляються цілком (17 VI-57 *П. А. Ускова* 13 VII 57, 10 VIII 57) „Чи говорить діло до кінця чи мовчати, але не переливать із пустого в порожнее“ (Д. 25 I 58, II 59 *В. Г. Ш-ві*: „бо я не в над Дніпром, то мені й за копу його не треба“). Коли боротись, то без жалю, бо „застарелыя болезни излечиваются только героическими средствами“ (26 VII 57). Коли карати, то не спиняючись на півдорозі: „если уж бить, то надо бить так, чтобы болело, иначе не поможет, а только повредит“ (*Костомаров*) „На Екатерину II Шевченко смотрел только как на виновницу крепостного права в Малороссии, и знать ничего больше уже не хотел, ни видеть, ни слышать“ (*Полонецкий*).

Твори, денник і листи Шевченка дають нам ряд сих характеристичних „або-або“, вони показують спорідненість Шевченка з тим станом, коли сказано бється серце, бухає кров до голови, напружені всі м'язи й сильніше бється живчик — однаково в добрі чи злі, аби здалека од уміркованости й тиші середини: „А дай жити, серцем жити і людей любити! А коли ні, то проклинати і світ запалити!“ З дитинства без упину, без границь, душа Шевченка навикла до розмаху, що не містився в середині між крайностями, а навпаки в своїому обсязі містив обидві крайности: велика сила духа однаково потрібна для героя й для великого злочинця, і тут і там — джерело інтенсивних переживань. На ґрунті сього культу сили духа й інтенсивности життя, Шевченко споріднив і обєднав добро і зло, вмістив і переміг в своїй душі полярну протилежність межі ними.

Скристалізуючись в процесі історичного життя в якийсь моральний вигляд, у певний психічний порядок, хист і вдачу, ся психологія находить словесне занотовання в якімсь коротким стислім виразі, що згущує в своїй змісті всі характеристичні її якости. Здебільшого тим виразом буває просто назва громадської верстви, що утворила дану психологію. Тоді вона з простої назви — став словесним засобом чисто морального окреслення: слова — міщанство, аристократія — то вже не назви, а характеристики. Цікаво, що й Шевченко знайшов словесне занотовання свого ідеалу

в той самий спосіб: „І вицідять сукровату і наляють живої козацької тої крові чистої святої“. „Оженись на вольній волі, на козацькій долі“. „Козак“, „козацький“, клясові назви, вжиті для моральної характеристики. Тому нам важно точно встановити зміст Шевченкових понять „козак“, „козацький“. Дослідження того, як уявляє собі козаччину Шевченко, зясує нам, чому вона йому, при його вдачі, так приваблює: в козаччині Шевченкові вбачались здійсненими та гармонійно зсинтезованими ідеали і непідневольної сили й наважливості психічного життя: „тут пана немає, усі ми однаково на волі жили“, „Без пана й на волі“ — то взаємно спричинені явища: „оксамитом шляхи стелить і шовками застеляє“... „будем дроти, пане-брате, з китайки онучи!“

Шевченкова козаччина в той самий час дає зразки нечуваної сили, буйності, емоцій. То галерія характерів залізних і вульканічно-вибухливих до неймовірності. Сама Україна — то широчінь, що нахилила духа до розпросторення і не могла не стати матір'ю козацьких звичаїв: „Там широко, там весело од краю до краю, як та воля що минулась. Там родилась гарцювала козацькая воля, там — татарами засівала поле“, „в лісах, в степах широких, байраках, крутих, глибоких, всюди хата. Було ще в хаті погуляти і одпочити де було“.

На тих просторах відбулась історія України, повна драматизму та духової сили й інтенсивності життя її героїв. Стут училися і „вміли панувати“ так, що „лихо танцювало“; а танцювали так, що „Хортиця гнеться“, „земля трясеться“; співали так, що „лихо сміється“, „тут їздили запорожці вітер доганяти“, тут воювали й гарцювали „з усієї сили“. Се з „усієї сили“, як безодня, що затягає, паралізує й розум і волю жертви, непереможно вабило Шевченка й тоді вже він не відіривняв добра від зла: „І день і ніч гвалт, гармати, земля стогне, гнеться, сумно, страшно, а згадаєш, серце усміхнеться“. Як алькоголік наркотизується предметом своєї пристрасти, впивається Шевченко всім, що гарне, сильними переживаннями, й з пожадливо розпаленою кривою шепче заповітні слова, створює чарівливі образи: „Із Чигрину по всій славній Україні заревли великі дзвони, щоб сідали хлопці коні, щоб мечі-шаблі гострили та збирались на весілля, на веселе погуляння, на криваве залицяння“. Тому вже для нього „нема ні пекла ані раю“, нема різниці між ними, й у пеклі може бути рай, коли його „козацтво“ „по пеклу гуляє“ та вимовляє своє страшне „засвітимо“, бо „козацтво сміливе літає, ніхто на світі не втече, огонь запеклих не пече“.

Або ось вже просто божевілля, а не відвага: „кругом хвилі, як ті гори, ні землі ні неба, серце мліє, а козакам того тільки й треба“. Цікаво, що поет взагалі підкреслював занадто мало політичний й соц. економічний підклад подій. Простий товариство сьільне, дуже через край: й о м у н е м и л и о

катній спокій — от і зясована історія... Не економіка, не політика, не програм, а порив — ось двигун історії. Се вражає в його найбільшій поемі. Ні одної картини соц.-економ. взаємовідношень доби нема в поемі (а втім відсутність соц.-економічного моменту лиш в методі мистецького опрацювання, але не в області гром. політичних співчувань які йшли своєю чергою й забарвлювали чим далш тим більш його творчість). Правда встє окремі картинки, як сцена в титаря в корчмі... Але рахувати їх типовими й шукати в них мистецьких узагальнень не доводиться, бо надто випадкові й виключні ці сцени може найбільш характеризують методи поета. Спроби дати типи, узагальнення перетворились в нариси знуцання над особою, що викликають емоційну бурю: образу, гнів, помсту, що ростуть і закипають в серцях окремих одиниць, учасників подій. І суть мистецького шляху поета є в тім, щоб показати, як наростає й згущається ця атмосфера страшної розлючености, що закінчилась вибухом. Уся енергія повстання тримається на тім, що діячі його весь час перебувають в стані грізного піднесення. Те що буває в людській душі хвилинами, стало в його героїз сталим станом психіки. Упоювався красою сили. Інши сторони повстання лишив без уваги. Не може наслухатись, як реве стихія, що запалила всіх страшним огнем, коли нема вже впину навальности подій: бо й „хуртовина не спинила пекельної кари“. Натхненням словом малює вакханалію страшної лютости, огню та крові, коли, здається, все перемішалось і сплелось смертельними обіймами: „Батьку, брате, чом я не сторукий!“ Не думайте, що се злочинці. В глухих проваллях, в ночі, крадькома, процесія з кадилами, свічками, образами, вози — все робить моторошне вражіння. Всі перейняті повагою хвилини. І ось як бомба вривається процесія з піснями, з танцями гурток гуляк з кобзарем: розвеселились до нестями й забули все на світі: „Цу-цу, скажені, схаменіться! Бач, розходилися! А ти, старий собако, деб молится, верзеш тут погань? от чорти! — кричить отаман. Спинились, бачать — церква. Дяк співа, попи з кропилами, з кадилом“. Очевидно, що вони далекі від кощунства, як і Ярема од злочинства.

Або другий поетів герой найбільш розроблений, бо чарує найперш скрайністю у всьому. Відданість ідеї до фанатизму. Зразок страшної послідовности (щодо дітей). Залізна сила нервів і дивний розмірами дух, що здатен на сумістність різко протилежних настроїв, розділених безоднями: веселість серед жаху поруч з трагедією загублених дітей, жорстокість в непритомнім гніві і поруч — найніжніша музика батьківських почувань любови й самозречення: „Та благайте, просіть Бога, нехай на сім світі мене за вас покарає“. Стислий, скорочений, але виразний образ, свого рода мистецька формула чи схема „козака“, у третього героя з двома найбільш характерними прикметами „козацтва“. Одна: „нема в його ні

оселі ні саду ні ставу". Друга: „І воює і гарцює з усієї сили". Сила й простота — складають зміст „козацького звичаю". Пророк і прототип бурлак в сучасності, поет шукав мистецьких втілень свого ідеалу в ретроспективно збураченій мислившині... І вже не дивлячись на всі переодінки й зміни в поглядах Шевченка, образ „козацтва", „товариства" — лишився недоторканим назавше. Не кажучи про молодість — в розбитих мріях, під старість, серед бур — світив йому осей сконструований з найкращих ароматів нашої історії образ: „Та іноді старий козак з своєю волею усатий верзеться грішному мені", писав уже скалічений поет. Він уявляв його так жваво... То втілена його власна душа. „А що то за люди були тії запорожці. Не було й не буде таких людей", бо не було й не буде таких як він, а сам він існував. І цікаво, що поет дуже рідко, диш як найвищу похвалу, вживає назвиська „козак": в сих термінах назначене пекуче жадання оновлення („свята, козацька" кров на місце „сукроватої", „козаком" названий студент, що „в морду затопив капрала", нестримано обурившись). Очевидна вся многозмістовність епітету „козак" в термінології поета й уся його важливість взагалі для мови: сконцентрувавши стисло в своєму змісті всю суму прагнень, увесь життєвий ідеал типового й найпершого бурлаки-інтелігента на Україні, він з успіхом повинен увійти в ужиток задля окреслень клясової вдачі взагалі. Шевченко — то з голови до ніг „козак", його душа — „козацька", він єдиний, справжній представник серед сучасних інтелігентів „козацького" звичаю: „Оженись на вольній волі, на козацькій долі. Яка буде, така й буде: хоч, гола той гола". Козацька доля — над усе! — сказав собі сей „козак", і одружившись з нею, ніколи вже не зрадив свого єдиного свого подружжя... Ніхто з його сучасників влучніше не окреслив його вдачі як Полонський: „он жил стремліннями і тем козацким духом, который воодушевлял его". Мені здається, що се навіть тавтологія: „козацький дух" по Шевченку й полягає в „житті стремліннями". Йому чужий „філософський" спокій, ся „вища" об'єктивність. Душа його сповнена до краю нездержної кипучої енергії почувань. І замість брязгу залізних сильогізмів він реагує на життя вогнем почувань і волі — вільних, всеістотних, релефних, свіжих і дзвінких. Життєві дотики в серці Шевченка вродили буйні розкоші почувань, що одібрали в нього багато крови, жовчі і сліз, бо він не вмів почувати на половину: коли се море хвилювалось, то до самого дна. Чуття не виникали, а вибухали в його серці... Натура неприборкана й невідяремна. Шевченко з зачарованням, з натхненням безупинности носить ся в бурхливим урагані сильних, різко загострених, підвищених до патосу до краю почувань (Тургенев: „Эго была натура страстная, необузданная").

Так загорілася та пожежа, та своєрідна спека серця, що дихає на нас з сторінок *Кобзаря* температурою екватора.

Рука не встигла записати, а мова висловити як слід навальних нагромаджень почувань. Ось картина творчого натхнення якоїсь архимедівської „еврики“: „произведения эти крайне неразборчиво были написаны на доскутках бумаги, а то прямо на стѣнах его квартиры-кельи“. Необроблені, туманні, а іноді невдалі вирази якраз вражають в найпатетичніших поезіях. В горячі — думати про артистичність виконання, коли обурення доходить до самозабуття, до тріпотіння всіх нервових живчиків, до розширення судів кровоносних, коли б'ють в голову кипучі хвилі крові, — було неможливо. Се конвульсивність творчости, то безпорядок водоспаду, коли струмки води, що падають з гори, не встигнуть одплисти, а їх накрили другі й створили хаос шуму... В тім хаосі — краса й поезія стихії, а разом її бездоладність, дізгармонійність і небезпека.

Якраз, в такім спричиненню мені уявляються всі хибні здатности, невдачі й успіхи творчости й життя Шевченка. В листах навіть останньої доби, знаходимо такі признання: „я едва владею собою“, „я в эти дни буквально не владею собою“ (5 III 58). Стихія — вже неспроможна зупинитися. І осягаючи з одного боку геніяльності, якраз в стихійній безоглядності емоцій, Шевченко в тойже час жорстоко плачеться за неї: псує себе й псує собі життя. 16 VII 1852 р. з Новопетровська пише Козачковському: „Фишер тогда в Яготи-нѣ пояснил мнѣ причину моей болезни тем, что я торопился жить“. Хвороба від здоров'я, буйність від соковитости, самопонищення від енергії життя — хіба се не скидається на буйність стихійної сили? Так, мені здається, й придбав Шевченко свої нещасні звички: „Попавши в кружок мочеморд (поет) терял всякое самообладание, даже вліяніе княжны не всегда имело силу удержатъ его от кутежей и распушенности“ (Ч. 45). Тим самим порядком попав він й на заслання. „Он был человекъ, в высшей степени бесхитроственный, запальчиво откровенный и даже безстрашный“ (Шолонскій). „Річ в тім, що я люблю висказувати свої погляди в цілій їх наготі, незважаючи на стан і рангу“. Іначе й бути не могло: щоб затаїтись, щоб хитрити, треба добре володіти собою, а запалившись поет мимохіть пускав віжки. І ось „запальчиво-откровенный“ юнак одержує таку характеристику гр. Орлова в докладі імператорові: „По возмутительному духу и дерзости, выходящей из всяких пределов, он должен быть признаваем одним из важных преступников“. Поета тяжко покарали але як неможливо страхом примусити недихати живу людину, так не навчився він обережности: інакше кров текла. Сміливість, просто безрозсудність, щось зовсім безприкладне — його поезії на громадсько-політичні теми, коли прийняти на увагу жахливий час тодішньої реакції. І не тому, що се не призналося для друку, а то був від природи такий спосіб реагування (див. *Костомаров*). І меч Дамокля над поетом, що не впливав ні трохи на його повождення, постійно турбував його прихильників і друзів.

„Еще слово — пише Лазарев, незадовго до визволення — только пусть Дармограй не разсердится. Ты знаешь, как я его люблю. Будь же ласкав, скажи ему, чтобы он од радости не зробив чого неприличного: береги себя, мій голубе“ (2 V 57). Нещасний випадок, і меч Дамокля міг знову зірватися. Але, звичайно Шевченко, не послухавсь. По свідченню сучасників „неумеренныя речи его частенько заставляли других бояться за него или затыкать уши и убегать“ (Полонский). Се був очевидно той самий „возмутительный дух и дерзость выходящая из всяких предѣлов“, що й солдацька муштра не знищила. Тому то й було неможливо лишитись рівноважним або хоч спокійним у відношенню до творчости Шевченка. Коли одних вона образила, обурила, ударила в живе, то других — натхнула, запалила, як електрика. „Меня обняло страхом, и страшно, и сладко и больно и упоительно было заглянуть туда“ — каже Костомаров. „Неподѣльный восторг внушала личность Шевченка в кругу тогдашней молодежи“ — розказує Мікешін про останні роки життя Шевченка найбільш змістовно каже Куліш: „О великом духе Шевченка можно сказать, что это был светильник „горя и света“. Шевченко явился среди нас, как видимое оправдание вдохновения нашего свыше“. Молодь „песни Шевченка воспріяла, как голос воскрешающей трубы архангельской. Если когда либо было говорено поистине, что сердце ожило, что загорелися глаза, что над челом у челоўки засіял пламенный язык, так это было в Кіеве з 1846 г.“ (Костомаров).

Біблійні образи (труба архангельська, огнені язики нефітів християнства), користування символікою ритуалу (світильник) тут якраз на місці: коли Шевченко зовсім не подібний на професора з спокійним обґрунтуванням своїх тез, то в рівній мірі він не скидається й на „мітінгового оратора“. Се якраз „равві“ біблійний, той „зухвалий бунтар“, що виступає проти римського заліза лиш з „буйством проповіді“ — по Павловому виразу. Сю атмосферу горячого віщуинства, апостольства, що утворилась навкруги Шевченка, прекрасно спостеріг і занотує Куліш. Затримавшись дорогою з неволі до столиці в Новгороді, Шевченко просить Куліша одвідати його. Той відповідає: „Не подобає мені їздити на розмову з тобою, бо про тебе побиваються, якби тебе залучити до столиці. Якжеж піде слава, що вже й тепер до тебе збігаються земляки, як жиди до рабіна, то гляди й полсується твое діло у великих панів“ (Чалий). Мабуть Куліш згадав кир.-мет. радикалізм Шевченка, коли всі намагання вдержатися в межах аполітичної лояльності, всі заходи держати оддалік од братства свого непоміркованого братчика — кінчались тим, що сей природний агітатор зараз загострював питання і все одно втягався і втягав „в політику“. Отак колись залізний Рим заннав великий клопіт після того, як „збігалися жиди до рабіна“.

Властивостями свого темпераменту Шевченко завше тяг

ся до відповідних форм звертання до людей: „Перенесись во время оно, душе моя, и стоном-дзвоном и трубним гласом възгреми“. „Угни батьку, щоб нехотя на весь світ почувли“. Раптовність, наглість, а не ступневість — улюблені Шевченкові методи впливань: „натхне, накліче, нажене не ветхее, не древле слово“, а слово нове „між людьми криком пронесе“. Не з аргументами, не з висновками, а з запалом, з вогнем ентузіазму Шевченко хоче підійти до слухачів: „Подай душі убогій силу, щоб огненно заговорила, щоб слово пламенем взялось, щоб людям серце розтопило“. Розтопленого серця, трепету емоцій, горячого відгомону всієї повноти зігрітої душі, а не теоретичного лише засвєнення повинен досягти правдивий людський ватажок: „Неначе наш Дніпро широкий, слова його лились текли і в серце падали глибоко і ніби тим вогнем пекли холодні душі“ (*Пророк*). Шевченко зазнає нераз також натхнення й зачаровання тієї зухвалости й зловтішности сміливого новаторства, коли любо людині зайвий раз переконатися в безсиллі скинених кумирів: „Будем брате з багрянниць онучі драти“. Божиток святощів „старої хати“ лише для обслуговування потреб буденщини в новій — так красномовно свідчить про міцно завойовані нозиції. Се та безстрашність всебічної свободи духа, що кинула Шевченка на заслання, але зате спричинилася до тої сили виявлень ненависти й любови, відчаю, суму, сліз і радості, зневаги й шанування, прокляття й прощення — цілого калейдоскопу почувань, що піднесла поезію Шевченка до геніальности.

Перешкоди тільки збільшили сю силу додатками відпороної енергії. Чим більше сили в почуттях — симпатії чи антипатії, тим більша кількість вольових імпульсів зосереджується в напрямку досягнень чи усунень об'єктів почувань. Ось через що прикмета сили — дражливість при перешкодах, нетерпеливість, владність і упертість заходів, завзятий стукіт молота в ковало. „Коли мені чого заманулося, то вже хоч вроди а подай“. „Коли бы мой родной отец встал из гроба, то я в этом случае и его не послушал бы“ (*Костомаров*). Очевидна вся недоцільність переконувати людину з такою силою бажань: досягнеш протилежних наслідків. І дійсно, по однодушним свідченням сучасників, якраз в змаганнях і особливо в міру гостроти й завзяття заперечень, Шевченко все зростав до запалу й величности натхненного пророка в обстоюванні своїх переконань (*Полонський, Мікшин і Костомаров*). І так у всьому: вмре а не уступиться.

Так і урядові репресії стали лиш подразником радикалізму Шевченка. Коли здебільшого лише в умовах політичної свободи люди при звичаються сміло й вільно почувати й думати, то Шевченко навпаки, лиш в умовинах реакції, міг створити свої бунтарські вірші. Реакційні кари й заходи лиш роздратовують Шевченка, й радикалізм його зростав з літами. Кайдани не приборкали, а навпаки тим більш страшний був

вибух довгостриманого завзяття, коли кайдани падали. Після визволення з кріпацтва він пише *Сон і Кавказ*. Після повернення з заслання стає ще більш різким і крайнім. Шевченка колись обвинувачували в невдячності: мовляв цар Микола викупив його з неволі, а він віддячує карикатурою в *Сні*. Се правда: царська ласка ніразу не збудила вдячності, роками підневільного життя накипає натомісць злість — ні приручити, ні приборкати. Так дикий звір, випущений з клітки з помилковою надією, що він зробився вже свійський, з лютою кидається на погромника, лиш чує можливість — з сказаною силою ненависти.

Траплялося вам бачити смертельну боротьбу? Шевченкове життя, з його катастрофічністю, з піднесенням угору — „в волшебныя залы Академія“ й занепадом у саме пекло, мені уявляється такою боротьбою: зчепившись з ворогом смертельними обіймами, він був то зверху, то під сподом, то душав, то сам душивсь, але чим далш, тим менш був здатен до замирення, до ляку, до самоощадження. Див. у Костомарова ради Аскоченського й відповідь Шевченка „пусть“! (нехай!). Критика не раз констатувала в настроях Шевченка моменти „всепрощення“ (*Єфремов, В. Ленкий*) і навіть „непротивленства“ (*Чуковський Рус. Мысль 1911 кн. IV-V*). Єсть люди морально чулі до добра і зла, але позбавлені моральної енергії для боротьби. Здебільшого сей брак активності й стає ґрунтом непротивленства, всепрощення, загального замирення. Маючи сю залежність на увазі, гадаю, що до подібних тверджень про Шевченка, треба ставитися обережно. „В своей жизни я так много перенес испытаній і неудачь, что казалось бы пора освоиться с этими мерзостями, но не могу“ (*Дневник 24 II*). Ся^я абсолютна непридатність „освоиться с мерзостями“, терпіти зло пасивно, при частій неможливості боротись з ним, при примусовій бездіяльності, чимало додали до мученства Шевченка. „Погано дуже, страх погано в отій пустині пропадать, а ще поганше на Україні дивитись, плакати й мовчать“. Звідсіля той кольосальний запас енергії. Між іншими причинами запас сей збільшувався, очевидно якраз в звязку з богатством і силою Шевченкових емоцій: хто сильно почуває, той сильно й прагне. А сила прагнень, рухливість волі не сприяє непротивленським настроям. Тому наймовірно, щоб Шевченко хоч епізодично був непротивленцем. „На те й лихо, щоб з тим лихом битись“. Пасивно терпіти зло, не вільно: „А Бог хоч бачить та мовчить, гріхам великим потурає“. Хто „мовчить“ той „потурає“. Винні за гріх і ті, що роблять і ті, що терплять, поки лихо на землі, — ніхто не може бути виправданий: „хвали нікому, а кров та слюзи та хула, хула всьому! Ні, ні! нічого нема святого на землі“. Звідсіля сей завзятий заклик: „Борітеся — поборете“, і се чуття обовязку постійно бути напоготові.

Звідсіля і Бога, як найвищу досконалість, як істоту ідеальну, Шевченко уявляв найперш як силу, з необмеженими

можливостями владного втручання в боротьбу добра і зла: „Боже великая сила!“ „Спаси Ти нас святая сила!“ Бог — перше всього сила. І коли Шевченка усе життя Бог мучив, то перш за все — загадкою страшною невідповідності між Його всемогутністю й малою запобігливістю в відношенні до зла. („Всевидающее Око“). Бачити й невтручатись — сього не міг уявити Шевченко. „Бо се булоб дивно, щоб бачить і не покарать“. В самого Шевченка картини лиха викликають страшне обурення, що в туж хвилину відбивались тисячами вольових імпульсів і крайньою готовістю до найгостріших форм боротьби: в такі хвилини йому не йшли до голови не противленські міркування. „Рабочій дом, тюрма, кандали, кнут і неизходима Сибирь — вот мѣсто для ѣтих безобразных животных“ (Дневник). „Кругом паскуда. Чомуж його не так зовуть? Чомуж на нього не плюють? Чому не топчуть! Люде, люде!“ — докірливо дивується Шевченко. „Кроткіе мужички, вмѣсто этого, чтобы повесить своего грабителя, пришли к губернатору просить управы“. Любити ворогів — то не в його характері. В пориві огиди він закликав до безпощадности й дочку в відношенні до батька: „Схопись, убий гадюку, покусает! Убий, і Бог не покарает“. В завзяті боротьби, в пропасниці горячкового шукання заходів для перемоги, Шевченко доходив до бажання знищити цілий світ, аби не існувало більш паскуди в ньому, як той герой його автобіографічної повісті: „Рука зжималася, дрожала, о, еслиб мог он шар земной схватить озлобленной рукой со всеми гадами земными, схватить, измять и бросить в ад“. Такого роду заходи йому найближчі й на його думку найдоцільніші: „А щоб збудить хиренну волю“, треба радикальних заходів, „а то проспите вона небога до суду божого страшного“. Шевченко не уявляв шукання правди без меча в руках. Святії люди, що чатують правди на землі, також озброєні в Шевченка: „І мечі в руках їх добрі, гострі обоюду на отмищеніе язикам і в науку людем“.

Цікаво що й для змалювання власного духового оновлення, Шевченко добирає відповідних символів: „Може зйдуть і виростуть ножі обоюдні распанахають погане гниле серце трудне і вицдіять сукровату і наллють живої... крови“. Скрізь на першім місці — героїчні засоби, що лиш ними гояться „застарілі хороба“ (26 V 1857). Невтомно, вперто до настирливости він все життя репетував, неначе самого його за горло душать. Він закликав небо й землю допомогти йому в борні і закляк сей якийсь гвалтовний, горячковий, немов у глуху осінню ніч, коли всі сплять глибоко, коли лиш йому одному довелось бути свідком страшного злочину на роздоріжжі, і він до хрипоті з новим одчайним зусиллям в голосі, кричить на цілий світ, щоб розбудити всіх з незрозумілої йому інертности й сонливости, й не може добудитися. Пильно прислухується й усе не може дочекатися — помочі докликатись, щоб

спільно дати негайний порятунок. Знесилились, перепочине, почекає, нічого не почує і знов кричить, і знов у цілім світі — сон і рівноважність.

Якраз таке вражіння катастрофічності нещастя й необхідності негайних заходів дає *Кобзар*, наповнений схвильованням і зблідлістю від думки, що гаятись не можна. Щоб краше було чути сей гвалт, і крик і голос дзвону на пожежу, шукав Шевченко резонансів ширших ніж земля, шукав їх десь у центрі космосу: „Летиж, моя думо! Забери з собою всі лиха, всі зла... Бериж їх, лети, та по всьому світу орду розпусти“. На всі лади він намагався розворушити інертну, як йому здавалось, Божу силу, щоб та допомогла йому. І молитву, й благання, й протест, і зневіру, й надію, й нарікання, й обурення, й злобну гостру критику — чутно в отих нетерпеливих запитаннях: „пошлю думку аж до Бога, Його запитати, чи довго ще на сім світі катам панувати“. Втомився, він спати не ляже, не доручивши комусь з зворушливою турботливістю продовжувати за нього докірливого доклада до неба: „Зоре моя! що вони поганці діють в нас на Україні. Розкажу я те, що знаю, тоді і спать ляжу, а ти рано тихесенько Богові розскажеш“. Катів то просить, то клене, загрожує й береться за обух, то закликає до милосердя, то соромить, обвинувачує й перешкоджає впиватися чужою кровю: „Сьогодні маю я клясти твоїх мучителів“. „І звір того не зробить дикий, що ви бючи поклони, з братами дієте“. „Доколі будете стяжати і кров невинну проливати людей убогих, а богатим судом неправим помагати?“ Перепочивши, ще до схід сонця встає, щоб радитися з окривдженими: „Порадимось, посумуєм, поки сонце встане, поки твої малі діти на ворога встануть“. Його стурбовано-швидкий, пронижливо спостерегливий зір загляне скрізь: „А я долину на Сибір, аж за Байкал, загляну в гори, в вертепи темнії, і нори без дна глибокі і вас, споборники святої волі, із тьми, із смрада, із неволі, царям і людям на показ, на світ вас виведу надалі рядами довгими в кайданах“. Коротко кажучи, Шевченко своїм завзяттям, допик і Богові й людям.

Угомонитися, замиритися, простити, — ніколи. Шевченко — поет всепрощення, — то квадатура круга, зледенілість вогню. Інша річ простити за себе. Не все одно чию شوку з смиренням підставити під удар — свою чи братню... Стояти вище злоби й местницького наміру в відношенні до особистих кривдників — одно; простити за себе — то безперечне право кожного. Прощатиж за когось — се вже шляхетність чужим коштом. Шевченко відчуває сю різницю, тому відношення до особистих ворогів і громадських — діаметрально протилежні. Омана всепрощення створилась через те, що дійсно Шевченкові був близький мотив вибачливої непам'яті на особисто йому заподіяні неправди. Ось чому він сам і майже всі його герої за себе особисто прощають „темних мучителів своїх“. Але ніде, ні в *Дневнику*, ні в біографії, ні у віршах, ні

в листах Шевченка — не знайдете й натяку на „всепрощення“, бо громадських злочинців не простить ні сам Шевченко, ні хтось з його героїв: ні він, ні вони не дозволили собі бути вибачливими за когось.

Шевченко обмежував право прощати лиш колом особисто заподіяних кривд: і Гус, і Неофіти, й Москаль і Відьма й інші, по Шевченку, правоможні в своїм незлобії до кривдників, що дошкуляли їм самим, але не почував такого права по відношенню до них Шевченко, особа в данім разі третя. Вони прощають усіх кардиналів, Неронів, панів, але не прощити Шевченко, бо дарувати чужії мвки — то дарувати чужі борги. З *Гуса*: „Он над головою старий Жижка з Таборова махнув булавою“. *Відьма*: „Да приїдет же смерть на ня і да снідуть во ад живі, як лукавство в жилище их, посреде их“. *Неофіти*: „а Медуза в шинку з старцями п'яна спить. От-от прокинеться — і потом і кровю вашою, деспоти, похмілля справить“. „Лютуй, мерзений старче, роскошуй в своїх гаремах. Іза моря уже встає святая зоря. Не громом праведним святим, тебе убють, ножем тупим тебе заріжуть, мов собаку, убють обухом“.

Цікаво, що й на цілком однакове злочинство Шевченкові герої реагують зовсім ріжно, в залежності від міри особистої кривди. Такий і Гонта: на майдані — він ватажок, споборник певної громадської ідеї, тому він местник зрадників її, включаючи й синів. В глухуж ніч, насамоті над трупами дітей — він лиш батько, і він прощає їм своє оганьблення. Прощає Гонта — приватна людина, але не прощає Гонта-громадянин. Отся подвійність підходу до речей, се ясне розмежування сфер особистої й громадської свідомости й правосвідомости, отся сумісність морального принципу непамяти на особисті кривди з принципом юридичним кари за злочин — один з найскравіших фактів у життєписі Шевченка. „Поет всепрощення“, як його звать, Шевченко завше готовий карати громадських шкідників зі всею суворістю судії, з суворого справедливостю народного трибуна, з доцільною безжалістю хирурга, свідомого спасенности та необхідности негайних рішучих заходів. В Шевченка вистарчає твердості й рішучости характеру, щоб навіть виправдати не одну жорстоку операцію в гром. органіамі. Він дуже добре розуміє, як легко говорити про когось: „не воїни, разбойники, вори, п'яно в нашей історії!“ Але робити подвиги, передвкушаючи признання й лаврові вінці — не трудно; офіруватиж для ідеї все, навіть життя — своє й своїх дітей, беручи тим на себе ще й тавро „дітовбийника“ і заслужить, замість признання, лиш назву „разбойника-вора“, — „больше сія любви нікто же імать“.

Шевченко постановив зясувати: виправдати, найперш для себе, потребу власної природи: не залишати безкарними громадських шкідників, потребу, що завше пекла вогнем і вимагала задоволення. Шевченко спеціально присвятив *Холодний Яр*

горячій апольогії своїх героїв. Саме тут протиставлені дві крайні точки погляду на речі. З властивою йому рішучістю Шевченко навмисне заманив противника в рішучий бій на гострий верх гори, де місце лиш для одного, й тому тут супротивники не зійдуться для компромісу, для замирення, лиш хтось зірветься за кручі, щоб більше не підвестись, а на верху розвіється один лиш переможний прапор. Щоб зразу збити противника з позиції, Шевченко прикладає до справи свій принцип розмежування сфер особистих і громадських самоокреслень і звязаної з ним подвійної оцінки вчинків. Стерпіти за себе і піднятися за когось, по Шевченку явища однаково високого морального порядку. Стерпіти й піднятися.. Вчинки по назвах протилежні, вміщаються в одну моральну категорію, а вчинки, назовні однакі, у різних випадках стають остільки різними, що несумісні в одній психології. Шевченко з сього й починає свою аргументацію. Йому доводили, що його герої „разбойники-вори“. Але ними стають лиш ті, хто злочинить для себе. І ось Шевченко влучає противника психологічною аксіомою: гіпертрофованого егоїзму — не сподучити з розвиненим громадським чуттям, з вражливістю на чужу біду, з альтруїзмом: „За святую правду-волю розбійник не встане, не розкує закований народ темний“. Не підлягає сумніву, доводить далі Шевченко, що епопея його героїв наповнена якраз таким змістом: „У Яр тоді сходилися, мов із хреста зняті“: „по три сімі по чотири живуть в одній хаті“. А коли так, то всі події прибирають зовсім инший вигляд — не особистої мстивости, що дійсно виглядала б як розбій, лиш актів громадськості з ясним вкрапленням особистих самозречень.

Такої послідовности думок і держиться Шевченко. Він тут же констатує: „розбійник не розібе живе серце за свою країну“. Те тріпотіння розбитого живого серця Шевченко показав в поемі — у сцені плачу над трупами дітей. Шевченко збив противника, скористувавшись його ж зброєю: те що мало стати в руках противника засобом оганьблення, Шевченко використовує для звеличення. Велика ставка була виграна. Мета осягнена: Шевченко виправдав найбільш „героїчні“ засоби боротьби з громадським лихом — найжахливішу кару. І після того вже не вагається кінчити твір відвертою надією: „в день радости над вами розпадеться кара і повіє новий огонь з Холодного Яра“. Не можна не підкреслити, що та ідея карі ніяк не зводилася в Шевченка лиш на припинення й запобігання лихові. Останнє не виключає в собі ніяких правних моментів: злочинець унешкідливлений — на сьому й край. Шевченка якраз цікавить правний момент: кара, мзда, тріумф правди — справедливість. Між иншим Шевченко прекрасно використовує біблійні образи й мотиви для передачі своїх пенітенційних настроїв. Так із взаємовідношень азійського депотизму Шевченко вибирає образ царя і синтезує в ньому

всі якості людського лиходія, що мусить понести велику відповідну кару: „бодай кати їх постинали, отих царів, катів людських“, „Чи буде суд, чи буде кара царям на землі?“ „Царів, кривавих шинкарів у пута кутії окуй, в склепу глибокім замуруй“, „Люде тихо без всякого лихого лиха царя до ката поведуть“, „Окують царів неситих в залізній пута і їх славних оковами сталйними окрутять“, „І наша злая своволя сама скупається в своїйже крові“.

Із Біблії і його Бог, а особливо в „Подражанія“, се Бог права, суду та карі: „Господь Бог лихих карає і воздає їм за діла їх“, „Бог кара неправих“, „Се Бог судить і воздає злодіям за злая“. Увесь свій гнів, всю жовч, некучість обурення звязав Шевченко з сим образом Небесного Карателя, і через те він любить Бога найбільш в його суворій неблаганости; молить — не помякшати: „молю многотерпеливого Господа умалить малую часть своего долготерпенія“ (*Дневник* 27 VIII 1857): „за що пак милує Господь лихую тварь такую“?

Шевченко не уявляє вседосконалости без негайних і неминучих реагувань. Тургенев зауважує: „Шевченко произвoдил впечатленіе чeлoвѣкa с запасом горечи на днѣ души. Юмора, „жарта“, в нем не было вовсе“. Се тонко й до речі спостережено, й глибоко правильно відсутність юмору та жарту узалежнено запасом горечі „на дне души“. Шевченка не можна й увияти юмористом: не юмор, а сарказм — його стихія. Він мріє, як поезія „огнем, слезою упаде колісь на землю і притчею стане розпинателем народним, грядущим тиранам“. Шевченко свій талант сам протиставив таланту юмориста: „Ти смієшся, а я плачу, великий мій друже“. Те саме підкреслює С. Т. Аксаков: „Юмор ваш невесел, шутка не всегда забавна“ (з приводу повістей рос. мовою). Нещастя особисті й чужі відчужили Шевченка від тої, правда зовсім незвинної, але все трохи легковажної й пустотливої веселости, що без неї не буває юмору. Так сама „горечь“ випекла з душі Шевченка ту добродушність-терпеливість, а може й вибачливість до людських пороків, хиб, те погодження з ними, що завше відчуваеш у легкім глузуванню юмориста. З лихом в Шевченка одна мова — сувора вибагливість, сувора непримиримість, нездержна, невтишима ненависть, прокляття й погрози: „О, роде суетный, проклятый, коли ти выдохнеш!“ „Веселі здалека шалати, бодай ви терном поросли, щоб люде й сліду не нашли, щоб і не знали де шукати“.

Спогади Полонського, Мікешина, поема *Сон* і инш. помагають, що не одно сучасне, а й минуле, одна лиш тінь його — примушують Шевченка тремтіти від гніву: Петра, Катерину він ненавидить бурно, як і теперішніх панів. І, що найцікавіше, він громадських шкідників завше ненавидить особисто, іменно не шкоду, а шкідників. Причини чисто психологічні не дали Шевченкові можливости утихомиритись ідеєю „історичного

розвитку", загальної зумовлености, що при її світлі питання особистої вини відходять на останній плян: завше підвищені емоції шукали конкретних винуватців і особистих інкримінувань. Шевченко не уявляв своїх пісень без злоби, покаяння; лиш після перемоги, каже: „я незлобний воспою исалом і тихий і веселый". А до того — ні веселости, ні слав, ні молитов: „хвали нікому, а хула всьому". „Як понесе з України у синєє море кров ворожу — отоді я все покину і полину до самого Бога молитися, а до того — я не знаю Бога". І автор і його герої — одної вдачі. Пригнічення віків, всі сльози, виплакані протягом історії, всі стерплені образи й кривди, і в них і в ньому виявилися в своїх цілком природних наслідках. Разом з сльозми, з безсилою покорою, на протязі віків кипіло на душі, настроювало психіку на певний лад, творило певні нахили, що спадщинним шляхом все більшилися і ставали тим грізнішими, чим довш були затримані. Шевченко — невільник з походження: досвід його предків був повний випадків затриманої люті, що потім вибухає не раз з невпинністю, в якомусь дикому натхненню оскаженої ненависти, непритомно безоглядного гніву, сліпої помсти. Шевченко був інтелігентом XIX в. Витонченістю душі, моральним розвитком він був далекий від кровожадности своїх героїв, і часом сумував з приводу самого факту кривавости людських взаємовідношень: „болить серце, як згадаєш". Але та область несвідомого та позавольового в психіді, що скупчує в собі всю попередню психічну спадщину, була урізноманітнена в Шевченка переживаннями того порядку, що створюють трагедії Лисянки. З одного боку ся спорідненість дала Шевченкові можливість, як артистові, відчуту ту, так мовити льогіку подій, ту правду почувань, що спричинили події, що лише їх розуміння дає можливість, безстороннього історичного суду. З другого боку збільшила огонь його поезій, що ушляхетнений культурністю, перетворився в геніяльний патос, у красу.

Ненависть психічно не саморідна: вона не самодовліє. Її первоосною є завше любов. Лиш переповнене любовю серце може глибоко ненавидіти, бо глибина ненависти — то пильне чатування глибоко полюбленого проти всього, що йому заперечує й йому загрожує. Ненависть — то любов, ненависть і любов — дволиций, але сутовдиний життєвий процес, звязаний біля таких чи інших життєвих самоокреслень, то дводиний запал коло підніжка певних вітгарів. І в *Кобзарі* іза скреготу ненависти, первопрчиною її надмірности скрізь ростинається, домінує, наповнює собою небесна музика любови: „Я так її, я так люблю мою Україну убогу, що прокляну святого Бога, за неї душу погублю". Любов — аж до богоборництва. Так всі славіозвісні Шевченкові „хули" на Бога генетично узалеженні великою любовю: „зсуши язик мій за хули та язви мира іспіли"! В огні такої душоубної любови Шевченкові „однаково" — і вічне вигнання і вічний плач в не-

волі, і не помянуте в молитвах мучеництво, і жах останньої хвилини на самоті чи неоплаканої смерті, й забуття й безслідне зникнення в непам'яті найбільшлюбимих, се йому — однаково, „та не однаково мені, як Україну злії люде присплять дукаві і в огні її окрадену збудять“. Ся неоднаковість, спричинена любовю, спричинила й ненависть. Взаємно узалежнені в своїй великості, ненависть і любов являють дивну широчінь контрастів, що красномовно свідчать про просторість духа й розмах душевного життя, горячість і силу. Чим виразніші певні настрої, тим зміна їх здається більш різкою, тим яскравіше вражіння контрастичности життя. Шевченко часом сам дивується собі: „Странное что-то творится со мною, души моей я не жалел для Лукерьи, а теперь жаль для нея нитки“ (*Киевская Старина* 1885 2 133). Сією контрастичністю він дивувався: „Иногда найде на нього така хвиля, що сидить мов неживий — та сумний, сумний глядить кудись в далечінь. Зате иногда так уже розходиться, розгориться, стане сипати різні свої вигадки та приказки, або почне вдавати купців, попів, дяків, старобрядців, — то просто кінця не було сміху та веселошам“. (*Костомаров*). *Кобзар*, що завше нотував моменти з переживань Шевченка у всій скаженості їх темпу, також не міг не стати скупченням контрастів: і ненависть і любов, веселоші і смуток, захоплення й розчарування, надія й одчай, благословення й прокляти, молитви й хули, всепрощення й кара, адвокатська оборона й прокураторські обвинувачення, жалість і невблаганність — все було подібне до стихійної величності припливів і одпливів океану. Навіть зовнішня біографія Шевченка, що не могла лишитись незалежною від внутрішньої вдачі, відбила на собі сю вдачу в формі катастрофічних-різких змін його становища:

„Небогато людей зазнають такої солодкої долі, як мені дісталась; що тільки я задумаю, чого небудь забажаю, все мені удається. Чи є на світі такий чоловік, якийби мені тепер не заздрив? Однак мимо всеї повноти мого щастя, мені часом буває так невимовно сумтно, що я не знаю, куди подітися, від тої пригнітаючої туги“ (*Художник*). Ще одна оригінальна риса, що домальовує картину його життя, — то так мовити цілковитість даного душевного стану, нахил оддаватися йому вповні. В наслідок сього — болючість або приємність даної хвилини бувала остільки гострою, що витискала з пам'яті всі попередні й давала вражіння виключности, ще небувалости за все життя: так у листах і *Дневнику* багату можна налічити радісних днів і зустрічей, приємних насолод, світлих праздників, найгорячіших молитов, найщасливіших, або найважчих моментів, та найясніших спогадів (*Дневник* 17 VI-857 1823 VIII, 1857 24 XI 1837 22 III 1858 28 III 1838 14 IV 1834 А. П. Козачковському, 28 II 1848 К. Репнину, 9 1 1957 гр. Толстому 22 IV 1857 Н. П. М. М. Лазаревському, 25 II 1857 М. М. Лазаревському, 22 IV 1857 А. Марковичу) Навіть найкращик, дру-

зів єдиних, можна налічити кілька: О. Водяньський, С. С. Артемовський, Бр. Заліський, гр. Толсті (*Дневник VII 1857 15 XI 1852 Н. П. О. М. Водяньському 30 VI 1856*), а також найулюбленіших місць, куди збирається Шевченко податись після вивзволена в першу чергу (*Дневник 10 II 1857 Ревлин 8 XI 1856 Бр. Залеському, 22 IV 1857 Г. Я. Кухаренкові*); се зовсім не дрібниці для психолога: з огляду на спосіб, на характер Шевченкових реагувань, щирість всіх вищенаведених запевнень не тільки безсумівна, але й психічно необхідна. Властивість зосереджувати круг даного об'єкту в даний момент всю гущу, повноту й горячість почуття, утруднил і можливість об'єктивно порівняти переживання — дане у всій його горячості, — з минулими, що встигли охолонути, і через те давала часто суб'єктивне враження виключності даного моменту. Тільки попавши в стан великого душевного нап'яття, коли від надміру переживання не знаєш, „что с собой делать“, Шевченко почував себе в своїй стихії, і дійсно міг сказати, що „не можу й не бажаю її позбутись“. А через те діждатись „тихого щастя“, що в ньому все „спокійно, стройно и умеренно“, він „не міг і не хотів!“

Бо був передусім — проповідником повного життя.

Т. М.

Зрадники чи нездари?

Франція зачинає здається будитися від тяжкого сну. Огидний канкан, який шкварили на тілі великої нації так звані „народні фронтівки“, — радикали, соціалісти, комуністи, агенти чужої держави і жидівські заволоки з Німеччини й Італії, — вже викликає протест. Здорова громадська думка Франції зачинає здавати собі справу, що пановання „народного фронту“ — ледви не допровадило країну до занепаду. Особливо різкі голоси проти „союзниці“ Франції — Росії. Під заголовком — який ми навели в горі — *Les Soviets sont-ils des traitres ou des incapables?* Тієрі Мольн іє оголошує в *Je Suis Partout* горячу філіпку проти сього „союзника“. Питаючись за причинами чому покинув ССРСР свого чехословацького приятеля в небезпеці, підчас осінньої кризи, автор пише: „Советський аргумент — що ССРСР обіцяла інтервеніювати лише тоді, колиб інтервеніювала Франція — не вистарчає. Коли ССРСР на правду має інтерес перегородити шлях Німеччині — і „фашизмові“ — в середній Європі, то отой правничий викрут повненби був дуже мало заважити на рішенні Москви.

Аргумент географічний — ССРСР не має спільної границі з Німеччиною — має вже більшу вартість. Але в такім

разі, коли прийняти сей аргумент, то не лише російсько-чеський пакт буде чистою містифікацією, але так само й пакт франко-совітський. Коли ССРСР не міг прийти на поміч Чехії, то не мігби він прийти й на поміч Франції. Тоді — додоло з франко-російським пактом!

Зрештою навіть в тих випадках, де Совети мають спільну границю, вони не інтервенювали (Японія і т. п.).

Лишається аргумент, що інтервенція булаб „не на часі“, що чеська нагода не була добра. Нехай, але коли вона не була добра для ССРСР, чомуж вона мала бути добра для Франції, яку Тореси і Блюми пхали до війни?

Зрештою не в тім суть питання. Франція не має безпосередніх інтересів в середній Європі, вона має в ній лише один — правда, досить важний — інтерес: по можливості перешкодити, щоб якийсь народ в середній Європі не осягнув надмірної переваги і потуги.

В 1866 Бісмарк плакав через те, що Вільгельм I хотів анектувати Судетщину, бо гадав, що коли німці увійдуть до Чехії, се викличе неминучу війну з Росією.

Тепер — Німеччина — увійшла в Чехію, а Росія й не рушилася. Отже советська Росія зреклася ролі, яку грала в Європі царська Росія. Вона не в стані противитися німецькій експансії.

Ясно, що з усіх великих держав, Росія перша була захищена в поратунку і цілості Чехословаччини.

Зацікавлена ідеологічно: бож комунізм повинен був дати шаха фашизмові!

Зацікавлена географічно: Чехословаччина була близька до ССРСР, її завойовання або узалежнення від іншої держави загрожувало безпосередню ССРСР.

Анексія Судетщини є такаж поважна, такаж глибока загроза, як інвазія Японії в Китаї. ССРСР толерував і одне, і друге. В 1914 царська Росія не толерувала нападу Австро-Угорщини на Сербію.

А все таки анексія Судетщини матиме свою корисну сторону: вона рішуче доведе, у друге, що ССРСР представляє в міжнародній політиці чинник, з яким нема чого читися. Ся анексія доведе, що ССРСР як європейська велика держава, як міжнародна потуга, представляє — ніщо.

Бо є лиш дві причини, які можуть пояснити чому Совети стрималися з активним виступом підчас чеської кризи:

Або ССРСР не хотів вести війни.

Або не міг її вести.

Коли ССРСР не хотів провадити війни, і коли він всеж таки — як ми знаємо — спонукав Прагу до опору, а Париж і Лондон — до інтервенції, то мусимо признати, що се значить, що ССРСР хотів змусити нас вести війну.

Тоді ми жадаємо деяких пояснень:

Німеччина, як нам торочать комуністи — не була в спроможности провадити війну проти якоїсь великої держави. Її армія не була готова. Її резерви не були вимуштрувані. Їй бракувало сирівців. Її дух заламавсяби по кількох тижнях.

СССР має два рази стільки населення, що Німеччина. Має безмежну територію, має сирівців стільки, що сам не знає що з ними робити. Червона армія — в мирнім часі в чотири рази численніша за німецьку — перенята героїським духом, — запевняли комуністи, вона готова на все, щоби послужити своїй великій советській вітчизні. Червона армія — перша в світі. Танків червоних — є нечислима маса. Червоне летунство має двічі чи тричі стільки літаків, що німецьке. Советський промисл, завдяки п'ятиліткам, може розвинути велитенську продукцію.

СССР — особливо з допомогою сеї армії і авіації — які нам представляляти такими грізними, — є, мовляв, фізично, морально й мілітарно — безконечно могутніший не лише від Німеччини Гітлера, але й від спільних сил Німеччини і всіх союзників, яких лиш вона потрафить собі знайти.

Отже?

Чомуж непереможний, чомуж грізний СССР уступився перед „нахабним блефом” Німеччини, нездібної вести війну? Чому не розторочив він одним ударом Німеччину і фашизм?

Коли сторонники франко-советського пакту казали правду про силу СССР, то СССР мігби, своїми власними силами, перешкодити поділові Чехословаччини і скінчити з Гітлером.

Колиж СССР не був в стані провадити сеї війни і легко виграти її, в такім разі наші завзятці-войовники — брехали нам, брехали про російську потугу, брехали про німецьку слабість, або брехали і про одне й про друге водночас!

В такім разі нам вільно прийти до такого висновку, якого нікому не удасться збити:

Або СССР не хоче починати війни проти Німеччини.

Або він не може її почати.

Або — в разі війни — він готовий нас зрадити.

Або він нездібний допомогти нам.

В. В.

Гітлер і Росія

Ціла європейська й американська преса повні розважень на тему України й приписуваного німецькому канцлерові наміру — виступити проти большевицької Росії. В сім зв'язку цікаво познайомитися з поглядами Гітлера на російську справу, як він сам про се пише в своїм *Mein Kampf*.

„Є дві причини, — пише він, — які спонукують мене, піддати особливому розглядові відносини Німеччини до Росії:

„1. в сім випадку йде про рішачучу справу німецької закордонної політики взагалі і

„2. се питання є також пробним каменем політичної здібності молодого національсоціалістичного руху: оскільки він вміє ясно думати і правильно ділати. Мушу признатися, що особливо друга точка сповняла мене гнітучою журбою. Матеріал для своїх прихильників національсоціалістичний рух черпає не з табору байдужих, але переважно з таборів дуже скрайніх світоглядів. Отже цілком природно, що сі люди в питаннях закордонних відносин приходили, обтяжені забобонами або браком належного розуміння до тих справ, властивих кругам, до яких вони політично або світоглядово перед тим належали... Якраз представників нашої так званої інтелігенції найтяжче спонукати до дійсно ясної і льогічної оборони навіні своїх і своєї нації — інтересів.

„Перед обговоренням питання, яке мене тут цікавить, мушу завважити, що як національсоціалісти ми можемо — щодо суті закордонної політики національної держави, установити таку засаду:

„Закордонна політика національної держави має заповнити на сій плянеті істновання раси, яку обіймає держава. При чім мусить ся політика створити здорове, здібне до життя й природне відношення межі числом і розростом народа — з одного, і розміром і якістю його землі й ґрунту — з другого боку.

„За здорове відношення треба уважати таке, яке забезпечує виживлення народу на своїй землі і ґрунті. Всякий инший стан, хочби він тревав сотки або й тисячі літ, є тим не менше нездоровий стан і принесе з собою, скорше чи пізніше, велику шкоду даному народові, або й його знищення.

„Лише достатно великий простір на сій землі забезпечує народові свобідне істновання... При чім простір якоїсь держави має значіння не лише як безпосереднє джерело його виживлення, але й инше — мілітарне. Коли якийсь народ вже забезпечив собі досить велику площу посіданої землі й ґрунту — для виживлення, то всеж конечно ще подумати

про безпеку самого того простору. Ся безпека залежить від загальної політично-державної сили сього народу, а остання — від військово-географічних моментів. Лише таким способом зможе німецький народ осягнути в майбутнім становище світової держави...

„Нині Німеччина не є світовою потугою... Що значить сьогодні на нашій плянеті організм, якого відношення між народом і зайнятим простором — виглядає так марно, як в сучаснім „райху“? В добі, в якій ціла земля поволі розділюється поміж державами, які в той спосіб обіймають цілі континенти, не можна говорити як про світову потугу — про державу, що її політична метрополія обмежена на смішну площу якихсь п'ятисот тисяч квадратних кілометрів.

„Беручи чисто територіяльно, обем площі Німеччини губиться в порівнанні з обемом площі так званих світових держав. (Гітлер називає Велику Британію, Росію, Китай і Францію). Коли національсоціалістичний рух на правду прагне одержати від історії благословенство великої місії, тоді сей рух мусить — сміло і доцільно підняти боротьбу проти безцілевости і нездарности, які досі вели наш німецький народ на його зовнішньо-політичних шляхах. Тоді мусить наш рух — не зважаючи на „традиції“ й забобони, знайти в собі відвагу, зібрати всі сили нашого народу для наступу на тім шляху, що виводить з нинішнього загумінку нашого життєвого простору — до нових земель. Мусить тим назавше визволити свою націю від небезпеки спуститися на дно або, як народ рабів, піти на службу иншим.

„Національсоціалістичний рух мусить спробувати усунути: неспівмірність між числом нашого населення і площею нашої території, — яку треба розуміти і як джерело виживлення і як точку опору державно-політичної сили, — усунути неспівмірність між нашим історичним минулим і безвиглядною безсилістю нинішнього дня”.

Гітлер вважає потрібним основно змінити напрямні лінії закордонної політики Німеччини з часів перед війною. Радить навязати нитку, яка обірвалася шістьсот літ тому. Ціллю німецької політики замість заходу і полудня — має стати схід. Під тим сходом він розуміє Росію і нею анектовані „рандштатен“, неросійські народи, втягнуті в ССРСР.

„Большевізм — був тою силою, що позбавила Росію інтелігенції, яка кермувала доти сею державою. До останніх часів — Росія завдячувала свою державну організацію державнобудівничій діяльності германського елемента посеред меншвартої раси”. Тепер той елемент витереблений, а „його місце заняв жид”. На довший час правити велитенською імперією жидові не вдасться. „Він — не є елемент організації, лише фермент розкладу. Велитенська імперія сходу вже

дозріла до розпаду. І кінець жидівського пановання в Росії буде й кінцем Росії як держави”.

Гітлер здає собі справу, що його протиросійські цілі стрінуть серед самих німців завзятий спротив. При чім противники сеї політики природно покликуються на Бісмарка. „Вони викликають дух Бісмарка, щоби заслонитися ним в своїй політиці, яка остількиж безглузда й не можлива, як і в найвищій степені шкідлива для німецького народу. Колись мовляв і Бісмарк завше надавав велике значіння добрим відносинам з Росією... До левної міри, се так. Лише при тім зовсім забувають згадати, що він так само прикладав велику вагу й до добрих відносин з Італією наприклад. Більше — забувають, що той самий Бісмарк одного разу заключив навіть союз з Італією, щоби ліпше викинути Австрію. Чому вони не продовжують тепер і сю політику? „Бо нинішня Італія — не вчорашня Італія”, — скажуть противники. Добре. Але тоді, шановні панове, прошу прийняти під увагу закид, що і теперішня Росія не є колишня Росія. Ніколи Бісмаркові не впадало в голову, чіпитися якогось політичного напрямку як єдино можливого, тактично-засадничого напрямку раз назавше... Отже не можна ставляти питання: — що Бісмарк зробив тоді? — лише инакше: — що зробивби він сьогодні? А на се питання вже легше відповісти. Він, при своїй політичній мудрости ніколи не заключивби союзу з державою, засудженою на занепад”.

Бісмаркові йшло про те, щоб „знайти найпевніший шлях для сконсолідовання й внутрішнього скріплення створеної ним державної будівлі. Се й був одинокий мотив, чому він тоді домагався, щоб Росія охороняла його на задах, коли Німеччина потребувала свободних рук на заході. Але те, що тоді принесло Німеччині користь, принеслоби тепер — шкоду... Нинішня, позбавлена своєї германської провідної верстви, Росія, незалежно від намірів своїх нових володарів, не є ніяким союзником для визвольної боротьби німецької нації. З точки погляду чисто військової, в разі війни Німеччини—Росії проти західної Європи, або й проти цілого світу, ся війна скінчиласяб катастрофою. Бої відбувалисяб не на російській, але на німецькій землі. При чім — Німеччина не отрималаби від Росії найменшої підтримки...

„Ще важнішою справою від вояцького матеріялу, буде справа технічного озброєння. Під тим оглядом буде — лише ще страшніше — те саме, що було підчас світової війни. Тоді німецька індустрія працювала для наших славних союзників так, що Німеччина сама одна мусіла нести на собі тягар технічної війни. Тепер — російський союзник, як технічний чинник, взагалі не гратиме ніякої ролі. Ми з своєї сторони не моглиби нічого протиставити загальній моторизації світа, яка в найближчій війні головню рішатиме про

вислід змагу”, бо з того, що має Німеччина — вона буде змушена віддати ще своєму союзникові Росії. „При таких обставинах війна булаб звичайною різаниною. Німецька молодь кривавиласяб ще більше, як колись, бо, як завше, цілий тягар боротьби лежавби на нас, а наслідок — неминуча поразка.

„Коли навіть прийняти, що станеться чудо і така боротьба не скінчиться безнадійним знищенням Німеччини, то й тоді цілий успіх буде лиш той, що скривавлений німецький народ — як досі, так і далше — лишиться оточений великими мілітарно сильними державами, отже його положення ніяким способом не зміниться.

„Хай мені не закидають, що союз з Росією не муситьжеж зараз вести до війни, або що до війни можна спершу основно приготуватися. Ні. Союз, в якого цілі нема наміру війни, не має глузду ні вартости. Союзи заключають лише, маючи на цілі боротьбу... Або німецько-російська коаліція лишиться на папері, тоді не матиме вона для нас ні цілі, ні вартости, або букви договору колись заміняться в видиму дійсність — а тоді се буде пересторога для інших. Наївно думати, що Англія й Франція в таким випадку чекатимуть десять років, поки німецько-російський союз скінчить свої технічні приготування до боротьби...

„Отже, вже в самім факті заключення союзу з Росією лежалаб заповідь війни. Її вислід — бувби кінцем Німеччини. „Але до сього приходить ще слідуюче:

„Нинішні володарі Росії зовсім і не думають, з чесними замірами вступити в союз або його дотримати”. Для обосновання сеї своєї тези — яка зрештою ясна сама собою — Гітлер відтворює образ большевизму і жидівства, яке панує в нім і яке напевно не брало би поважно завдання помогати Німеччині, лише старалосяб і її перемінити в комуністичну державу. Також для внутрішньої політики Німеччини виниклиб з такого союзу труднощі, яких годі булоб поконати. „Як ми могли би представити німецькому робітникові большевизм як гідний прокляття злочин на людськості, коли ми самі заключили би союз з ним? — питається Гітлер. — Яким правом осуджували би ми людину з вулиці за симпатії для світогляду, коли провідники нашої держави заключили б союз з представниками сього світогляду?...

„Отверто признаю, що я ще перед війною уважав за правильніше, колиб Німеччина, зрікшися безглуздою кольоніальною політики, торговельною й воєнною фльоти, в союзі з Англією, обернула сяб проти Росії, перейшовши таким способом від слабої, заангажованої в цілім світі політики, — до рішучої європейської континентальної політики здобування простору... Але, мимо всього (Гітлер перечисляє тут панславістичні пляни царської Росії — *В. В.*) перед вій-

ною можна було піти й другим шляхом, можна було спробувати спертися на Росію, щоби обернутися проти Англії. Та сьогодні — відносини инакші”.

Сьогодні на думку Гітлера — німецька загранична політика, яка мала б на цілі створити Німеччину як дійсно світову державу, — повинна обернутися проти московської імперії, яка розпадається на наших очах, позбавлена своєї правлячої верхівки... Коли судити отже з книжки Гітлера *Mein Kampf*, то започаткований ним в Німеччині протиросійський напрям зовнішньої політики (який, як він пише, не поділяється всією громадською думкою країни) — диктується у нього не побічними чи переходовими мотивами, як напр. колись протидарська політика німецьких соціалдемократів; не є є й політика, накинута обставинами (як антиросійська політика Вільгельма II), лише — засаднича, що впливає як з браку віри в державотворчі сили російської „еліти”, з антисемітизму автора, так і з його принципіального повороту до зовнішньополітичних цілей колишніх „орденсріттерів”...

Гр. де Сент-Олер*)

Середземне море

Середземне море Страбон називав „морем межі стовбами“. Воно й нині зісталось ним — морем межі стовбами Геркулеса. Можна сказати, що сі стовби — се стовби храму бога Януса. Як сей бог або князь (його ранга непевна), воно „дволик“: його можна представити з ключем в одній руді, з протом у другій. Лиш в супереч до того храму Януса, коли воно отверте — то се значить мир, коли замкнене — війну.

Море все розносить на своїх хвилях міти, релігії, цивілізації. Сереземне море є також матірню війни і мира. Від Саламін у аж до абісинського походу і війни в Іспанії, — через Акіум, Лепант, Абукир, Трафальгар, — (де зустрілися ворожі середземнорські флоти) — Альжир, Наварин, воно давало перемогу Греції — над Азією, Римові — над Єгиптом, хрестові — над півмісяцем, Англії — над Наполеоном.. Перевозячи еспанські війська з Марока на береги метрополії, се море знов забезпечує перемогу греко-латинської цивілізації над Азією, якої найновішою і найстрашнішою офензивою є большевизм, перемогу хреста над серпом і молотом..

*) Абісинська війна і конфлікт англійсько-італійський, що взяв в тій війні початок; війна еспанська, а нарешті італійські претенсії в Тунісі, Джібуті і Суеці — знов затуалізували проблему Середземного моря. Тут переповідаємо один з розділів цікавої книжки б. французького посла в Іспанії Comte de Saint-Aulaire — *Le Renaissance de l'Espagne*.

По черзі — войовниче і мирне, воно впродовж віків скорше лучило своїх надбережних мешканців, аніж їх ділило. В новітні часи воно є коліскою союзів, які підтримують мир або вигрвають війну: франко-італійська антанта 1902, яка освячує солідарність обох країн в Африці, була пригравкою до розвалу потрійного союзу (Німеччина — Австро-Угорщина — Італія) і до виступу Італії проти центральних держав в 1915 р. В той самий час франко-еспанська антанта встановлює на місце ривалізації в Мароко — співпрацю тих держав. Франко-англійська антанта 1904, якої Мароко й Єгипет, є два сутєві елементи, триває й досі...

Середземне море повинно бути отверте море, ненарушиме для ніякого напасника. Англо-франко-італійська умова в Стрезі і приятні відносини сеї групи держав до Іспанії — забезпечували мир на Середземнім морі. Ся рівновага була нарушена абісинською кризою, а нині — розбита кризою еспанською. Ся рівновага булаб цілком перевернута до гори ногами на некористь Франції й Англії, колиб Німеччина, Італія і Росія зайняли місце Іспанії на сім морі. Власне важність сього місця надає ціле її міжнародне значіння — еспанській драмі.

Ключів до Середземного моря є стільки, що з них можна булоб зробити цілий пук, колиб зеднати в одній руді. Передусім два зовнішні ключі — найважніші. З них один відчиняє й замикає східний порт — Суец, другий — західний порт — Гібральтар. Потім є внутрішні ключі — Середземне море поділене на три великі басейни двома півостровами — Італією і Балканами, а навіть на пять, коли долучити до Середземного моря його додатки — Адрію й Чорне море. Перший — західний басейн, з Тиренським морем, що лежить межі Італією, Сардинією, Корсикою й Сицилією. Центральний басейн — з Іонійським морем обмежений на заході Тунісом, а на сході — Кретою. Третий, східний басейн — простирається від Кандії до берегів Сирії і творить море, якого частина так усипана островами, що називається Архипелягом.

Внутрішні ключі не такі важні, як зовнішні. Перехід з одної кімнати до другої не контролюється так пильно, як вхід і вихід з дому. Зрештою міцно тримають в руках лише східний ключ брами, де вузькість Суецького каналу і воєнне пановання Англії на його обох берегах, позволяють їй до впадоби відчинити його або замкнути. В Гібральтарі, де брама далеко ширша, Англія тримає зверхність лише над одним крилом дверей, та й та моглаби бути zagrożена ворожою Іспанією. Щож до африканського крила, то його можна звернути на користь Англії й Франції або проти них залежно від приятного або ні — відношення Іспанії,

В західнім басейні Франція й Англія мають перевагу, хоч і не виключне пановання, коли Іспанія лишається неутральна. Розложившись по обох берегах сього басейну й на Корсиці,

Франція посідає один з внутрішніх ключів, але тут прохід замкнено широкою щоби його можна було щільно замкнути.

В центральнім басейні, не зважаючи на французьку Бізерту, Італія має хоч не абсолютне пановання та всеж перевагу, маючи далеко кращий від французького ключ — в Сицилійськім каналі.

В західнім басейні, перевага належатиме Франції або Італії, залежно від відношення Греції й Туреччини, які мають першорядне стратегічне значіння, перша — завдяки своїм островам і обрисові берегів, друга — бо має змогу всупереч трактатам — як то ми бачили в серпні 1914 підчас одисеї Гебена і Бресляу — офірувати певне пристановище дружній флоті. В сім басейні Франція моглаби бути належно сильна лише тоді, колиб zorganizувала Триполі і Бейрут.

Європейські береги Середземного моря мають багато пристаней з спокійною водою — які можуть бути гніздами для підводних човнів і гідроліонів. Довгість європейського берега і скорість новочасних кораблів не дозволять противникам втекти одним перед другими. Три великі побережні держави, Франція, Італія й Велика Британія, мають бази, що дозволять їм робити розвідки в усіх напрямках і діставати відомости бездротним телеграфом про рухи противника. Сьогодні — пливучи до Єгипту або вертаючи до Франції — Наполеон не сховавсяби вже перед Нельсоном.

Англія, зайнявши становище вартового на обох крайніх точках Середземного моря, не занедбала нічого, щоби Гібральтарська протока стала майже в разі потреби така непроходима, як і Суецький канал. З усіх ключів Середземного моря, Гібральтар, по Суеці, може бути, найкраще замкнутий. Про нього найбільше старалися, на нього видали найбільше гроша, він має свої таємниці і найбільше хоронений — се чудова напастнича і оборонна зброя. „Джіб“ — як його з пошаною звуть англійці — є символом британської могутности. Всі англійці знають, що Англія не булаби більше Англією, колиб Юніон Джек перестав маяти над сею скелею. Від часу як вона його тримають (4 серпня 1707), англійці постаралися зробити його грізним і нездобутим. Особливо за два останні роки, що стояли під знаком англо-італійського конфлікту з приводу Абіссинії, вони розвинули горячкуву і методичну діяльність, щоби присосувати його до всякої ситуації і до вимог новітньої техніки. Мореплавець, що перепливає Геркулесові стовпи, не бачить, у підніжя сього велитенського кургану в імлі, подібного до льва або сфінкса, що присів на порозі світа, лише великий военний порт. Але штаби всіх воєнних флотів знають, що англійці, добрі спортсмені, і тут досягли рекорд, якого їм здається не легко буде видерти, рекорд найбільшої могутности артилерії на таким маленькім просторі, в потрійнім відношенні — щодо далекосяжности, інтенсивности і напрямку стрільня такого калібру (15, 16, 18 цалів), об-

раховані, — щоби завше запевнити їм перевагу, батареї-скорострільні і протилеґунські — згромаджені, в особливих, опакерованих або бетонових схованках, панцирні танки — дуже чисельні, а їх число можна довільно збільшувати залежно від сили небезпеки, яка загрожує з континенту. Могутність матеріялу збільшується вимушгрованням обслуги. Залога, зменшена до 2000 люда за міністерства трудовика Мак Дональда, доведена до 10.000 і може бути в разі потреба ще збільшена. Касарні розраховані на 20 000, виживлення цитаделі — забезпечене, що дозволяє залозі жити і битися впродовж років. Артилерія уважається досить сильною, щоби відбити всякий напад з моря. Ціла флотилія торпедовців і протипідводних човнів, шукачів мін і пр. — хоронить порт проти нових метод ведення війни. З боку моря стрімкі стіни скелі, вже передіравлені укритими дорогами, дозволяють вирити в них глибокі бухти для підводних човнів і гідроавіонів. Під тим оглядом англійці перевисшили роботу німців на Гельголанді.

З боку землі, — як показала еспанська війна, Гібральтарові може грозити небезпека ще більша, ніж морський або повітряний наступ. Німці встановили батареї гаубіц великого калібру на бетоновій плятформі за бухтою Альжезіраса 13 км. від англійських батарей. Сі батареї замасковані горою Абіля і Карнеро, який панує над доступом до бухти.

На сю нову небезпеку, англійська адміраліція зареагувала моментально. Для забезпечення перед повітряним наступом, гібральтарська скеля замінена в леґунський табір, мабуть наймогутніший й найліпше хоронений на світі. На протязі 5 кілометрів на 450 метрів високої скелі, розложеної амфітеатром, влаштовані плятформи для приземнення літаків з ганґарами і сховами, сполученими між собою підземними тунелями. В сих орлиних кублах можна направляти ескадри літаків, забезпечити їх виживленням або замінити іншими. Гібральтарська авіадія завше матиме над напасником перевагу числа, охорони, виживлення.

Щодо німецьких батарей, інсталюваних з другої сторони бухти на еспанській території, то мабуть їх положення не є таємницею для англійців, які напевно мають в плані, в разі ворожих діянь — моментальне заняття Альжезірасу і околиць. Але найпевніше очевидно булоб забезпечити собі приятельство нової Еспанії, володарки Альжезірасу і Цеути, які можуть спрямувати вогонь своєї артилерії на Гібральтар.

Се булоб тим більш вказане для Англії, що на другім відтинку. Італія готується зробити собі другий Гібральтар, який нарушивби на її користь теперішню рівновагу на Середземнім морі, колиб нова Еспанія втягнулася в орбіту Риму.

Найголовніший здобуток Італії у війні 1915-18, який не можна виразити ні статистикою квадратних кілометрів, ні в мілліонах мешканців, але якого історична вага — необчислима, се — знищення її споконвічного ворога австро-угор-

ської монархії. Зникнення на завше австро-угорської флотії з Адрії, флотії, побідної колись над італійцями під Лісою, спрямувало амбіції Італії в бік Середземного моря з тим більшою силою, що вона напіткнулася на багато перешкод в середній Європі, де думала переняти на себе гегемонію Габсбургів.

Якіб не були симпатії Мусоліні для ген. Франка, він напевно не взявби так горячо його сторону, колиб не сподівався тим зміцнити позицію Італії на Середземнім морі. Вже маючи перевагу в центральнім басейні, Італія не чекала аж на еспанську війну, щоби поставити ногу й на західнім басейні. В 1926, підчас диктатури Прімо де Рівера, було пляноване морське порозуміння еспано-італійське. Відомо також, що Італія отримала право участі в межинародній адміністрації Танжера й сусідної смуги. Ще більше зацікавилася Італія східним басейном по абісинській війні. Підчас африканської подорожі Мусоліні в березні 1937 започаткував будову 1800 км. доріг, прокладених з „тоталітарною“ швидкістю, вздовж лібійського побережа, від границь Єгипту до Тунісу. Ся „Літоранеа“ — є імперським шляхом, який імпує тубильцям і улешує пересування відділів. „Літоранеа“ дозволяє хутке згромадження військ або проти Єгипту або проти Туніса. В полученні з активною мусульманською політикою, вона моглаб бути дуже неприємна Англії аж до самого Суецького каналу.

Найбільше значіння „Літоранеї“ — є скріпити італійський престиж в центральнім басейні Середземного моря. В тім самім басейні на своїм півострові Італія посідає багато добре приміщених і добре забезпечених баз: Спеція, Гаєта, Неаполь, Таренте, в Сардинії — Мадалена і Каліарі, в Сицилії — Трапані, в Леванті — Родоський порт. Та головним атутом в морській грі Італії є острівець Пантеларія, проти французької Бізerti, посередині Сицилійської протоки.

Пантеларія віддалена на 100 км. від Гранітоля на Сицилії і на 70 км. від мису Мустафа в Тунісі. Але вздовж сицилійського й туніського берегів протока звужена через пороги й підводні скелі, що є небезпечніші ніж рвучкі течії, які з другої сторони Сицилії проходять через Месінську протоку й злучуються з течіями, що йдуть з італійських берегів, творячи вир, знаний колись під назвою Харибди й Сцилі. Тут власне знайшов свою вихідну точку італійський імперіалізм, з острівця Пантеларії, хоче він зробити італійський Гібральтар. Ся скеля сьогодні є вже непотрібним камінчиком в такім важнім механізмі британської імперії, яким є шлях до Індії, що провадить через Сицилійську протоку.

Овальної форми, Пантеларія має профіль велитенського корабля, який вартий кількох ескадр. 14 км. завдовжки і 8 завширшки, сей острів складається з кількох гірських масивів, з яких найвищий досягає 863 метри. Його стіни — так як і на Гібральтарі — стрімко спадають в море. Ся топографія ви-

ключає природні пристані, і робить дуже тяжкою конст-рукцію штучних портів для більших кораблів, які зрештою знайдуть схованку в портах сусідньої Сицилії, але за те надається для урядження аеро-навальної бази, яку робиться викопуючи в скелях збірники мазуту і кубла для підводних човнів, гідроавіонів і тих невеличких торпедовців, які є най-грізнішою воєнною зброєю італійської флоту. Топографія острова надається також до влаштування на гірських шпильях досить могутньої артилерії, якаб контролювала майже цілу ту частину протоки, де навігація зовсім певна. З височини сеї вежі Італія пильнує великий шлях з Індії і з Далекого Сходу.

Таким чином, — продовжній англійській осі Гібральтар-Мальта-Суец, і прямовісній осі французькій — Тульон-Корсика-Бізерта, — Італія протиставляє і прямовісний фронт з Спецією, Сардинією, Сицилією, Пантеллярією і Триполі, — і продовжній фронт з Сардинією, Пантеллярією, Сицилією, Триполі, Родосом і Тобруком в східній Лівії. Сицилія, з своїм додатком Пантеллярією, як бігун обох осей, є як казав Мусоліні — центром імперії. Звідси Італія може сперечатися за пановання над Середземним морем з Англією, виконуючи тісну контролю над його центральним басейном і промінюючи завдяки своєму летунству — в відтинках східнім і західнім аж до Червоного моря. Розтаборившись в Абіссинії і на острові Думейраці проти Періму, а також збудувавши свою стратегічну дорогу в напрямку Єгипту, вона непокоїть Англію в Суеці, як в другім кутку в Гібральтарі — вона непокоїть її своїми тісними відносинами з Еспанією.

Римський уряд, що на морських нарадах домагався рівності з Францією, не щадить сил, щоб її досягнути а навіть перейти. Тим не менше, хоч Італія і загрожує перервою шляху до Індії в Сицилійській протоці, саме збільшення італійської потуги все таки не квестіонує ще франко-англійську перевагу в західнім басейні, ані пановання Англії над Суецом. Лиш коли еспанський чинник ділатиме на спілку з італійським, тоді щойно теперішня рівновага сил на Середземнім морі буде порушена. В такому випадку в очях Італії — буде Англія лиш ворохобним і узброєним сторожем її дому, який відчиняє і замикає по власній волі двері, навіть не роблячи виїмку для власника. Але для того „сторожа“ — зректися його права — значилоб задуситися. Втрата Гібральтару, відбиласяб зараз на інших посіслостях Великої Британії на Середземнім морі, де виживлення британських баз зараз зазналоб перешкод.

Завдяки своєму положенню Еспанія є арбітром Середземного моря і — значить — війни чи мира на ній. Система Кадікс-Цеута-Меліля обернуласяби проти франко-англійського блоку. Не без рації говорив колись Нельсон, що північний беріг Марока повинен бути або англійським або нейтральним. Тай шляхи спокуси Франції з її африканською імперією на Середземнім морі, теж булиб унеможливлені, або загрожені на-

крилах, колиб ті шляхи були наражені на атаки, організовані з портів Картагени, Аліканте, Валенсії, Барсельони і Балсарів. Ворожість Іспанії не далаб змоги сполучити французькі ескадри півночі й полудня, і наразилаб на прикрі випадки транспорт французької армії з Африки шляхом Казаблянки й Атлантику, де бази Ферроля і Сантандера в гасконській затоці, загрожувалиби праве крило тих транспортів. Крім того Іспанія має всеж таки флоту, якої не можна недоцінювати, і вправлених у війні моряків.

Всі великі прибережні держави Середземного моря згідні бодай щодо одної точки, і се власне утруднює їх порозуміння щодо інших точок. Кожда проголошує, що для неї се море має „життєве значіння“. Для Франції — свобода Середземного моря — се сполека з африканською Францією (інтереси торговельні), дальше — се скорий і певний транспорт вибраного війська, що грає велику ролю в мобілізації Франції, нарешті — се безпека африканської імперії. Колиб в 1914 році Франція не панувала над Середземним морем, вона мабуть програлаб битву над Марною.

Для Англії — життєве значіння сього моря — се свобода шляху до Індії і на Далекий Схід, шляху, який є дійсно вітальною артерією імперії. Колиб вона сполучалася з Індією лише через Кап в полудневій Африці, вона моглаб, що правда, віддихати, але — лише одним легенем. Так само Франції лишалисяб її порти на Атлантику і на північнім морі. Але Італія булаб бльокована з усіх боків, булаб наражена на небезпеку перерви всіх своїх морських шляхів сполучення. Але з другої сторони треба взяти під увагу, що Італія є майже самовистарчална, тоді як Англія — не може вижити свого населення самими силами й ресурсами свого острова. З його ресурсів моглаб вона жити лише два дні на тиждень. Коротко можна сказати, що значіння Середземного моря для згаданих трьох держав таке: для Англії — се справа її виживлення, для Франції — її могутности, для Італії — її незалежности.

Середземне море знає також свого заволоку. Є ним Росія. Франція й Англія зробили велику помилку, запросивши Росію на конференцію для боротьби з піратством. Се значило кликати підпалюча гасити пожежу. Бо російський морський прапор, досі майже не знаний на Середземнім морі, — появилвся в нім від часу еспанської війни тільки на те, щоби перевозити воєнну контрабанду.

Щодо Німеччини, то вона пробувала здобути собі позиції на Середземнім морі перед війною, інтересуючись питанням Марока. Деякі круги бояться німецьких ревіндакацій в Триєсті.

Конфлікт який домінує тепер на Середземнім морі се очевидно конфлікт англо італійський. Ще в 1937 році Мусоліні заявив, що треба „погодити шлях і життя“, себто

британську імперію й Італію. Він сказав далі, що „на наших морських і колоніальних границях ми стрічаємося всюди з Англією, але треба розрізняти стрічу від колізії“. Крім того Мусоліні виразно заявив, що з Середземного моря треба видалити „людей, які в нім зовсім чужі“ — себто москалів. З другої сторони Чемберлен звертається до Італії з великою уважністю, яка нічого спільного не має з англійською дефініцією флірту (*attention without intention*), бо його уважність має „поважні заміри“ зближення.. Чи до того зближення прийде чи ні, — се головне питання, від якого залежить чи се море стане невдовзі ареною війни чи ні. Всі інші конфлікти — є безусловно другорядні в порівнанні з конфліктом Великої Британії й Італії..

Оскільки від положення на Середземнім морі залежить справа України, справа Чорного моря, про се *Вістник* писав вже не раз.

Р. О.

Перед ударом на Україні

„Мода“ на Україну в західноєвропейській пресі викликала повільні статі і заміток м. и. у французькій пресі. Є в них — трафні уваги і спостереження, є — архикомічні. Мабуть найвлучніше — в двох словах — пояснив актуалізацію української проблеми в останнім місяці — Андре Муссе в *Journal des Debats*:

„Коли існує питання України — пише він — то се тому, що межі двома велитнями, які сперечаються за гегемонію в Східній Європі, — наступило нагале й грізне порушення рівноваги. Динамізм Німеччини розпоряджає населенням, що числить вісімдесять мільонів і першорядними стратегічними позиціями. В той самий час советська Росія і в Європі і в Азії дала знаки досить виразного захитання“.

Се сказано дуже добре, оскільки мати на увазі актуалізацію українського питання, а не його істновання, яке переочити, перед заогненням російсько-німецького конфлікту — могли хіба сліпі.

Які цілі Німеччини в розгрівці з ССР, що тепер починається, про се одної думки — і приязні і ворожі Україні французькі часописи. Всі вони (ген. Ніссель в *Excelsior, Ordre, Figaro, Matin, Je Suis Partout, Gringoire* і ин.) — пишуть про „дранг нах остен“, про українські збіже, вугіль, чорнозем, про кавказьку нафту і пр. Найприхильніше — без застережень — становище до України зайняв *Gringoire* (8 XII):

„Нашою мовчанкою ми видали протикомуністичну Україну в ярмо Сталіна. Сьогодні — Україна шукає своєї незалежності по стороні Німеччини”. Не зважаючи на алярмуючі звістки з України — „всі оті Блюми, Кóти, Баши й Бльохи з соціялістичної партії або з масонських ліг — не піднесли ніякого голосу протесту, не скликали ніякого протестаційного віча. Се певно тому, що володар України Леплевський, творець ГПУ Єжова — є жид. Історія України від двадцятьох літ — є одна кривава смуга. Населення терпіло від регулярних погромів (*est régulièrement pogromisée*)... Замирення на Україні неможливе, бо совети там — зненавиджені... 25 січня 1938 пророчі слова читали ми в вступній статті *Journal de Genève*: „Коли Франція й Англія хочуть не дати Німеччині піти на Україну, то вони мусять відгукнутися на заклик людяности і справедливости Франція й Англія — не відгукнулися”...

Деякі інші часописі — стоять на цілком иншій точці погляду. Заскочені наглим висуненням української проблеми, вони поспішно почали шукати інформацій про „модне питання”. А де є поспіх — там є нісенітниця... Так *Paris Midi* (15 XII) дає велику статтю з лятьма історичними мапами України з 1500, 1700, 1810, 1918 і 1938 рр. під шумним і безглуздим заголовком: „Україна — країна пригод, держава мрій, провидіння повістярів і завойовників — мала одного генія-письменника: Миколу Гоголя, який писав лише по російськи”. Правда, газета ще згадує неякого „київського професора Тараса Шевченка”, а зрештою „історики скорше заперечують існування української національности”, бо вона „ніколи не творила політичної цілости, ані їй не удалось ніколи створити незалежну державу”. Там щось в XVII віці було, але самі бунти, які не уставали навіть тоді, коли по довгих змаганнях Україна дісталася... *sous le Grand Turc*. „народ з такою ментальністю, завше готовий до конспірацій й революцій, є природною здобичею для чужоземних завойовників”... В ім'я чого, якої ідеї сі вічні „авантюристи” борикалися, коли — на думку „істориків” — вони не були навіть нацією — лишається трохи неясним...

Подібні нісенітниці знаходимо в *Paris Soire*. Ще краще пише Людовік Нодо в *Illustration* (17 XII); що „мова, якою говорять на Україні — є просто російська мова”. Се автор знає з власного досвіду: „я сам міг здати собі звіт не один раз, що межі часописю, що виходить в Москві, і часописю, що виходить у Києві — нема ніякої лінгвістичної ріжниці”... Чи автор збирав свої спостереження за царя Александра III, чи — його „переконали” російські емігранти в Парижі — не знаємо...

Але за тим всім криється — жах перед загостренням великої проблеми, яку розв'язати Франція не має сил і не

знає як... Де Марсілі в *Petit Bleu* сумовито питає: „Чи Гітлер виграв гру, яка скінчилася так фатально для Наполеона?“. Зрештою — „коли дійсно — що требаб ще довести — Німеччина мріє про те, щоб викраяти собі імперію на Україні, чим ризикуємо ми, коли позволимо їй залізти в се осине жубо?“.

Ще ясніше пише монархічна *Action Française*: вона обвинувачує деяких членів кабінету в тім, що вони „завівшись в своїй спробі затягнути Францію у війну для прекрасних очей чехів, тепер готові пожертвувати двома міліонами французів для України“. Отже інтервенцію Франції — уважає часопись за абсурд... Так само як і *Matin*: соціялісти, комуністи, жиди і масони, які готові були розплутати світову війну з приводу Судетів, „втерли слези і навіть усміхнулися: на овиді зявилася нова змога втягнути Францію у війну“ з приводу української справи. Але часопись перестерігає „божевільних“: „ім і сим разом не вдасться здійснити свій плян... Нехай Угорщина звернеться до своїх приятелів в Римі, щоб поговорили з її берлінськими приятелями. Хай Росія виставить свою величезну армію без генералів. З боку Франції вона не має чого сподіватися... Нічого, нічого, нічого! Французький вояк боронитиме лише свою імперію“... *Je Suis Partout* (9 XII) присвячує цілу велику сторінку Україні. Тепер вже неможлива байдужість щодо української проблеми, бо „Німеччина дуже жваво цікавиться Україною, а коли господарі III „райху“ займаються якоюсь справою, — се завше поважно... Гітлер — все передбачив і дуже точно, точку за точкою, виконав програму, яку начеркнув собі у вязниці“. Протиросійська програма Гітлера є частиною „безпосередних можливостей“. „В менше або більше близьким майбутнім, порблема України виступить зі сторінок малих журналів. Вона захитає рівновагою Європи і світовим миром. Отже треба її знати“. А головно — для часописі — вяснити становище до неї Франції: „який є — напередодні перевороту в Східній Європі, найвищий інтерес Франції? Підтримати Україну, щоби заступити собою Німеччину, се булаб певна політична лінія. Підтримати білу Росію, щоби перешкодити „райхові“ непомірно розростатися, се також булаб лінія політики. І то — в однім і в другім випадку — колиб Франція, знищивши демократію, відзискала свою силу і молодість. Але одна річ бодай є ясна — що найгіршим божевільням булоб звязати долю нашої вітчизни з тим, хто напевно програє: з совітським урядом... Спершу треба зірвати з Советами, а потім побачимо“... Писати таке — значить умивати руки. Бо нема вже часу на „побачимо“, на те, щоб усталювати щойно свою політичну лінію. З усіх голосів преси видко, що в конфлікті, що надходить, — Франція ба-

жає одного: щоби їй дали спокій, щоби її не втягали в ніяку війну на Сході...

Але французька преса — коли вона пише про українську справу — цікава для нас ще з іншого боку. Деякі органи цієї преси — стали органами пропаганди білої, царо-фільської Росії...

Вістник вже занотував статтю знаних приятелів жидів — братів Жерома і Жана Таро, які — в *Paris Soir* (21 XI) дали себе використати біло-російським пропагандистам ідеї „єдиної-неподільної Росії”. Паризькі росіяни — писали ці сіямські прозеліти царській Росії — „охоплені глибокою тривогою, яка стискає їм серце”. Бо — подумати тільки! — Київ — „загрожений німецькою пропагандою”. Сю пропаганду — розбиття єдиного російського народу — почала ще небіжка Австрія, яка назвала поштивих малоросів — українцями, — імя „видумане одним віденським педантом”. Тривога російських монархістів не могла лишити байдужими чулих братів Таро: „Росія — хвилюються вони — поділена на два відламки, з яких один буде нам отверто ворожий, що за катастрофа для Франції! Сі дні нам слушно цілий час говорять про небезпеку для наших колоній. Але через сю небезпеку не повинні ми забути іншої небезпеки, ще не такої явної, але так само певної: української небезпеки!”.

В сій російсько-французькій гістеричі не знати що більше подивляти, нахабство шмока — супроти великого народу? Низьку ролю підбрехача російських царистів чи повний занепад почуття гідности і наївну літературну безпорадність в вислові „своїх” гадок — будь що будь — знаних французьких авторів... Але зза цієї гістерії витлядає щось інше. Брати Таро описують свято на честь „російської” принцеси королевої Анни Ярославни — на яким був м. и. великий князь Володимир Романов, теперішній претендент на всеросійський трон. В його інтересах і в інтересах білої Росії отже працюють і стараються брати Таро... Від СССР запахло трупом — і велика республіка, яка робить героїчні зусилля знайти себе, але якої повітря ще досі затроєне блюмядою, — знайшла замість Барбюсів і Жидів — Жерома і Жана Таро, готових prostituвати чудову мову і „еспрі” нації, що видала Босює і Расіна — на службі замість червоної, — білої Росії...

Хто він, отой претендент, великий князь Володимир Романов? Се молодий чоловік, що має 21 рік, що вродився в Фінляндії і що ніколи в життю не бачив Росії, над якою колись має надію царювати — і над Україною. Французькі і російські паризькі часописи приносять розмову з ним. Се розмова — є чудовий взірць розмов, яких ніодин претендент в світі не повинен давати. Великий князь заявив, що

„Україна ніколи не вела самостійного, незалежного від Росії існування” (те, що було перед його народженням, він очевидно не знає); що Україна „була колицкою Росії, бо власне від неї й пішла Росія”. Що Росія вийшла з московського ханства чи там великого князівства, яке аж кілька віків потім — прилучило до себе свою „колицку”, і про те не знає претендент; увагаж, що „Україна складає частину російської держави, як Ельзас — частину Франції” свідчить і про блискуче знання історії, і про великий політичний такт претендента; бо — Ельзас щойно за Людвіка XIV прилучено до Франції (менше-більше тодіж, коли й Україну до Росії)... Крім того приклад сей вибраний дуже удачно, бо згадує претендент про французький Ельзас якраз напередодні своєї подорожі до Берліну... Там сей гест напевно зробить як найліпше вражіння! Кінчить свою заяву великий князь словами, що він ніколи не дасть своєї згоди на якіб то не було проекти поділу Росії... Ціле щастя, що ніхто Його Високости про се питатися не буде.

Але се все більше комічно, як важно. Важніша є мобілізація цілого білого російського гайвороння. Мов наприклад, ціла емігрантська російська преса ударила на тривогу з приводу української безпеки. *Возрождєніє* пише:

„Ніколи ще советська влада не була наражена на удар такий грізний і такий приголомшуючий, як той, що готується сьогодні. Одночасно повисла й загроза над єдністю російської держави. Події підуть швидко... В динамізмі грядучих подій буде вставати Росія. Щоб їй не затрожувало, ми ясно свідомі того, що динамізм і лише динамізм може бути для неї ратунком. Кінчилася пора очидань — починається пора здійснювань, пора величезних можливостей і діяльної боротьби”.

В другім місці читаємо:

„Большевиків більше лякає другий военний варіант, другий можливий плян діянь Німеччини: похід берегом балтійського моря — захоплення Петербургу. Посилена дипломатична діяльність большевиків в балтійських країнах і влаштований ними в осени сього року ряд пробних воєнних трівог власне в Петербурзі, показує, що вони свідомі вразливости якраз в сій точці. При нинішнім напруженім положенні в середині Росії, коли Сталін змушений крушити свою останню опору — Комсомол, — захоплення Петербургу, слідом за упадком червоної Іспанії, викликалоби в советській Росії і в червоній армії не лише найсильніше заворушення, але і неминучий переворот в Москві”.

А тут ще безпека з боку України: „Україна — як її звичайно розуміють на Заході — вже не колишня „окраїна”, не крайчик лише Росії, а весь її географічний і господарський осередок. Без такої України, Росія — тільки голодна

вовча зграя півночі”. Підписано — „істинно-русскім” прізвиськом — І в. Т х о р ж е в с к и й...

На чолі сеї „вовчої зграї”, яка продукується на шпальтах французької преси — стоїть ген. А. де Гулевітш, який хвалиться, що його прапрабабка заклала київо-могилянську академію. Коли правда — то ось вже другий ренегат в обороні цілоти російської імперії. Він виступив м. и. вже і в *Je Suis Partout*, де твердить, що український сепаратистичний рух — є рух „цілком штучний”. Але далше — зраджує такий смертельний жах перед тим „штучним рухом”, що мимоволі насувається питання — якаж штучна мусить бути машинерія російської імперії, що вона блідне від жаху перед тим „штучним рухом”! Відважний генерал удає, що не боїться українців, бо удар двох сил викличе на їх території — окрім упадку большевизму — такий вибух національного російського патріотизму, що він просто, змете з поверхні український сепаратизм... Може він і сам в те вірить, але — тоді для чогож всякими способами намагається зеднати собі приязнь Франції і — навіть її реальну допомогу в обороні цілоти Росії? Нащо запобігає ласки Берліна великий князь Владимир? З одної сторони генерал твердить, що Гітлер „зломить собі шию”, а з другої — благає Англію і Францію — не лишити патріотичної Росії на поталу... А потім знов обертається в инший бік: „але ось, після огидних статей про Росію в *Yölischer Beobachter*, читаємо в органі партії національ-соціалістів прекрасну вступну статтю, в якій говориться про російський націоналізм, який протиставляється большевизмові, чие ярмо є так само нестерпне для москалів півночі, сходу і центру, як і на полудні і заході. Чи се не початок мудрости?”... Отже білі росіяни не так вже проти німецької потуги — лише коби вона прийшла їм на допомогу! Коби лиш стала „мудрою”!

Кілька літ тому в *Revue Hebdomadaire* (1929 ч. 16) той самий ген. А. де Гулевітш видрукував статтю „Face au bolchevisme: Une erreur à eviter”. Генерал перестерігає проти всяких плянів відокремлення України від ССРСР, проти всяких намірів її визволення; порівнює Україну з Бретаню — порівнання, яке йому тоді ще уйшло, але нині — під час бомбових замахів бретонських сепаратистів в Півні, — ледви чи улегшилоб оборону його тези... Коли „наукові” доводи не удаються, наш Мальбрук пробує залякати прихильників України, що мовляв в разі інтервенції — всі сили патріотичної Росії обернуться проти них. Ледви чи се буде їм так страшно. Зрештою, ми вже бачили підчас гетьманщини в Київі — як сі білі патріоти і вороги розділу Росії — „оберталися проти інтервентів”, навіязуючи тісний контакт з німцями. Про се мігби багато оповісти дещо п. проф.

П. Мілюков... Лякає наш генерал „інтервентів” ще й тим, що відрив України і розділ Росії викличе стан довголітньої війни... Чому? В рр. 1917—1920 цілий ряд окраїнних держав відірвався від ССР — і вона ось вже двадцять літ — без всякої війни — зносить сей стан. Знесе і відірвання України, коли ся Україна буде сильна, а з її незалежності не вийде для нікого — крім Росії — ніяких „трагічних наслідків”, — як грозить п. Гулевітш. А може дійсно московський білий рух є такий сильний, що з ним треба аж так рахуватися? Автор твердить се, але — кінчить свою статтю зовсім мінорним тоном. Він просто благає допомоги бувших союзників, благає їх „помочі моральної і матеріальної”, не гребує навіть „приватною ініціативою”, а взамін обіцяє, що коли ті чужі сили допоможуть царофілам, то сього їм „не забудуть — ні Росія, ні історія, ні потомство”... Все се дуже патетично і поетично, але не думаємо, щоб міг десь хтось есконтувати векслі з підписом таких мітичних осіб, як „історія” і „потомство”. Щож до білої Росії, то її перш треба створити...

Вмираюча червона Росія, і — примара „нової”, білої Росії, з великими князями, Гулевічами, Біскупськими, з нездемаскованими Скоблїними, — готуються до остаточного поруху на території України. І одна і друга — ненавидять сю Україну, і — бояться її воскресення. Бояться неутральности західних демократій. Бояться німецького *Drang nach Osten*. Мабуть, усвідомлюючи собі, що спроба нових „орденскіттерів” розбити й поділити Росію в 1918 р. не вдалася лише тому, що вона мала на заході потужних і активних ворогів, яких — не має там тепер...

В таких обставинах повторення імпрези шведського союзника Мазепи і цісаря французів — може скінчитися для Росії інакше, як тоді.

В звязку з тими перспективами серед еміграції знов лунає збанкрутований клич „обеднання”, „консолідації”, „згляйхшальтовання”. Найгодосніше ляментують про се ті, які підшиваються під звабливі й великі гасла, щоб ратувати свою партійну крамничку, над якою вони настїх квапляться припняти нову „модну” вівіску. Се ті, які з невикорінимими навичками конюнктуристів, з застарілою злобою проти „модних” гасел, без віри в них, не переняті їх духом, не дорослі до своєї трівожної доби, — готуються до ролі нових Мальбруків. Ті, які в великім зударі ворожих сил на Україні — вже віпрять конюнктуру каламутної води, так люблю їх серцю.

Се ті, які — літами боронячи найнеможливіші партії, — нагло „переконалися”, що „поділ громадянства на партії став анахронізмом.” Се ті, які з большевиків і соціалістів — завітравши нову конюнктуру — зненацька поставали „гіт-

дерівцями". Се ті, які нагло загубили „творчий” прикметник на афішах свого „цирку Барнума”. Се всякі, нікому не знані „князі Розумовські” й інші претенденти... Всі вони вбираються в шоломи й панцири, всі простягають руки до консолідації („бо пора ся великая есть”), всі твердять, що „провід нації мусить бути такий, який і формально і фактично спиравсяб на довірі в с і е ї н а ц і ї” — читай всіх клік! Всі твердять, що „навіть найбільш сконсолідована одна політична партія не може в такій ситуації мати амбіцію бути провідною монопольною групою”. Бо „дійсно надійшли інші часи, які вимагають пристосовання до них”...

Ні! Не знаю, чи є на Україні така „амбітна” і така сильна група. Але вона мусить там повстати. Власне „в такій ситуації” повинна ділати така група. Не зліпок тих, які — з одного дня на другий — „переконалися”, що їх дотеперішні думки були „анахронізмом”. Власне „в такій ситуації”, яка витворюється на Україні — повинні взяти керму не ті, що осліплені „новими часами” — „вимагають пристосовання до них”, лиш ті — які часи пристосовують до себе. Ті, які не оглядатимуться на конюнктуру, щоб вирішити, що по упадку большевизму робитимуть і кудюю прямуватимуть: з колхозами чи проти них, з марксизмом чи проти нього, з жидами чи без них, з Кримом чи без нього; ті, які не садитимуть — замість великого гетьмана на Софійськiм майдані на хребет степового скакуна всякого — хочби й розкаяного — Фенцика чи Бродія тому, що се теж „українська людина”... На чолі мають стати ті, які ставляють над „українською людиною” — українську ідею.

Україна не може і не сміє бути знову помостом для експериментаторів доби Центральної Ради або гетьманщини, хочби й убраних в „охоронний колір” нових ідей... Нові ідеї, — без нових людей — не є ніякими рушійними силами історії.

Р. Дрок

Концентраційні табори на Зеленому Клині

Колективізація і „п'ятилетки” стрінули рішучий спротив населення ССРСР — особливо на Україні. Щоби подолати сей спротив, Москва крім звичайних своїх заходів, придумала ще концентраційні табори. Завданням їх є: поперше — фізично винищувати протисоветські елементи населення, подруге — дати „урядові” і „державі” безплатну робочу силу для переведення отихже „п'ятилеток”.

Щоби покрити величезні втрати, які поносить Москва

в наслідок саботажу колективізації та „п'ятилеток”, та щоби за всяку ціну перевести їх „большевицьким ударом” — правляча кліка Кремля стала масово вивозити українське населення до концентраційних таборів. Тут змушено сю масу люду безплатно працювати для „держави”, в найжахливіших умовах.

Таких концентраційних таборів у ССРС нараховується понад 70. Засланці працюють тут у всіх ділянках державного господарства: в лісах, в копальнях, на золотих полях, у всіх галузях промислу й сільського господарства, взагалі всюди, де потрібна сила людських рук.

Концентраційні табори мусять проводити „будівництво соціалізму”. На Зеленому Клині відомі три великі концентраційні табори: Сахалінський, „Дальлаг” („Дальневосточний Лагер”) і „Бамлаг” („Байкал-Амурскій Лагер”).

Як повстали ці табори?

Москва терпіла на міжнародному форумі поразку за поразкою, а на Далекому Сході прогнала свої позиції цілковито. Ніппон витиснув большевицькі впливи з Манджурії і большевики мусяли відступити ще східно-хінську залізницю. В панічному страху перед Ніппоном Москва кинулася розбудувати на своїй території на Далекому Сході військово-стратегічну базу. Найперше йшло Москві про закріплення своїх позицій на Зеленому Клині, який являється ключем її стану володіння на Далекому Сході, на Тихому Океані та на величезному просторі східно-азійського континенту. Бо через Зелений Клин большевицька Москва має доступ до Тихого Океану, звідси може вона запрожувати Ніппон і Манджу-Го не тільки „моральною” зброєю комунізму, але й реально.

Щоби ся загроза не була порожня, необхідно було розбудувати свою воєнну базу. На сю ціль спрямувала Москва всю економіку й всю господарку Зеленого Клину, не рахуючись ні з потребами населення, ні з важкими умовами майже зовсім нерозбудованої країни. І тут Москва стала розв'язувати всі труднощі „по большевицьки”. Москва захотіла мати на Зеленому Клині розбудовану промисловість, розвинене господарство, комунікацію і т. д., щоби забезпечити кількотисячну армію „ОКДВА” (Особая Краснознаменная Дальне-Восточная Армия) та великий урядницький апарат.

Але Зелений Клин се, хоч дуже богата країна, але господарськи абсолютно не розвинена. При всьому примітивізмі недавно заселеної дикої країни, населення ледви на половину могло вижитися власним трудом, власним хлібом, не говорячи вже про другі середники до життя. Другу потрібну половину одержував Зелений Клин від свого сусіда Ніппона і Манджурії. Тепер ся природна виміна при-

пинена. Коли Москва перекинула сюди сотки тисяч „красноармейців”, цілі відділи „ПО” (Пограничної Охрани), ГПУ та чисельний партапарат. А все те хотіла виживити коштом населення; отже населенню довелося працювати виключно для „держави”, а самому пухнути з голоду.

Сама трансибірська залізниця не в силі підвести з центральних баз всіх потрібних припасів та надто слабо прив'язує Зелений Клин до решти території ССРСР. Щоби сей зв'язок скріпити, Москва рішила побудувати другу залізничну лінію, що має йти від Тайшету аж до Сов. Гавані над Тихим Океаном. Але до будови сеї залізниці Москва взялася теж по „соціалістичному”, по большевицьки. Щоби урухомити будову залізниць, доріг, шоссе, фабрик, щоби урухомити господарство, саботоване населенням, Москва зігнала в концентраційні табори масу люду і змусила їх безплатно працювати. Вся праця закріплювання позицій большевицької Москви на Далекому Сході проводиться руками засланців тих таборів.

Сахалінський табор має около 50.000 засланців. Вони працюють в рибній промисловости, в копальнях вугілля й нафти.

„Бамлаг” нараховує 200.000 засланців. Завданням сього величезного табору є будувати залізничну сітку на Зеленому Клині з системи головної залізниці, що має йти з Тайшету до Сов. Гавані. Головна управа сього табору знаходиться у Свобіднім.

Весь табор поділений на 14 відділів, які знаходяться в різних місцевостях Зеленого Клину, як н. пр. у Завітаю, Біробіджані, Вяземську, Бікіні, Губерові, Євгенівці, Хабаровську і т. д.

„Дальлаг” має 100.000 засланців. Головна управа знаходиться в Хабаровську. Засланці сього табору працюють в копальнях, на фабриках, при будові доріг, шоссе і т. д.

Треба мати на увазі, що в тих таборах головну масу засланців складають українці з України та з Зеленого Клину.

Але таким „большевицьким” способом закріплювання своїх позицій на Зеленому Клині Москва далеко не заїде.

Український Зелений Клин се Ахіллова пята большевицької Москви на Далекому Сході, так само, як Україна на Заході.

Харбін

Педант

Про річі малі й великі

Нема поняття, так очерненого, як поняття — „педант”. Що є педант? Наша книга знавця каже: „п е д а н т (фр. з іт.) людина, що привязує велику вагу до несутних часто подробиць”, а „п е д а н т и з м — дрібничкова пошана до прийнятих форм, приписів і поглядів, совісна праця, що кладе увагу на дрібниці”.

І ось чомусь зараз встає в пам'яті образ педанта-професора, який зганить вашу найкращу задачу через брак одної протинки. Або — каварняного „штамгаста”, який картає кельнера за те, що приніс йому каву в шклянці, а не у філіжанці, як він того собі конечно жичив.

Але картати й висмівати за педантизм — добре в суспільності здисциплінованій — як напр. німецька, або французька, але в суспільності занархівованій, як наприклад...

Вже я чую, як мене перебивають: — то ви уважаете французьку суспільність за здисципліновану?

Уважаю і то у великій степені. Європейці знаєд Полтви або Горині дуже часто бачать у Франції, зокрема в Парижі — і нераз описують в своїх добрих або кепських поезіях — лише повій, люпанари, фолі-берже, вежу Айфля і мопасанівських героїв і героїнь. Мене вразило в Парижі цілком що інше. Величезна — здисциплінованість паризької юрби. Не така, трохи затяжка, німецька здисциплінованість, але не менше сильна. Ви можете рухатися в тисячній паризькій юрбі — і ніколи ніхто вас не штовхне. Коли вам се здається самозрозумілим, то прошу уявити себе на вулицях Львова. Ви можете іти — вулицею вгору — сам самісінький. Напроти вас — вулицею вділ — суне теж один одинісінький громадянин. Здавалосяб ніякої „бісової тісноти” — нема і ви легко розминетеся з ним? Тимчасом, ви з ним конче зіткнетеся...

Річ в тім, що ви, припустім, ідете правильно — правою стороною, але він — вам назустріч — лівою. І хоч до того місця, де він повинен іти — є якісь два метри, він наскоче на вас, бо йде він не так, як треба, а як йому хочеться... Бо він — не педант і на дрібнички уваги не звертає. І коли ви навіть злегка штуркнете його (замість пояснень, що йде невластивою стороною) — се даремна праця. Розминувшись з вами, він знову зверне на покинуту стежку і ще раз кілька разів налетить на тих, що йдуть проти нього... Такі дрібниці його не зражають. Він не педант!

Часто такі вороги педантерії — гурмою стоять в якійсь брамі, до якої вам треба ввійти. І хоч бачуть ваш явний намір в ту браму увійти — ніколи не зійдуть з дороги. Щоб діста-

тися — вам доведеться їх перепросити. З тим, щоб вертати — ще раз перепросити. Стати трохи збоку, щоб зробити свобідним прохід — така гадка може прийти в голову лише педантові, себто тому, хто звертає увагу на дрібнички і трошки — на права свого ближнього; хто має почуття якогось обов'язку. Таких серед нас — небогато.

І ось чому — ви ліпше розминетеся на вулиці з соткою парижан, аніж з одним земляком...

Ті самі парижани мають ще один дивний звичай, якого я не бачив навіть в Німеччині. Ви підходите до газетяра, щоб купити собі часопись. І бачите — лише купу різнородних „журно” і — велику бляху, на якій купою лежать дрібні гроші... Газетяра нема, десь пішов — може пити каву до сусідної „брассері”... Тоді ви робите так, як парижани: вибираєте собі вашу часопись, і кидаєте на бляху кілька *су*. Як не маєте дрібних — то пошукаєте самі собі решту і відходите... Уявляєте собі, чи така процедура можлива булаб у Львові чи Києві? Ледви. Тому — що француз, легкодушний і фривольний француз педант, який має „дрібничкову пошану до приписів”, які регулюють його і чужі права, а яких — його педантерія не дозволяє нарушити. Слов'янин не є педант і тому ніодин газетяр у нас — не відваживсяб відійти від свого кіоску і на одну секунду...

Найстрашніша річ пустити такого непеданта — до своєї хати. Особливо, коли він чується вищою натурою і коли принципіально не звертає уваги на дрібнички. Він посидить десять хвилин і лишить такий милий ліричний непорядок, що завести лад по ній вимагає нераз досить довгого часу...

Він здійме якийсь образ зі стіни, щоб ліпше йому приглянутися, але назад його повісити — вже мусите ви самі. Він розгорне одну, другу і третю вашу книжку, але замкнати їх або поставити на місце — знову мусите ви самі... Він позичить у вас — „на одну секунду” — олівця до четвертої кімнати, а потім піде на місто, і коли ви сядете вигідно до столу, щоби тим олівцем писати, ви бачите, що його нема і що ви мусите шукати його по щільній хаті і тратити багато часу, якого не раз не так то вже багато є. А коли оповідаєте про се иншим, инші здвигают плечима і дивуються вашій дрібязковості і педантерії.

Або чи вам доводилося читати оголошення наших різнородних імпрез? В кождім — повинно бути: *х т о* уряджує імпрезу, *д е і к о л и*, також — де набувати карти вступу. Отже — щоби в українськїм оголошенні не бракувало ніодної з тих точок — се направду чудо. *Є х т о* — але нема *д е*. *Є д е*, але нема — *к о л и*. Нарешті — є все, лиш нема — де продають білети. Нераз є все — але і тут ваша радість буває передчасна. Якщо *х т о* — вам подобається, якщо *к о л и* — відповідає вашому розкладові часу, і ви летите

в місце, де — як стоїть в пресі або на афіші — продаються білети, то можете там почути, що — або вони ще про се нічого не знають, або — що правда, тут мали продавати білети, але тим часом справу перерішили — і білети продають деінде, там — де півгодини тому ви всідали на трамвай, щоб їхати по ті білети. Бо впорядчики імпрези — не є педанти!

Ще гарніше виглядає сей брак педантерії, коли якусь імпрезу заповідається устно перед зібраною — з якоїсь іншої причини — публикою. Замість вийти і ясно сказати: „наш знаний тенор Альфа-Омега буде співати арію „Гоп кумо не журись” — о год. 20, в салі тій а тій, такого а такого числа, — такий конференсіє конче упустить щось — абс де, або к о л и. І тоді — публика, замість вислухати запровадження атракції — зачинає з усіх сторін гукати — а де? А коли? А о якій годині? Повторіть! Конференсіє — огірчений і збитий з пантелику — повторяє, але упускає вже щось нове, знову викликаючи непотрібні інтерпеляції... Бо ніхто його замолоду не вчив бути педантом і звертати увагу на дрібнички!

Бувають дуже популярні імпрези, що від глядачів роїться в партері і тріщить балькон. По представленні — і по „бісах” — всі виходять — се річ ясна, але на жаль виходять всі нараз — і з партеру і з балькону, сходами в діл, при чім коло дверей на партері — дві юрби стрічаються, зударяються мов дві ледові гори. Наступає столковиско, мов на ярмарку, крик, гвалт, протести, і напружена праця кулаків, ліктів і колін — щоби нарешті видістатися з юрби... Так було наприклад в році 1936, так само — в році 1937, так само — в 1938, на тій самій імпрезі, того самого — скажім хорошого диригента — Альфи Омеги — в тій самій салі... Здавалосяб, нема нічого легшого, поставити кількох розпорядчиків і зарядити так, щоб перш вийшов партер, а потім балькон, або — навпаки. Але ся думка явно педантична, і тому ніхто на неї не впаде, а гра в „тісну бабу” відбувається на імпрезах Омеги рік річно, і стала вже національною традицією. Брак педантерії.

Або ви на зборах... Як належитьсь, вибирають голову (направду мені досі ся функція, на наших зборах, видається загадковою), ухвалюють порядок нарад і приступають до них: точка перша, друга, третя... Коли десь по 2-ій точці забирає голос один дуже високоповажаний і зачинає говорити про справу, якої — нема ані в першій, ані в другій, ані в третій, ані в десятій точці порядку нарад!, не зважаючи на се, і голова і збори — сидять тихо й уважно слухають...

Мені довелося на одних зборах (се було дуже давно, коли я уважав, що збори мають якийсь сенс) — в подібній ситуації — забрати голос „в справі формальній” — і запропонувати зборам: або справу, про яку — поза всяким по-

рядком — почав говорити наш дуже високоповажаний, поставити на порядок денний, або — коли ні, то відібрати високоповажаному голос. І тоді розвязка знайшлася — признаюсь для мене несподівана — високоповажаному таки розяснили, що ця справа нікого не обходить і тому її на порядок денний нема що ставити, ані про неї говорити. Але сталося так тому, що я був педант. А скільки в нас є зборів, які нараджуються про всякі річі, лише не про ті, що стоять на порядку дня тільки через те, що брак на них хоч одного педанта?

Буває і ще краще. Наприклад вирішують збори доручити обовязки сторожа або замітайла — скажім п. Іксові. Всі ухвалюють і ніхто не є проти. Але — минає тиждень і — без ануляції чи перегляду постанови — замітайлом є п. Іпсильон! Як се стається, то инша справа — але найцікавіше, що ніхто, опріч пошкодованого, не протестує. Хіба ми педанти?

Одною з тих дрібничок, на які непеданти не звертають уваги, є чужі права і свої обовязки... Особливо не звертають уваги на так звані товариські форми. Ви наприклад сидите в каварні і пишете лист: одну сторінку, коли нагло — ось вже кілька секунд відчуваєте якусь ніяковість, що вас муляє — ззаду. Обертаєтеся і бачите усміхнене обличчя колеги, який тепер вітається з вами, а перед тим — стояв і через плече — читав що ви пишете в листі, стараючись відгадати — до кого... Бо він не педант і не має „дрібничкової пошани до принятих форм”!

Коли ви сидите в паризькій „Ротунді” чи в якимсь иншим кафе — де людей мов оселедців в бочці, ви майже торкаєтеся плечем об „гостя” з сусіднього столу — і ніде ви не чуєтеся так відокремлено і самотно як в таких паризьких кафе! Коли ви сидите самі — ніхто не розглядає вашої краватки ані вашого ковніра — навіть коли на нім нема взагалі краватки. Коли ви удвох — ніхто не фіксує вашої дами — хочби вона була подібною до Грети Гарбо — не „таксує” її і не прислухається до вашої розмови. Вас просто не завважають. Бо французи — оті самі, що *allons enfants de la patrie*, що 14 липня танцюють просто таки серед вулиці — є педанти і прикладають велику вагу до „несутєвих часто подробиць” і приписів певедінки. І якжеж инакше у нас! На вас будуть гаяти з сусіднього столу і зовсім безцеремоніяльно прислухуватися до вашої розмови, навіть руку прикладаючи до вуха, щоб ліпше почути. Вас обсервуватимуть, а коли ви дама — оглядатимуть з голови до ніг і з ніг до голови. А все тому, що їх в дитинстві не вчили педантерії і — мало били.

Чому ви читаєте напр. опис битви під Ватерльо у Стендаля або біржи у Бальзака, так немов вони то все на власні очі бачили? Бо то були — педанти, які звертали увагу на

все, на всі сторони явища, яке хотіли описати, на дрібниці... Таким самим педантом напр. був і — отой розтріпаний анархіст — Шевченко. Навіть Драгоманов — на що вже не терпів його — а й той в своїм пашквілі на великого поета пише: „Шевченко в Києві все прочитав, всі джерела про гуситів і про добу, що їх попереджувала, які лиш можна було роздобути, а щоб не наробити промахів, не давав спокою ніодному чехові, якого стрічав у Києві або в інших місцевостях, розлітуючи його точно про топографічні і етнографічні подробиці”.

Педант! Цікавився подробицями! Тому і створив свого *Гуса...*

Скільки його земляків, що вірять лише в свій геній і ласку Божу, що на них спочиває — нехтували сим замилюванням до педантерії і до подробиць. За се їм правда здвигали пам'ятник нерукотворний в своїх газетах інші члени товариства взаємної адорації — але ніколи історія!

Не тільки в літературі, але й деінде геніяльності товаришила деяка педантність. Цікаву історію оповідає про Наполеона французький історик Жак Бенвіль в своїм *Наполеоні*. Колись, в розмові з молодим принцом Баденським, коли той сказав імператорові, що в Майнці нема нічого цікавого до оглядання, — „імператор жваво відповів, що він помиляється, що в його віці, всякий раз, що йому доводилося провести деякий час в якімсь місті, він не гаяв часу, лише вистудійовував укріплення міста. Так м. и. зробив він в Тульоні, коли молодим старшиною, волочився по місту чекаючи на корабель до Корсики. „Чи ви певні, що вам не доведеться колись облягати Майнц? Чи я знав, що я колись братиму Тульон?” Тут ми маємо одну з таємниць Наполеона і одне з пояснень його чудесної кар'єри. Бистрість концепції, певність зору, — все се він мав, але — живив їх студіями. Чи знавби він, коли прибув до армії, що облягала Тульон, звідки треба на нього напасти, якби колись, затримавшись там в своїй подорожі, він не постарався, як всюди і як все, навчитися чогось? Замість лазити по каварнях, він вивчив топографію міста, оглянув систему оборони, завдяки тій ненаситній цікавості, тому бажанню — знати. Так само, відбуваючи арешт, він перечитав *Інституції* Юстиніяна, не маючи поняття, що колись він головуватиме в Державній Раді при редагуванні Горожанського кодекса. Так само, в своїй кімнатці, за яку платив вісім ліврів вісім солів місячно, він занотовував собі замітки і з швейцарської конституції, не передбачуючи що він буде медіатором „Гельвецької конфедерації”... Генієм — зробила його педантерія. І ще щось Бенвіль називає його — *un monstre d'activité*, він мусів бути завше в русі, ним гнала та „абстрактна” жага пізнавати і ділати, „не знаючи” й „не перед-

бачуючи" нащо, про яку так довго торочив наш місячник і якої так довго читачі не розуміли, що воно таке є.

Несподівано, розважаючи над педантерією — я прийшов від афіш на наших імпрезах і від ходження по вулиці — до Шевченка й Наполеона. І мабуть не випадково. Річі малі тісно звязані з річами великими. Творець пластового руху ген. Бадень Повел писав:

„Порядок повинен всюди стати при звичаєнням. Коли не умієш заховати порядок дома, не зумієш заховати його і в таборі, а коли не заховаєш його в таборі, залишишся завше тільки „фермою”, а не пластуном. Пластун дбає про порядок в кімнаті і в шатрі. Його можуть нагло закликати, а коли не знає докладно, де його річі, стратить багато часу, щоб приготуватися в дорогу, особливо коли то буде вночі... Припустім, що пластуни кинули (відходячи) на землю рештки манатків, їдження або гузики, тоді неприятель пізнавби яке військо тудою переходило, чи були в нім ранені, яким харчем люди живилися і т. д.” (Т. Бове — *Істинкт боротьби*).

Отут ми вже зовсім зблизька підходимо до великих річей. Тут відкривається великий звязок між прикметами, які повинна мати людина в житевій боротьбі — і умінням засвоїти собі „пошану до приписів”, до „несутних часом подробиць”...

Люди, які вміють тримати порядок в ходженні вулицями — напевно легше дадуть собі раду при корабельній катастрофі, ніж „непедантична” юрба, з якої кождий навіть в полі наїде возом на телеграфний стовп...

Коли хто — через неувагу до подробиць — помилиться, оголошуючи якусь імпрезу на півгодина скорше чи пізніше, — се півбіді. Але така людина може помилитися на півгодина виконуючи підчас війни — приказ свого начальника. Така забудьковатість, такий брак педантерії — тут може коштувати тисячей людських іstownань, або — програної битви...

Хто не звертає уваги на подробиці — може запровадити свій відділ замість правою стежкою — лівою і дати його витеребити...

Коли якийсь високоповажаний говоритиме на зборах на тему, якої нема на порядку дня — се ще не так страшно. Але коли він, припустім, як посол Центральної Ради — коли большевицькі шрапнелі рвалися над містом, захоче дискутувати над максимум посіданої селянами землі — п'ять чи десять десятин, — або над „культурно-національною автономією” для Шварцбартів — то тут брак педантизму, — говорення „не на тему” дорого може коштувати не тільки його... Коли якась добродійна установа на зборах призначить одного замітайла, а на ділі ним — якимсь чудом

— стане инший, — з цього можна сміятися. Але менше смішно, коли подібні чуда зачнуть творитися в адміністрації дежави... Коли ухвали, прикази й постанови — лишаються на папері! Ще гірше, коли рідні кандидати на Наполеонів чи Вашингтонів, — хоч і „потвори активності” — але сю активність виконують „з наскоку”, геніяльним натхненням — „не привязуючи ваги до несутних подробиць” своєї спеціальности. Коли підуть брати Тульони, не вивчивши наперед його топографії... Коли редагуватимуть конституцію, ніколи не студіювавши ні одной... Коли укладатимуть права, не знаючи різниці між правом і лівом... Коли видаватимуть політичні трактати, лише начитавшись газетних статей... Коли закладатимуть партії, маючи лише хист до ведення грайзлерні з милом і повилом... Або коли зачнуть писати *Гуса*, прочитавши лише біографію Бенеша.

Брак педантизму створює дивну породу людей. Людей, які живуть лише теперішнім. Їх нехить до всяких „дрібничкових” приписів і раз прийнятих поглядів — робить те, що вони не чуються нічим звязані, не підлягають ніякій внутрішній карності. Давши слово — його не дотримують; підписавши урочисто якусь політичну програму — за деякий час підпишуть другу; принявши ямись обовязки — їх не виконують; висипавши вам на голову ведро наклепів — дивуються, коли на вулиці не відповідає на їх поклін; устанувивши в пресі або в своїй партії драконські приписи і нагородивши цілу купу високих фраз і безкомпромісових параграфів про національну честь і т. п., — примикають очі на вчинок, який глузує з тих параграфів; знищивши свого противника, відсудивши його від совісти і чести, і зазнавши таке саме від того противника, — мов діти або мочеморди в шинку — серед обіймів і поцілунків сідають знову до столу і засновують якесь обєднання чи фронт.

Бо — повторяю — вони не педанти, вони не привязують ваги до несутних подробиць і не мають дрібничкової пошани до прийнятих форм, приписів і поглядів. Світогляд, програма, плян діяння, симпатія чи антипатія, приязнь чи ворожість, приписи власновільно прийнятого кодексу права чи моралі — все се міняється, до всього цього, до таких дрібничок не привязується ваги...

Чому питання про педантів і непедантів таке важне? Тому, що — ходити уставленою стороною вулиці, триматися уставленого пляну імпрези, не забувши про деталі (де, коли і пр.), виконувати прийняту ухвалу, а не щось їй протилежне, заховати порядок дома і в таборі, дотримувати призначену годину й дане слово, триматися певних приписів і параграфів свого „вірую” або своєї партії, відповідати за слово і за вчинки — се все є самодисципліна пануючої верстви; яка завше сувора до інших і до себе — за

всяке нарушення приписів, за неувагу до „подробиць“; яка закохана в формі і вміє ненавидіти тих, хто їх нарушує...

Не попускати поводи — недовіря до всякого *Sichgehen-lassen* се — каже Ніцше — основна прикмета аристократичної людини, тої яку він зве *der vornehme Mensch*. Верства, якій сі прикмети бракують, не є ніяка провідна верства, бо тоді вона має прикмети тої класи, яку Ніцше називає *Röbel*.

Нехай ласкава доля посадить його навіть на трон і дасть булаву в руку — він дуже хутко з того сідала злетить в діл. Бо ніколи не пануватиме над іншими той, хто не панує над собою...

I. Бут

Закарпаття і еволюція москвофільства

Москвофільський боляк, з яким — наразі — урядові Закарпаття удалося дати собі раду, — переходив в останні часи цікаву еволюцію.

І не тільки в Галичині, а і в самім таки Закарпатті. Всі пам'ятають ще перші дні творення автономного Закарпаття, коли в уряді новоповсталой держави сиділи м. и. Бродій і Фенцик. Всі пам'ятають і те, як деякі галицькі часописи прихильно прийняли таке розв'язання справи, як такий компроміс з закарпатськими москвофілами уважали навіть за вияв політичної мудрости і розуміння хвилини, яка „вимагала консолідації“ і „об'єднання“...

Але омана хутко трісла мов мильна банька. Пп. Фенцик і Бродій дуже хутко зняли маску і показали своє дійсне обличчя — дійсне обличчя кожного москвофільства.

Се його правдиве обличчя — не воі бачуть. Ще не так давно — в галицько-українській пресі велася жвава дискусія про порозуміння з москвофілами, простягалася їм „братня долоня“ і пр. Робили се ті органи галицької громадської думки, які не здавали собі звіту щодо тої еволюції москвофільства, про яке скажу тут кілька слів.

На Наддніпрянщині — москвофільство ніколи не було і не могло бути ніяким союзником українського національного руху. Бо пануюча в російській імперії російська нація — була та нація, яку собі вибрали наші перевертні. Отже проти тої пануючої нації — українським москвофілам там не було потреби виступати авні — тим самим — вступати в якийсь союз чи партійний бльоц з українцями.

Інакше справа представлялася в Галичині. В сій країні дехто віддавався омани, що українцям і москвофілам, — якіб зрештою ріжниці їй не ділили їх — може бути подорозі в деяких спільних виступах. Сі омани виходили з заложення, що москвофіли направду привязані до російської мови, яку уважають за свою й до церкви чи обряду, який уважають за свій. Сі моменти давали українським ілюзіоністам віру в можливість якогось, хочби тактичного лише, порозуміння з сторонниками „єдиної Росії”.

Але ті, що мали ту віру — не брали під увагу одного: еволюції москвофільства за останні роки. І якраз москвофільський експеримент Закарпаття — чудово освітлив сю еволюцію.

Сей експеримент показав — не тим, які про се знали, але тим, які ще про те не догадувалися, — що москвофіли зовсім не привязані до своєї мови — хочби за свою уважали російську. Напр. Бродій і Фенцик — показалися ніякими оборонцями російщини, а просто — мадяронами, навіть такими мадяронами, що до яких ідейности — можна мати поважні сумніви. Показалося дальше, що сі москвофіли зовсім не були вже так привязані і до своєї церкви; й ані мови не було їй про їх нібито зітхання до єдиної великої російської держави... Вони просто виявили себе згарядом угорської політики, створеним для розсадження нашої національної сили зсередини — і тільки. Спроби закарпатського уряду навіязати з ними контакт, хочби чисто тактичного характеру, шляхом поважного компромісу, — скінчилися великим фіяском. Бо спільних інтересів — ані супроти Праги, ані супроти Будапешту — закарпатські українці з Фенциками — таки не мали й не могли мати. Єдине відношення до них могло бути — відношення боротьби.

Щось подібного є в Галичині. І на сім терені показалося, що москвофіли не привязують вже такого великого значіння ані до — адоптованої — мови (гл. напр. їх тактика щодо богослужебної мови в православній церкві), ані до „російської” своєї національности взагалі. Коли, на передостанніх виборах, кандидував один знаний москвофіл — він отверто в пресі заявив, що не є ані українець, ані росіянин — лише тутешний „русин”, — інакше — тутешняк... До такого стану звелася течія, репрезентована колись приятелем гр. Бобринського Дудикевичем і Марковим, що відважнися виголосити російську промову в віденському райхсраді. Швидкими кроками москвофільська ідеологія обабіч Карпат — почала вирівнюватися. Ясно, що мусліи устати всякі розмови про якенєбудь з нею порозуміння. Єдине її завдання і тут стало — боротьба з українством.

Ми ніколи не були слов'янофілами і уважаємо всяку

словянофільську ідею — для нас — за абсурдальну. Але — ся ідея довго покутувала, покутує й ще, в головах деяких найвних земляків. Отже для них — певну атракційну силу мало твердження москвофілів, що вони — виступають в обороні словянської солідарности. Але й ця легенда мусіла хутко скінчити своє марне животіння. В Києві в 1918 році — ціла зпрая українських москвофілів, які закидали українцям „зраду словянству” і кумання з „німецькими окупантами” — юрбою товпилися в передпокоях німецьких достойників у столиці України, щоби використати німецьку силу й згнети нею — українських „братів-словян”. Князь Лівен, голова херсонського банку барон Рено, граф Сумароков-Ельстон, забігали ласки німців, щоб видавати в Одесі — проти українців — газету *Голос Юга*. Монархічні групи москвофільські на Україні намагалися використати гетьманський переворот в користь реставрації єдиної Росії, на чолі тих груп стояв в Києві П. Мілюков, вірячи, що переворот може стати початком „возрожденія російської государственности”. Про те саме свідчить формовання російської добровольчої армії на Україні в 1918 р. і пр. Отже — легенда про словянофільство москвофілів і їх російських протекторів — розвіялася в Києві ще в 1918 році. А ще сильніше — на Закарпатті в 1938, коли Фенцики і Бродії — як треба було вибирати між двома словянськими народами — закарпатськими українцями та чехами і — мадярами, вибрали останніх.

Москвофільство переходить на наших очах виразну еволюцію. Позбавлене всяких соків рідної землі, розторощене ідейно й організаційно новою українською ідеєю — воно поволі махає рукою на всі свої дотеперішні „святощі”, щоби стати послушним виконавцем сил, яких ціллю є знесення і розклад нашого національного організму.

З сього треба вивести науку і вказівки для тактики супроти нього. Очевидно, що ідея українська не є така сильна на Закарпатті, як на Наддніпрянщині чи в Галичині. Але носії тої ідеї не повинні тим зражатися і не входить в ніякі компроміси з москвофільською ідеєю. Силу і розмах ідеї надають — жертвенність і запал її носіїв передусім. Тими прикметами — вона зеднує ширші маси. В своїх споминах про початки українзації армії по вибуху революції 1917 в царській імперії — пише Юрко Тютюнник („Революційна Стихія” *Квартальник Вістника*).

„Прибуло щось до семи тисяч (вояків). Відкривши віче, я запропонував:

— Хто поміж вами українці, піднесіть руку догори!

Піднеслося не більше трьохсот рук.

— Малороси! Піднесіть руки!

Піднесло руки коло половини присутних.

— Хохли! Піднесіть руки!

Знов піднесла руки добра третина.

— Українці, малороси і хохли! Всі разом піднесіть руки!

Понад головами кількатисячної юрби піднісся ліс рук. Одиниці, що не піднесли рук, не були помітні серед загалу”.

І мимо того, мимо того, що „всього з десяток людей знали кольори національного прапора” — всю сю масу зєднала українська ідея і ніяка инша. Ідея, яка в них викликала чуда посвяти і героїзму.

Лише ця ідея мусить виступати отверто, з піднесенням заборолом (і з яскравими своїми кольорами. Без компромісу з пнилою течією, яка вмирає на наших очах...

за М. С. Жіллетом

Пристрасть і християнство

Практично беручи, пристрасти означають приємні або неприємні зворушення, яких внаслідок вражливості нашої душі дізнаємо безнастанно. Говорячи про вогонь пристрасти, розуміємо під ним спонтанний, напрасний характер тих зворушень. Моралісти приписують поняттю — „пристрасть” найчастіше відемне значіння, значіння неладу, надужиття. І дійсно, існують пристрасти, які можуть стати непожаданими і надмірними, коли їх надуживати. Але се не причина, щоби кидати клятву на їх всіх. При таких розумованні не булоб нічого доброго на світі, бо надуживати можна найліпші річі.

Любов, прагнення, радість, ненависть, смуток, зухвалість, страх, надія, одчай, злість — ось гама пристрастей. Але як всі тони музичної гами служать на те, щоби створити гарну або фальшиву мелодію, так і з тонів поодиноких пристрастей можна створити добре або зле діло.

Все залежить від моральної вартости предмету, до якого вони нас тягнуть. Самі в собі пристрасти не є ані добрі, ані злі, бо моральне добро чи зло починається там, де втручається розумна воля.

З пристрастями — каже св. Григорій — діється те саме, що й з залізом, яке розігріте на вогні, приймає форму, що надає йому коваль, і відповідно до ужитку, стає шляхетним мечем, або простим знарядом. Пристрасти, піддані волі людини, стають, по її уподобанню — знаряддями чесноти або переступку; залежно від того, чи людина піддається владі розуму, чи ні.

Коли доброю прикметою є мати досконале здоров'я, добрий зір, тверді м'язи і зрівноважений ум, то так само доброю прикметою є — мати горяче серце, успосіблення повше запалу, врешті — пристрасну душу, але під умовою, щоби пристрасти, незалежно від своєї сили, обмежувалися до служення, а не сягали по владу.

Треба лиш узгіднити пристрасти з почуваннями, властивими волі. В волі знайдемо цілу гаму почувань, що відповідають гамі пристрастей. Воля кохає, прагне, насолоджується, ненавидить, відвертається з відразою, терпить, живить надію, впадає в одчай, буває полохлива або зухвала, спокійна або розгнівана.

Коли одначе пристрасть — співу чи жалю, сміху чи плачу — черпає своє натхнення наосліп з дібр всякого роду, які змісли й імагінація представляють в найяскравіших барвах, то, навпаки, почування або зворушення волі знаходять свій предмет лише в світлі інтелігенції. Будову нашої душі можна прирівняти до органів з двома клявітурами: одну з них творять пристрасти змислові, другу — волюціональні почуття. Коли здолаємо „зстроїти” обидві клявітури таким способом, щоби тон чуттєвої вражливості брєнів рівночасно з тоном волі, що йому відповідає або навпаки, — тоді можливе формовання характеру. **Бо характер** — се гармонія душі, яка залежить від узгіднення волі й чуттєвої вражливості.

Чи властивою задачею християнського ідеалу є, замість співділати з пристрастями, — нищити їх? Чи в ім'я християнського ідеалу, повинні ми прямувати до сповидної незрушимости, тлумити в зародку свої пристрасти, щоби забезпечити пановання над собою?

В поставі стоїка, так само як епікурейця, немає нічого людського, їх постава — противна природі. „Хто силкується бути янголом, нераз стає худою” — сказав Паскаль, а досвід підтверджує се. Бо ціла сила й чар християнського ідеалу лежить в тім, що він є ідеалом людським. Ласка дана нам лише, щоб удосконалити природу. Все, що противиться природі, є антихристиянське.

Не треба иншого доказу, як приклад Ісуса Христа, який є взірцем для нас всіх. І дійсно, вистане розгорнути Євангелію, щоби ствердити, що Син Чоловічий не був позбавлений сильних зворушень. Крамарі в святині, фарисеї, визискувачі, викликували Його гнів. Він плакв над долею невірного Єрусалиму, ридав на домовині свого приятеля Лазаря; підчас агонії Ним метали страшні конвульсії трівоги; до учнів своїх, в часі Останньої Вечері, знайшов вирази пристрасної чулости; великим пожаданням прагнув спожити з ними паску, до шалу — любив

хрест... Чиж те все не доводить, що не кожда пристрасть гідна нагани?

Але се не значить, що всі пристрасти є добрі, якийби напрямок вони не обібрали, в якуб пересаду не впали. Добрі — ті пристрасти, які допоможуть нам з боем здобути наш ідеал, що його вказує нашому чину — наша віра. Злі — ті, які нас відтягають від того ідеалу, обезвладнюючи нашу волю.

Так представляласяб католицька наука про пристрасти. Отже не лякаймося пристрастей. Повинні вони служити нам відскочною в бігу з перешкодами, щоб виробити собі характер.

Ідеалом християнина не є — згасити в собі вогонь пристрасти, лише уміло послуговатися останніми. Психольоти признають однозгідно, що добре спрямована пристрасть побуджує нашу інтелігенцію і кількакратно побільшує розмах нашої волі. „Ніодна велика річ не діється без участі пристрасти” — сказав колись Паскаль. Вона становить джерело шляхетних чинів, гарних відкритій і героїчних посьвят. Навпаки, зле спрямована пристрасть — притьмарює інтелігенцію, ударемннює рефлексію і скривлює осуд про річи; нарешті — опановує волю, яка тратить належне їй становище керівничої сили, стаючи силою уярмленою. В християнській душі є місце — і на чисту любов, і на слущну ненависть, і на нагальні прагнення й на святий гнів. З одної сторони, ідея до певного щабля живиться пристрастями, з другої — ясність ідеї переливається в пристрасти, даючи їм вже не силу, а напрямок. Воля, нечула на зимні, сірі прикази ідеалу, буде працювати над тим, щоб перелити в ідеал іскри пристрасти, які запалять її власні стремління до того ідеалу. Воля мусить сильно зістроїти клявіатуру пристрасти з клявіатурою воліціональних почувань.

Воля наша, завдяки напрямкові, який накидає нашим спостереженням і думкам, має над пристрастями дійсну, хоч і посередню владу. Є се влада, яку посідає розумна одиниця, яка — щоби не допустити до пожару в хаті, — уважно пильнує огнище. Зовсім не треба гасити в собі полумя пристрасти, так само, як непотрібно обходитися без вогню, щоби забезпечитися від пожежі. Се булоб найвно. Лиш треба надати пристрастям докладно означений напрямок, змусити їх служити найконечнішим потребам морального життя таким самим способом, як господиня дому уживає в господарстві вогню.

Наприклад студент хоче бути лікарем або адвокатом. То „щось”, чим хоче стати, має для нього вартість ідеалу, і то не лише ідеалу подуманого, що пориває тільки імагінацію, але й вартість ідеалу прагненого, покоханого. Щож стає з нами, коли — з допомогою волі — стаємо

перед своїм ідеалом, або коли ті чи інші обставини нагло нагадують нам про нього? Чи не відчуваємо тоді в собі запалу — здобути той ідеал? Тоді довкола покоханого ідеалу скупчуються всі наші життєві сили, а особливо наші пристрасти. Любов до ідеалу дає нам крила. Завдяки їм — підносимося понад всякі інші привязання, які — в'язучи нас з землею, з змісловою ділянкою нашого „я”, убезвладнилиб найцінніші засоби нашої енергії... Воля доконати щось, здобути власне місце на землі, грає у відношенні до наших пристрастей — ролю магнету супроти магнетичних течій зігнутої штаби м'якого заліза. Та воля притягає до себе ті пристрасти, які потрібні, щоб її зміцнити, щоби спрямувати її в один бік, удес'ятерити її ділання. Воля, отримавши свій розмах від відповідної пристрасти, перелле його на всі наші чини. Воля, яку пристрасти вирвали з її інерції, віддає їм — в формі витривалої й усвідомленої енергії — ту сліпу і стрясаючу силу, яку пристрасти надали їй. З участю свідомої волі ми починаємо чинити те, що почали чинити інстинктивно, під впливом гвалтовних і пристрастних, але переходових зворушень. Воля споює докладно ореслений ідеал з сильними пристрастями, звертає в напрямку того ідеалу всі зворушення, які улегшують її взлеті до нього...

Коли ідеал наш кине лише своє холодне світло на найбільш укриті закутки нашої душі, то певно пізнаємо її, її стан, — але лишимося безсильні, не здолаємо улікувати її. А між не існуємо на світі лише на те, щоби пізнати себе в світлі ідеалу, але щоб той ідеал втілити в життя і розпалити його світлом кожний наш чин. Але єдиним способом на то є, щоби змінили його світло в тепло, — є прагнути той ідеал, кохати його; — тому й мусимо його хотіти, віддати йому всі сили наших почувань, ними тримати його при собі, щоби не втік від нас.

Ідеал сам собою — безсилий. Воля наша отримує від нього світло, але не отримує тепла. Воля мусить перелляти на той ідеал власне тепло, привязатися до нього всіми своїми силами. Бо коли воля ослаблена, тоді наші могутні почування прямують безладно виявитися назверх з шкодою для ідеалу. Хтож приверне рівновагу? Лік знаходиться ближче, ніж думаємо. Бачу його в самому лоні зла. Таж наша воля — се чутева потуга. Прагне слухати, але не любить, коли їй приказуємо сухо й зимно. Навпаки, їй потрібно приказів, викликаних зворушенням, забарвлених пристрастю. Де вона знайде такі прикази? Власне в пристрастях! Поставлена межі ідеалом, який обливає її своїм світлом, — і пристрастями, до яких звертається, щоб в них зачерпнути частину свого розмаху, вона прямуватиме до того, щоби столити ті, нібито негідні елементи, змішати одні з другими.

переісточити ідею-світло — в ідею-силу під впливом приказу, викликаного зворушенням, приказу — чутевого і пристрасного.

„Сильна вражливість — писав Джон Стюарт Міль — є знаряд і передумова, які дозволяють панувати над собою. Але вона мусить бути перш вироблена... Та вражливість, по конечнім її виробленні, творить не лише героїв з першого відруху, але й героїв опанованої волі. Історія і досвід доводять, що найбільш пристрасні вдачі виказують найбільше сталости і непохитности в почутті обов'язку, коли їх пристрасність звернеться в відповіднім напрямку...”.

Се повинні знати й ті, які прагнуть не лише пізнати себе в світлі християнського ідеалу, але й розпалити його світлом — кожний свій чин.

Др Володимир Кушнір

(† 25 X 1938)

З Володимиром Кушніром зійшла в могилу одна з маркантних постатей нашого літературно-політичного життя.

Він був одним з піонерів, одним з перших, які — на віденським і на берлінським ґрунті — проломлювали іґноранцію європейської суспільности щодо українських справ.

Він редагував *Ukrainische Rundschau* (перш *Ruthenische Revue*) майже від 1906 до 1916 рр. Се були часи першої революції в Росії і запровадження загального виборчого права в Австро-Угорщині — в границях тих двох держав жив тоді український народ. Се були часи, коли поволі українська справа виходила як проблема міжнародної політики на світову арену. Висвітлювати се питання з точки погляду українських аспірацій — взяв своїм завданням В. Кушнір.

В десятиох річниках *Ukrainische Rundschau* читач знайде масу матеріялів до політичної боротьби і політичних подій тих часів. Національна боротьба в Галичині з „станьчиками“, національ-демократами і підтримуваними царською Росією москвофілами — в соймі краєвім, в пресі, в віденським парламентах, в загально-державних Делеґаціях, змагання за власний університет, за соймову реформу; перші кроки політичного українства на В. Україні — Дума, боротьба з новою течією нео-славізму, що зродилася в лоні російського громадянства і знайшла відгук серед громадянства польського в Конґресівці і в Галичині; тїнь, яку кидала на сі події війна, що зближалася, культурне життя української нації — все се знахо-

діло своє освітлення, й обговорення на сторінках *Ukrainische Rundschau*, яке рядом літ на правду було органом активної української політичної думки, її репрезентуючим органом, ед-наючи авторів як з російської, так і з австро-угорської ім-перії.

В журналі брали участь м. и.: В. Будзиновський, З. Ку-зеля, М. Кордуба, Ез. Левицький, К. Левицький, Дм. Донцов, Дм. Дорошенко, Я. Остапчук, А. Колеса, В. Доманицький, М. Данько, С. Єфремов, М. Лозинський, О. Турянський, І. Кре-ведський, В. Бачинський, М. Кічура. Брали участь також і чужин-ці-симпатички українства, як швед А. Єнсен, голова австрійсько-го райхсрату Е. Пернерсторфер, В. Роде, Бернсон і інші.

В. Кушнір — талановитий і вправний редактор, умів на-дати своєму місячникові характер наскрізь бойового, не лиш інформативного органу. Рівночасно співпрацює в ряді ні-мецьких часонснів.

Працю, яку виконав, не дасться оцінити. Коли перед війною чужинці — не тільки в Австрії і Німеччині — але і в далекій Англії зацікавилися з проблемою України (з *Ukrainische Rundschau* пізнав її м. и. і знаний англійський журна-ліст Сітон Вотсон), то велика заслуга в сім припадає на ді-яльність покійного В. Кушніра.

В. Й. П.

М. Л.

З пресового фільму

Французькі часописи доносять про цікавий інцидент на процесі Плевіцької, жінки Скобліна, яка — на спілку з своїм чоловіком — з до-ручення большевиків, „усунула” голову рос. емігрантської організації ген. Мілера. Адвокат Рібе відчитав на суді документ: офіційний бюле-тень масонської льожі Франції повідомляв, що масонська льожа пра-цівників префектур і „сьюрте насьональ” збереться 9 XII увечері в при-міщенні „Великого Сходу” 16 вул. Каде, щоб вислухати реферат — „Справа Скобліна, змова російських фашистів”... Отже масонам пе-редусім залежало на тім, щоб замести большевицькі сліди, щоб від-вернути увагу громадської думки Франції на фальшиві сліди. А найці-кавіше — що референтом на тих масонських зборах мав виступати ме-ценас Шваб, — адвокат Плевіцької, який на суді не заперечив ревелаяції Біре.

Кооперативна Республіка ч. XII пише про колхози: „1. Колхоз покликано до життя не в інтересі його членів, а в цілях їм байбужих, чужих, або просто зненавиджених; 2. колхоз є організацією не добро-вільною, а примусовою, бо правлять ним із гори, править ним боль-шевицька влада під маскою свободи й самоуправи... В першій мірі слу-жить він фіскальним інтересам большевицької деспотії. Коли зникне сила, що держить його в своїх кігтях і тенетах, упаде й сам колхоз”.

Як сі свої погляди погодить *Кооп. Республіка* з рекламою книжки *Призначення України*, якої автор дуже прихильно ставиться — як до української форми організації — до колхозів? Бо якраз ідеї тої книжки *Коопер. Республіка* назвала „здоровими і суспільно-конструктивними“ (ч. VI).

П. Григорієв-Наш, празький соціаліст, мав в Америці виходи. Як пише наша американська преса — прелегент „жалував тих нерозумних німців, що так далися звести“ гітлерівській агітації в Чехії. Проф. Григорієв називає провокаторами тих, які посміли в трудну для Чехословаччини годину поставити рубом справу Закарпаття і домагатися для нього самостійности“. Горбатого — могила не випростує.

Американський соціалістичний *Вперед* (ч. 16) збирає складки на видання нової брошури В. Винниченка. При сім *Вперед* теплим словом згадує „великого сина України, Володимира Винниченка, що тепер скитається закордоном, бо не міг погодитися з московськими наїздниками і запродати свій народ“. Часопись забула додати, що не большевики просили Винниченка „погодитися“, а він не хотів, — лише навпаки — Винниченко рік-річно писав благальні листи до большевиків, пропонуючи свою співпрацю „московським наїздникам“, лише ті наїздники його супліки зігнорували.

Новий Час приносить сенсацію — лист був. новошляхівця і — в останне — активного співробітника *Громадського Голосу* — В. Левинського, — про його навернення на гітлерівську віру. Мабуть два останні аншлюси — Австрії і Судетів переконали українського Каутського, що Гітлер має рацію. Чи хутко зголосять свій „аншлюс“ до гітлеризму і інші товариші Левинського з *Гром. Голосу* — не відомо. Почекаємо...

Двох чи трьох українських соціаль-демократів в Чехії, що досі носили фірму „Українська Соціаль-демократична Робітничая Партія“ — дали рішачим чинникам себе переконати і розв'язали свою „організацію“ — очевидно, виходячи з інтересів пролетаріату і міжнародного соціалізму. Відрадне явище! Сміємо думати, що майбутній український уряд в Києві теж не матиме багато клопоту з соціалістами, які завше мали зрозуміння до „духа часу“.

Укр. Вісти і Діло подають текст виборчої відозви з нагоди самоврядних виборів. Лише в *Укр. Вістях* — за Краєвий Виборчий Комітет підписані: Ст. Волинець, С. Герасимович, П. Костюк, В. Кохан, К. Малицька, М. Матчак, М. Рудницька, др. М. Стахів, О. Шепарович, — а в *Ділі* — ще: П. Буняк, др. В. Старосольський і Р. Скибинський, той самий, що недавно на жидівським вічі гремів проти гітлеризму і зложив свою знану заяву зприводу Закарп. України...

Чи жби *Укр. Вісти* — соромилися подати прилюдно імена своїх союзників?

Wschód (ч. 4) приносить статтю — „На маргінесі східної політики Ягайлонів“. Стаття переповідає працю проф. Л. К о л я н к о в с ь к о г о — „Проблема Криму в ягайлонській історії“ Львів 1935. Менше-більше до 1460 року серед татарських держав іде боротьба між перекопським ханом і Золотою Ордою, при чім перекопські хани користають підтримкою Ягайлонів, які — по ослабленню перекопського (кримського) ханату наважують контакт з Кіпчаком (Золотою Ордою). Натомісь до Кри-

му зближається Москва, яка — займаючи Казань — задає великий удар Золотій Орді, що ривалізувала з союзним Москві — Кримом. Тоді з Кримом — в свою чергу навізують приятельські відносини Ягайлони. „Аналіза сих фактів — пише *Wschód* — упритомнить нам далекозорість політики Ягайлонів, які добре здавали собі справу з потреби оточити Москву і які шукали порозуміння з Кримом, Кипчаком, або навіть черкеськими володарями”. Далше автор вважає, що втягування Річи Посполитої в хрестовий похід проти Туреччини не лежало в її інтересі, лише — Габсбургів. „Обачна політика польська не дала себе втягнути до тої чужої її інтересам „релігійної війни”, поставила свій інтерес понад „ідеологічними бльоками” — і спільно з Францією, на фальшиве згіршення „християнських держав”, ввійшла в порозуміння з Туреччиною чи татарами проти перших спроб німецько-російського бльоку — оточити її”.

Сі розважання не позбавлені актуального значіння. Цікаві вони особливо з огляду на повторювані деякими істориками теорії про „предмурівок християнства”. Ідеяж — з допомогою Криму — оточити Москву, цікава з огляду на актуальне зацікавлення „прометеївського” табору Кримом (і „вільним козацтвом”) — лише очевидно, хоч і в подібній, але в іншій їх ролі, не в ролі протимосковського чинника... М. ин. брак „зрозуміння” для „прометеїзму” закидає *Виступкові* — останнє число *Zet'y*.

Последнія Новости друкують статтю О. Грузенберга (з призвища видко — російського патріота) про Шевченка: „українці не можуть нарікати, що він не був належно оцінений культурною частиною Росії. Вона включила його в число своїх найбільш цінених поетів”... Найбільший брак пошани до Шевченка і повне його нерозуміння „культурною” частиною москалів — власне і є в тім, що вони — як напр. в своїй історії російської літератури — Скабичевській — зачисляли Шевченка до „своїх поетів”-регіоналістів. Зрештою дикі і некультурні — повні злоби — випадки Белінського проти автора *Сну*, випадки, які виправдували навіть репресії Миколи I проти Шевченка — найліпше свідчать, як ота „культурна” частина росіян — ставилася до Шевченка. „Культурні” росіяни — і червоні і білі — калічили Шевченка, кожді по своєму — і сьогодні не удасться спростувати ніяким російським патріотам — Грузенбергам.

Американський *Наш Шлях* приносить в двох числах різку відправу „обеднаному фронтові опортуністів” (соціялістів, радикалів, клерикалів і „тоже-націоналістів”), яких „розкладчі ідеї, мусять гинути в затінках”. Автор, — А. Господин — виступає в обороні нашого місячника. В тій самій часописі (25 X) дає він прихильну рецензію на книгу нашої „Книгозбірні” — *Пиргія чи Орден*.

Бібліографія

Марія Остромира: *У вирій* Повість. З передмовою Л. Нитрицького „Українська Бібліотека” ч. 69 видавець І. Тиктор Львів 1938 16° ст. 128 обгортка Е. Козака.

Перед нами твір нової, досі незнаної авторки. При його читанні мимоволі повстає запит, чи се нова творча сила в нашій літературі, чи тільки авторка одного оповідання, призначеного для ширшого читача. *У вирій* ніяк не можна назвати повістю, як се зроблено на сій книжечці.

Зачинаючи читати *У вирій* Остромири — читач сподіється ширшої картини шкільного життя, що стає тлом для сільської амбітної дівчини, яка „приступом мусить здобувати те, що іншим приходить даром”. Діти сі легко можуть в місті зігнутися при зустрічі з „панамі”, такими, як деякі змальовані авторкою вчителі — „ніби-аристократи”. Та авторка не дає суцільної, поглибленої картини, вона немов тільки доторкається з поспіхом своїх героїв, малюючи свою героїню від шостилітньої дівчинки аж до виходу заміж на 124 сторінках! Є тут галерія типів: учениці та вчителі; є життя в школі й інституті; є війна; тайні студентські освітні гуртки, що то на них „захоплювалися семінаристи викладом з ембріології”; є дискусії про еманципацію жінок, але не таких, що тільки курять папіроси та в інший спосіб малпують мужчин. Та все те, не розгорнуте на весь ріст, не змальоване епічними засобами в низці картин, описів, розповідей авторки — пройнятих одною фавбулою — тільки на взір О. Кобилянської, авторка вдоволяється роздумуванням своєї гордої Оксани. Ся Оксана Чайка при кінці твору немов цитує Мано Обринську з *Через кладу*: „Успокойтеся, пані! Я вам не заберу вашого сина, бо я загорда на се. Нехай вже якась інша сягне рукою по сей ваш скарб” (124).

Та в Кобилянської був широкий малюнок душевних тремтінь сієї гордої жінки, а тут се нічим неумотивований вискок Оксани, що в школі умом перевищала всі товаришки! Се ані повість, ані оповідання.

Л. Гранічка

В. Ковальчук: *Великий князь Володимир* — історична драма Львів 1938 В-во Просвіта ч. 857. 88 с.

У своїй відомій критиці на Беранже Іполіт Кастіль говорить: справжнє завдання мистецького критика „не є, ані складання дитирамбів, ані безоглядне нищення автора чи його твору, залежно від того, чи твір йому (критикові) подобається чи ні, лише... оцінка твору, відповідно до тої вартості, що її він може представляти з огляду на ціль, яку має досягнути, чи потреби, які має задовольнити.”

Базуючися на сих принципах, розглянемо історичну драму В. Ковальчука, написану на ювілейну тему хрещення Руси.

У кінцевім слові В-во заявляє, що завданням сієї „драми” є оживити колишню нашу славу і велич тієї переломової доби, коли український нарід прийняв і високо підняв знамя Хреста. Ясно, що така мета — що є й метою автора — є похвальна і висока.

Другим безперечно додатним фактом є те, що автор іде шляхом образу і акції замість засобу літературного підходу до теми, що правильно і відповідає принципам сучасної драматургії. Але автор, захоплюючись сим підходом, нагромаджує заботою страхіть, що робить з його „історичної драми на 4 дії” лише щось подібне до історичної пєси з тенденцією.

Так у „драмі” є — 17 зрад і підступів, 5 вбивств (на сцені й поза сценою), 3 отроєння (вдалих і невдалих) і 3 катування (з них вишкіання очей, — операція, яку автор легковажить, бо навіть людина з крицевими нервами не може за кілька хвилин після таких тортур бути ціл-

ком нормальною). Се перенагромадження жаків перестає жакати глядача, а вносить певний комізм. Автор сам напівсвідомий того, що від великого до смішного — один крок і тому зазначає на ст. 70, що треба старатися і добре пильнувати, щоб песа „не викликала почуття смішности” там, де місце для „достойности і поваги”.

Щодо драматичного напняття акції, її зростаючої патетики, еволюції душевних переживань, сенсу інцидентів, як і інтересу їх дієвого розгортання, то тут „les défauts dependent du talent dramatique de l'auteur”. В однаковій мірі потрібно певне почуття міри в застосованні нової сценічної методи, певного смаку і знання для переведення творчого задуму.

Захопившись понад міру дефілядою здебільшого жакливих дій, автор занедбує оральну сторону, яку звів до занадто простого приміттиву. Діяльогам бракує жвавости, хоч автор і радить, „щоб живе слово в'язалось з рухом”. Сім порушається принцип сучасного спектаколярного мистецтва, а саме, що вокальна (оральна) частина має підтримувати, інтенсифікувати дієву акцію. У пєсі „Володимир” діяльог позбавлені життя, гостроти і цікавоти, тому, що, замість динамічного вияву внутрішньої напружености переживань і думок, їх зведено або на сентенції, які „речуть” протагоністи герої, або на конвенціональні репліки, що подають актори другого пляну. Сі репліки одноманітні і часто просто ідентичні: „гостре слово твое”, „буде по слову твоему”. Можливо, що автор думав сим „дописати” до архаїчного стилю часу, але се не є вдалий засіб.

Слід зазначити далі, що пєса має тему — хрещення Руси, але не має сюжету, або, краще мовити, має три сюжети: так перша дія має за сюжет — „збирання земель руських”, друга і третя дія — похід на греків, а четверта — намір (рішення) хрестити Русь. Ся відсутність одного суцільного сюжету, якийби переходив всю пєсу, порушає засаду конструкції і єдности (завязка, розвиток, розвязка) і робить те, що замість одної драми є окремі образи, не звязані між собою. Відсутність внутрішнього логічного звязку, якийби об'єднував весь хід подій і утворював драматичний осередок цілої пєси, довкола якого розвиваласяби вся акція, зауважив і сам автор, бо знайшов потрібним дати пояснюючі тексти до змісту кожної дії, бо інакше не бувби зрозумілим слідуючий образ, що не впливає по змісту з попереднього. Отже се є ряд образів-фрагментів, а не драма.

Можна закинути також занадто одноманітне виявлення вдач і характерів героїв, які мають бути або історичними постатями з властивими їм прикметами, або символічними, втілюючи певні хиби і чесноти, лиш не манекінами з певними етикетками. Поділ героїв на дуже добрих і дуже злих є трохи за примітивний („спокійний, слухняний, передбачливий”, а протилежність — „злісний, зловний, жорстокий, підступний, себелюб, зрадник”). Се деяке наслідування принципів клясики не є для автора виправданням і не іде на мистецьку користь твору.

В справі декоративного оформлення дуже позитивно є та дбайливість, з якою автор зібрав потрібний документальний матеріал. Серйозною хибю є помішання стилів сценічного декоративного оформлення і костюмово-реквізитного. Декорації (проекти) подані в більшому синтетичному стилі (стилізація будов і пейзажів), а костюми у сурреалістичнім. Зокрема у проєктах декорації є і сутєві помилки; напр. на загальнім тлі романського стилю епохи подаються готичні стрімчасті форми (дія II „трибана золота рама” ст. 22 і ст. 54 дія IV). Не меншою хибю є те, що костюми і реквізити подані у шкіцах не з першоджерельних матеріялів (мозаїки, фрески, ікони, гроші, тощо), з яких мистець мігби створити свої власні композиції, лише з ілюстрацій до підручників історії, себто „з других рук”.

На основі сих зауважень можна зробити висновок, яка тереза на вазі критики переважить: дуже позитивний намір чи безпомічність у його виконанню. Автор сам відчуває, що „не треба поспішати з виведенням

драми на сцені" і що „треба насамперед добре вдуматися" у сей твір, „щоб вистава дала якнайбільшу насолоду не тільки виконавцям,... але, щоб будила щире захоплення у глядачів."

N. G-R.

1) *Звідомлення Виділу „Кружка Родичів“ при державній гімназії в українською мовою вчавання в Перемишлі за шкільний рік 1937-38* Перемишль 1938. 8° ст. 192+4. накладом „Кружка Родичів“.

2) *Тридцятьліття Гімназії Рідної Школи в Яворові. Історія, спогади, статті* Яворів 1938 8° ст. 96 накладом Ювілейного Комітету.

Сього року дві наші середні школи святкували свої ювілеї: гімназія в Перемишлі існує вже 50 літ, а в Яворові 30. Наведені вгорі книжки, се не звичайні річні звідомлення зі списком учнів та вислідом річної класифікації.

Пер миске Звідомлення — се велика розкішна книга, з багатьма ілюстраціями, що всебічно представляє життя в школі, подає цінні статті до історії заведення та містить 8 краєзнавчих рефератів самих учнів.

Скромніша своїм виглядом, та неменше цінна щодо змісту *Книга про гімназію в Яворові*. Є тут докладна історія цієї школи пера дир. І. Велигорського, є й цінні спогади багатьох авторів — учителів та бувших учнів заведення.

Обидві книжки дають цінний матеріал до історії нашого шкільництва. Лл.

У століття „Русалки Дністрової“ — Ювілейний збірник Бібліотека Кружка Рідної Школи ім. Маркіяна Шашкевича в Самборі ч. 1, Самбір 1937—38 8° 52 стор. + (6) огол. + обгортка Юрія Тарасовича Кульчицького.

Отже, здається, остання памятка століття Русалки Дністрової, якої долю нагадає і своїм спізненням з незалежних від видавців причин. Ініціатива цього видання вийшла з кругів самбірської студентської молоді, що й заповнила сей збірник своїми нарисами; зі старших співробітників є два її духові провідники: д-р А. Княжинський і проф. І. Філіпчак. Автором передової статті є студент М. Філіпчак.

Д-р А. Княжинський представляє нам *Маркіяна Шашкевича на фоні своєї доби* й переводить влучну психологічну аналізу його творчости. Л. Кінасевиц відмічує 5 періодів в історії *автоглядової еволюції галицько-української молоді (1837—1937)*: I — від виступу М. Шашкевича до 60-их рр. XIX в. — період переймання національно несвідомою ще молоддю чужих ідей і служба чужій справі в імя розбудження у ній бунтарських емоцій. Додамо, що се доба проблесків серед молоді промінів національної свідомости та одиничних і гурткових поривів до праці для культурного і політичного піднесення власного народу. II — до половини 70-их рр. період здобування елементів національного самознання й доба звороту думки й творчих сил молоді в русло пробудженого національного життя. III — до сецесії українського студентства з львівського університету, період впливів Драгоманова, у його висліді соціалізм, попри те дуже неясне ще політичне зріжничкування української студентської молоді. IV — до 1914 р. період ідеологічно-політичних розходжень; спершу зріст матеріалізму в загальному світогляді під впливом наук XIX ст., одісла — зворот до самостійницької ідеології. V-ий період — на думку автора — починається 1914 р. й триває до сьогодні; на нашу думку — кидається у вічі ріжниця у світогляді тієї молоді, що була учасником подій, а тієї, що витворила свій світогляд на легенді; границі між обома генераціями слід пошукати 1925—30 рр. До згадки про життя української молоді в Самборі в 60-их рр. замітимо, що поборованню народовецької громади вечерничників суд. радн. Качковським суперечить його дар (20 ринських) Володимирові Шашкевичеві за поміщену в „Вечерницях" (1862 ч. 4) „Нинішню існю" з провідною гадкою єдности України та низка панегіриків у честь

Качковського народовецької молоді в рукописних збірках Бібліотеки НТШ ч. 18 і 387. Серед сих панегіристів бачимо й Ксенофонта Климовича, що в навечеря Богоявлення 1863 р. вітав Качковського шедрівкою: „Вітай, наш голубу, батько любий”. (Сей вірш не увійшов у збірку його творів у видавництві „Руської Письменности”). Щиру подяку за „всі безустанні труди коло піднесення духа народнього” серед молоді склали Качковському в листі зі Львова 7 XI 1865 р. студ. прав Келетин Тодільницький і богослов Омелян Кушник; вони славили К-ого словами Шевченка, що його „слава не поляже”. Тимто не може Кінасевич ставити Качковського поруч Дідницького як москвофіла; згадував мені принагідно проф. Филипчак, що і в Самборі зберігається традиція про Качковського, як любителя козацької ноші, Шевченкового „Кобзаря”, тощо.

І Филипчак подає причиною з *Історії Самбірщини в Часах М. Шашкевича*; цікаві виписи з актів самбірської парохії.

В. Зубко у своїх рефлексіях (*Думкою у минуле століття*) пригадує влучну оцінку Шашкевича та його „Русалки Дністрової” молодечим Іваном Франком в альманаху *Молод* (Львів 1878). Замикають збірник статті Б. Стебельського (*Українське мистецтво в перспективі 100-ліття Русалки Дністрової*) і Я. Судчака (*Маркіяновська в Самборі*).

Сей збірник є показником ідейності сьогочасної молоді Самбірщини.

Ю. Литвиненко — *Запорізь* Париж 1938 ст. 54.

Політична література наша така бідна, що доводиться відгукуватися на деякі публікації, які в трактуванні пекучих проблем сучасности не вносять ані нічого нового, ані цікавого. До таких публікацій відноситься й брошура п. Ю. Литвиненка. Більш як половину брошури переповідає нашу історію, не вносячи ніяких нових моментів в її трактуванні. На кількох сторінках автор хоче обговорити чотири — як він каже — головні ідеологічні течії серед українства: марксівську, монархістичну, націоналістичну і угодову. Ніодна з тих ідеологій автора не задовольняє. Ідеологія Липинського — „мало пояснює програмні наміри хліборобської партії”, „націоналізм — не є і не може бути вичерпуючим політичним програмом” — чому, автор не поясняє. Як „по своїйому” він розуміє націоналізм, видно з його твердження, що націоналізм — „не виключає комунізм” (?). Наївний погляд автора, що „сьогоднішні французькі комуністи проявляють себе націоналістами в такому степені, до якого більшість правих партій досі не ризикувала підійматись” (ст. 10). Се твердження не лише наївне, а свідчить про те, що автор — живучи у Франції — цілком не визнається в тім, що робиться довкола нього, інакшеб не назвав французькими націоналістами Торесів і Кашенів, які коли й є націоналістами, то хіба — московськими. Думати, що вся наша біда полягала на тім, що бракувало нам „національної єдности” (23) — значить говорити трафарети, які нічого не wyjaснюють. Що по вибуху революції в рос. імперії 1917 — „наша держава не утрималась тому, що нарід не спромігся виділити з себе енергійної і жертвенної верстви, подібної до війська запорозького” (24) — се вже значно ближче до правди. Але, коли автор переходить до позитивної частини, намагаючись накреслити свою програму („Головні положення запорізму”), — се йому не вдається. Тут він теж не виходить поза загальні місця. Такими комуналами м. и. є, що „державка матиме завданням... забезпечити нації повний духовний й матеріальний розвиток... дати їй матеріальний добробут, соціальну справедливість і правовий порядок” (34); що треба „шанувати існуючі, добровільно прийняті договори” (35); нічого нового не дає й коротка формула корпоративізму. Думаю, що не дуже ревелаяційно звучить і теза, що — „без уряду ніяка держава є немислима” (36). Деякі тези автора є оригінальні — але на жаль — заоригінальні, як напр. вимога — „вितворити кадри людей, здібних до державно-адміністративної праці”:

згуртовані в партію, „сі одиниці... творитимуть майбутніх національно-державних проводирів”, які „повинні будуть приготовитись до своєї ролі в вищій мірі серйозно”, а партія — створить їм світогляд і вкаже тактичні шляхи (37). Таке творення проводирів нації — дійсно думка наскрізь оригінальна... Оригінальним є і погляд, що (53) „кнївські князі і Хмельницький — були справжніми демократами” (sic!) Виклад — нагадає „зрівноважений” і мало цікавий виклад якогось професора староукраїнофільської школи (напр. О. Бочковського), який ледви кого може захопити. Досить російських слів — напр. „превзойти” (ст. 8), „положення” (зам. „основи”, „тези” — 26), „особь” (зам. „одиниця”, „осібник” — 27), „уроки” (зам. „научки” — 33, „внїдрене” (зам. „вкорпнене” — 37), „урядувателі” (перекл. рос. „спасителі” — 51) і пр.

М. Л.

М. А. Славинський — *Национально-государственная проблема в СССР* — ст. 76 Paris 1938 Bibliothèque du Comité d'Amitté des Peuples du Caucase, du Turkestan et de l'Ukraine

Брошура п. М. Славинського написана по російськи і видана „Бібліотекою Комітету Приязни народів Кавказу, Туркестану і України”. Автор — знаний з часів задвою перед революцією 1917 р., як один з українських автономістів. Тоді — „ляйтмотивом публіцистичних праць М. А. в українській справі була ідея Росії не як суцільного цілого... а як „імперії народів”... Се була засада, яку висували українці, що стояли на ґрунті льояльної праці... в російській державі. Так думала тоді більшість української демократії... у найкращій вірі в добрі інтенції демократії російської, що, розуміється... стане в обороні й чужого національного права, коли дістане силу і провід” (О. Лотоцький — *Сторінки з минулого* ч. II ст. 53). В своїй рос. брошурі, виданій в Парижі в сім році, М. С-й доводить, що лишити Україну під Росією вже річ безнадійна, бо правляча еліта московсько-більшевицька пересала бути елітою „командної нації” — не є вона нею навіть в такій степені, як була російська передреволюційна інтелігенція; бо большевицька „еліта” перестала ідеологічно впливати на маси неросійських націй; бо спроба створити внутрішню єдність імперії на новій базі — марксівицької ідеології не повелося.

Брошура для нас цікава тим, — що автор мусить признати свою бувшу плятформу за помилкову. Мусить признати факт, за якого підкреслення нераз накидалися на *Вістник* його демократичні противники; а саме: що на жаль „інтелігенція підкомандних націй (Росії) відчувала... свою конгеніяльність” з демократією московською; що на жаль між ними „була близькість” і „довіря”; що „сей факт зродив у значної частини інтелігентів підкомандних націй оманну уяву про можливість порозумітися з новою демократичною Росією, про можливість співпраці з нею і співжиття” та що „політична дійсність пізніше їх різко здезавувала”... Хоч з другої сторони — автор пробує виправдати нашу передвоєнну демократичну інтелігенцію, що вірила в Росію — м. и. і за те, що вона вже навіть в 1917 р. „не бажуючи скакати в непевне” (?), рішила цементувати „єдність реконструованої за її плянами, імперії” (скаликаний з почину Центр. Ради у Києві „зїзд народів”)... Колиб представники нашої демократії стратили свою віру в російську демократію, не в 1938, а в 1917 — інакше поточиласяб не одна історична подія...

Автор аргументує своє твердження про безвиглядність панування Росії на Україні, — м. и. заником імперіялістичної думки та її притягаючої сили — в теперішній (більшевицькій) еліті Росії. Певно, се факт величезного значіння. Але самжеж автор, описуючи занепад державницького змислу нашої козацької еліти (друга половина XVIII в. і початок XIX-го), — говорить про „брак непохитности („нестойкость”) командних кляс української нації” в ті часи... Як ся справа стоїть тепер? Ми гадаємо, що „непохитність” наших теперішних кандидатів на командну касту на Україні, мусьть бути в сто разів твердша, щоб дорости до свого великого завдання.

Р. О.

Від Адміністрації

Видавництво дякує тим своїм Прихильникам, які активно підтримали його в тепершні, тяжкі для книжкового ринку, часи. Тим же з наших передпла никам (як в Європі, так і в Америці), які під час судетської кризи, чекаючи неминучої європейської війни, стрималися з вирівнянням своїх зоб'язань супроти В-ва, — дозволяємо собі приєднати, що якраз в такі моменти Вид-ву залежить на тім, щоб всі його справжні прихильники врно й активно при нім стояли.

Наших передплатників, заступників, кольпортерів і прихильників вітаємо з новим 1939 р. і бажаємо веселих свят.

На просьбу передплатників продовжуємо речинець платності знижкової річної передплати Вістника і Квартальника до кінця січня 1939 р.; з краю, Закарпаття, Словаччини й Чехії передплата за Вістник виносить 20 зл., Квартальник 2 зл.; з інших країв Вістник 25 зл., Квартальник 3 зл.

Вже вийшла 4 книжка Квартальника Вістника за 1938 р. Дра Ю. Русова — „Салязар“. Ціна 1 зл. Закордон зл. 1.20.

Книгарням, кольпотерам, передплатникам, що не вирівняли належності за попередні книжки Квартальника стримали висилку 4 кн. Квартальника. Научені досвідом мусимо і в 1939 р. здержувати висилку Вістника в краю по двох незаплачених книжках, а Квартальника новозголошені і закордонні передплатники дістануть в борг лише одну книжку. Всім тим передплатникам Вістника, що користають зі знижок цілком не можемо давати книжок в борг; тому просимо всіх наших передплатників не зволікаючи відновлювати передплату на 1939 р. і завчасно присилати належитість за висилаємі книжки.

Посилаємо нашим заступникам по 1 прим. 1 кн. Вістника за 1939 р. Просимо доручити новопрієднаним передплатникам, а нам подати докладну адресу, на випадок більшого запотребовання книжок негайно вишлемо.

Кольпортерів і заступників, що мають IV, V, VI кн. Вістника 1938 р. просимо негайно прислати.

Звороти непроданих книжок, а особливо з Волині, просимо відсилати пачками.

Пригадуємо нашим заступникам, кольпортерам і прихильникам, що січень — місяць в-ва Вістника і Квартальника, а тому пропонуємо:

1) Повести на місцях широку пропаганду за поширенням видань в-ва (прієднати щонайменше пять передплатників Вістника або Квартальника).

2) Наладнати справу систематичної кольпортажі видань Вістника (в кождім місті і більшім селі має бути чинний кольпортер).

3) Припильнувати, щоб довжники заплатили належитість і стали точними передплатниками і кольпортерами в 1939 р.

4) Вислани реклями Вістника вивісити в домівках читалень Провісвіти, в кооперативах, Бесідах, Повітових Союзах і інших українських установах.

5) Вислани чеки ПКО і запрошення до передплати Вістника і Квартальника передаги всім тим, хто хотівби стати передплатником.

6) Заступники закордоном мають подбати про вміщення анонсів наших видань в відповідній українській пресі.

7) Припильнувати, щоб Ваші знайомі, бібліотеки, випожичальні товариства, інституції в Вашім місті і осередку заперенумерували або набули видання Вістника, а хто твердить, що вже пренумерує — просимо перевірити на місцях, або в адміністрації Вістника.

8) Зробити виставу книжок в-ва Вістника.

9) Наклонити до передплати Вістника, а як ні, то бодай Квар-

тальника всіх наших прихильників і бувших передплатників ЛНВ і Вістника, яким ми стримали висилку книжок.

10) Подати адреси новоприєднаних передплатників.

11) Постаратися, щоб місцеві книгарні мали в продажі видання Вістника і Квартальника.

12) Подати адреси, на які маємо вислати запрошення до передплати і чеки ПКО.

13) Подати адреси новоприєднаних кольпортерів.

В Адміністрації Вістника можна дістати афішки Вістника, запрошення і чеки ПКО.

Всіх, кому не доручаються книжки Вістника і Квартальника, з окрема на Волині, просимо повідомити.

Пачки вернули: 1) Ірена Которович, Любомель з написом „адресатка виїхала”; 2) Кость Шеверда, Луцьк, Забороль, з написом „зворот” (звернуті книжки знова вислали через нашого заступника в Луцьку).

Вже по видрукуванню їх імен вирівняли належитість за передплату Вістника і Квартальника: В. Возняк, Ордів; В. Новосад, Бучач; В. Гадада, Жовква; Чит. Просвіти, Хлівчани; За кольпортаж: Петро Хита, Озірна; Петро Святий, Костельники.

„Насус” Бельгія; М. Білик Асторія; інж. Ф. Кордонський, Др. П. Іващенко Прага, гроші одержали, книжки вислали. (Гроші з Чехії прийшли поштою).

Вп. А. Аврам, Б. Айрес 50 зл. одержали, в тім 19 зл. за М. Примака і 31 зл. Укр. Т-во Сокіл, Б. Айрес, вислані книжки просимо доручити адресатам.

Просимо подати найновіші адреси таких осіб: Ірена Которович, Любомель; Др. І. Стафіняк, б. Чеський Тешин; Василь Бернар, Тересва; о. Юрій Станинець, Вонігово; Микола Рішко, Драгово; інж. Волод. Бородайкевич, Кваси; Др. Микола Малинський, Черноньчик; інж. Т. Мороз, Ямниця; Др. Ф. Слодецький, Гродець Кральови; інж. А. Ліна Крумльов, Василь Цоклян, Тячово; Др. І. Кралька, Гуменне; О. Наріжний, Середна Дубровка; Павло Донченко, Білки; інж. І. Янішевський, Ужгород; Юліан Хминець і В. Хромний, Мукачів, всі з б. Чехії; Лев Шкреметко, Венцковичі; Вол. Павлишин, Бушковиці; Мих. Болячка, Бучач; Мир. Нагайло, Буховичі; Ярослав Бойко, Клинек; Мик. Левицький, Ходорів; Мирон Жибчин, Коломия; Павло Блевич, Брошнів; Осип Вередин, Борислав; Мих. Грестків, Долина.

Нашим передплатникам і довжникам в Карпатській Україні і Чехії посилаємо чеки ПКО (зелені), якими можна пересилати нам гроші. Вирівняли передплату через нашого заступника в Румунії Директора Л. Киселицю: В. Руснак за Вістник і Кварт. 1938 р.; О. Дуда і М. Пігуляк за Вістник 1938 р.

25 XI б. р. померла ем. учит. Теодозія Котис з Хирова, дуже соціална і давна передплатниця Вістника і Квартальника, — кольпортерка наших видань. В. Й. П.

Деякі статистичні дані в-ва Вістника і Квартальника Вістника за 1938 р.:

І Статистика Вістника

На 15 грудня 1938 р. слідує статистичний стан передплатників Вістника: 25.2% учительство високих, середніх і низших шкіл, урядників приватних і державних установ; 17.1% студентів високих і середніх шкіл; 13.4% збірних передплатників (ріжні товариства і установи); 7.4% адвокатів, суддів, нотарів; 6.3% лікарів; 6.2% інженерів, агрономів і геометрів; 4.4% селян; 4.2% промисловців; 3.6% священників; 3.5% робітників і ремісників; 3.3% купців; 2.9% неусталені професії; 2.5% інших професій.

Зі всіх передплатників припадає на львівське воевідство 28.8%; станіславське 13.4%; волинське 8.9%; тернопільське 8.8%; на інші воевідства в границях польської держави 17.2% і на заграницю 22.8%.

По кількості передплатників чергуються повіти: львівський, стрийський, кремянецький, станіславівський, тернопільський, перемиський, дрогобичський, коломиїський, рівенський, луцький, радехівський, здолбунівський, сокальський, долиньський, бережанський, підгаєцький, жидачівський, рава-руський, рогатинський, ліський, зборівський, любачівський, володимир-волинський, перемишлянський, яворівський, калуський, жовківський, мостиський, золочівський, товмацький, теребовельський, турчанський, скалатський, ковельський, дубенський, снятинський, сяницький, рудецький, надвірнянський, дялятинський, чортківський, збаржський, брідський, богородчанський, добромільський, бучацький, любомельський, городок-ягайлонський, самбірський, заліщицький, ланьцутський, грубешівський, косівський, бібрецький, ярославський, камінкаловський, борщівський та інші.

Міста, містечка і села: Львів, Варшава, Познань, Кремянець, Станіславів, Рівне, Стрий, Тернопіль, Перемишль, Вільно, Краків, Луцьк, Борислав, Коломия, Синевідсько Вижне, Рогатин, Рава Руська, Радехів, Дрогобич, Калущ, Яворів, Бережани, Теребовля, Сокаль, Судова Вишня, Перемишляни, Сосновець, Каліш, Скальмержиці, Снятин, Любомель, Бучач, Галич, Чесанів, Чортків, Делятин, Черниця, Товмач, Жовква, Держмань, Лебеді, Надвірна, Немирів, Поморяни, Золочів, Збарж, Люблин, Дубно, Остріг, Катовиці, Тарнів, Стоянів, Радивилів, Сколе, Здолбунів, Володимир Волинський, Залішки, Городок Ягайлонський, Клевань, Красне, Ковель, Леськи, Глиняни, Ярослав Болахів, Підгайці, Турка, Тартаків, Старий Самбір, Самбір, Нижанковиці, Жидачів, Зборів, Журавно, Винники, Устрики Долішні, Варяж, Куликів, Косів, Комарно, Козова, Камінка Спрумилова, Грималів, Бурштин, Борщів, Броди, Бірча, Боднарів, Бірки Великі і др.

За кордоном: Румунія, Канада, Сп. Держави П. Америки, Карпатська Україна, Чехія, Франція, Німеччина, Аргентина, Данціг, Словаччина, Югославія, Італія, Манч-джу-куо, Бельгія, Болгарія.

Кольпортаж Вістника найбільше поширений: Львів, Нью-Йорк, Варшава, Стрий, Познань, Перемишль, Вільно, Торонто, Хуст, Вінніпег, Луцьк, Рогатин, Любачів, Кремянець і др.

(Даті буде)

Читайте!

Передплатуйте!

Студентський Вістник

одинокий під сучасну пору орган українського студентства. В 1939 році появлятиметься на початку кожного місяця. Умови передплати: цілорічна—8 зол., піврічна—4.50 зол., поодинаке число 0.80 зол.

Адреса Редакції й Адміністрації: Львів, Міцкевича 11,
ч. тел. 109 29.

Гроші слати на подану адресу або скл.данками Пром-банку 506-778 з дописом „Студ. Вістник“.

НОВІ КНИЖКИ

В. Атаманюк — Материна сльозинка „Світ Дитини“ ст. 32.

Р. Єндик — Черник.

С. Кушніренко — Пружнів Львів 1938 ст. 62.

Др. К. Чехович — Шкідливі думки М. Драгоманова Перемишль 1938 ст. 27.

Проф. М. Грушевський — Українська шляхта в Галичині на переломі XVI-XVII вв. Львів 1938 „Дзвони“ ст. 16.

У століття „Русалки Дністрової“ Ювілейний збірник Самбір 1937-38 ст. 52.

30-ліття гімназії „Рідної Школи“ в Яворові. Яворів 1938 ст. 96.

Ів. Керницький — Мій світ. Вид. Ів. Тиктор Львів 1938 ст. 1.8.

Перший укр. педаг. конгрес 1935 р. Львів 1938 вид. „Рідної Школи“ ст. 250.

К. Коперський — Соняшні оповідання „Світ Дитини“ ст. 100.

Олекса Тарновський — Ганнібаль вид. Батьківщина Львів 1938 ст. 283.

Збірник матем.-природ.-лікар. секції НТШ-ка т. XXXII вип. I. ст. 55.

Збірник фізіогр. секції НТШ-ка вип. VII ст. 52.

Т. Франко — Лис Микита критичний розбір поеми Ів. Франка Львів 1937 ст. 104.

МСтудії з поля суспільних наук і статистики т. V за ред. Ев. Храпливського вид за допомогою Рев. Союзу Укр. Кооператив ст. 163.

Матеріали до укр. біографії т. VII вид. Бібліогр. Комісії НТШ-ка ст. 62.

Українische Dichtung im Exil von Oswald Burchard Sonderabruck aus Die Gegenwartsdichtung der europ. Völker S. 456-464.

Надіслані журнали

Вісті з Луцу ч. 22-23.

Відродження ч. 10-11.

Голос ч. 46.

Далекий Схід ч. 19.

Дзвіночок ч. 86.

Життя і Знання ч. 12.

Жіноча Доля ч. 23-24.

Комар ч. 50.

Кооперативна Республіка ч. 12.

Католицька Акція ч. 3-4.

Літопис Червоної Калини ч. 12.

Мета ч. 47.

Наша Батьківщина ч. 12.

Нова Хата ч. 22-24.

Неділя ч. 47.

На Сліді ч. 12.

Просвіта ч. 5-9.

Рідна Школа ч. 23.

Рідна Мова ч. 12.

Світ України ч. 3.

Світ Дитини ч. 31-32.

Студентський Вісник ч. 5-6.

Тризуб ч. 47-49.

Українське Дошкілля ч. 9-10.

Учительське Слово ч. 18.

Ми і Світ ч. 1.

Шлях Молоді ч. 18.

Ost-Europa nr. XI.

Contra-Komintern nr. 12.

Teęca nr. 12.

Prosto z Mostu nr. 54.

Myśl Narod wa nr. 53-55.

Biuletyn Polsko-Ukraiński nr. 47.

Северный Кавказ ч. 53-54.

Slavia річ. XVI зом. 1.

Вольное Козачество ч. 252.

УЛАС САМЧУК

„БАТЬКО І СИН“

коштує 4.50 зл.

(„Волинь“ III)

Замовляти: **Василь Рудко**, Львів, Сикстуська 43 а

„Напередодні“

Гроші слати складанками ПКО для „Дністра“.

Ч. конта 143.961 з допискою „Вкл. 18016 Волинь“.

Передплатуйте!

Читайте!

Багато ілюстрований літер.-науковий і мистецький часопис

„Напередодні“

під редакцією Богдана Кравцева.

Адреса редакції і адмін.: Львів, Сякстуська 43 а.

ДЗВІНОЧОК

найкращий український ілюстрований дитячий часопис.

Виходить чепурними книжечками щомісяця.

Передплата на рік (12 книжечок) тільки 2 злоті.

Національний, незалежний часопис „ДЗВІНОЧОК“ не тільки цікавить, веселить, але й учить та виховує. Вже восьмий рік є він для української дитини ясним промінем, що світить й огріває її душу. В час нашого лихоліття став він для неї невідступним другом і приятелем.

Передплата на рік 2 зл. (піврічно 1'20).

„ДЗВІНОЧОК“, Львів, Косцюшка 1 а.

РОДИЧІ — що дбають про своїх дітей, передплачують для них:
журнал

книжки

„Світ Дитини“ і „Діточа Бібліотека“

Передплата за „Світ Дитини“ річно: в краю 4 зл., в Чехо-Словаччині 25 кч., в Румунії 150 леїв, в Америці і Канаді 1 дол. Для всіх інших країв — рівновартість 1 амер. доляра. Передплата за „Діточу Бібліотеку“ річно: в краю 5 зл., в Чехо-Словаччині 30 кч., в Румунії 200 леїв, в Америці і Канаді 1'50 дол. Для всіх інших країв — рівновартість 1'5 амер. доляра.

Оказові числа висилаються безвлатно! АДРЕСА: Видавництво „СВІТ ДИТИНИ“ — Львів, ул. Зіморовича, ч. 2. Конто ПКО Львів: 503.330 Конто ПКО. Пр га: 79.475. Конто пер. розр. 14.

Книжка для всіх!

Карпатська Україна в числах

Д-ра ЕВ. ХРАПЛИВОГО

В-во „Нове Село“ вперу видало цю потрібну зраз книжечку про Срібну Криїну. Текст доповнюють ілюстрації й мапа. Ціна: 30 гр. з пересилкою 40 гр. Для ВП, відпродавців (найменше 5 книжечок) — 20% опушту. Тому що малий наклад — най адше висилаємо за готівку.

Замовлення й гроші слати на адресу: „Нове Село“, Львів, вул. Домініканська 11 — П. К. О. 503.807.

Вашу будучність найкраще і найпевніше з

„КАРПАТІЯ“

Товариство взаїмних обезпечень на життя у Ль
Ринок ч. 38 ч. тел

Нові святочні листівки скляні баньки, ангельське в
Прикраси на ялинку лосся, колірова станиоля, цет
фон, свічки, ліхтарики, ко
папери, бібули, канцеляр
приладдя.

дiстанете найдешевше в
Союзнім Базарі, Львів, вул. Руська 20.

Постійним Відборцям

КАВИ

„ПРАЖІНЬ“

бажає **БЕСЕЛИХ СВЯТ!**

Кооп. „Суспільний Промисл“
Львів 24, вул. Жовківська 188.

НАРОДНА ТОРГОВЛЯ

бажає

Веселих Свят

і просить закупити на свята в її складах муку, цукор,
мак, оріхи, рідзинки, мiгдали, гвоздики, каву, чай,

**Спожива
набили і**

тільки

МАСЛОСО

III
П 12531

1939 Р. 7 Кн. 1

оплати (чеки й пере
їні, вінкульовані а в
ість,
я цінних паперів,

ПРОМ - БАНК
Львів, Гродзиських 1/1. тел. 292-15 і 200-15.

Інкасо, доміціль, есконт векслів,
інкасо рат післяплат,
оборотний кредит,
організованя промислових підприємств.

0,50 0,4

Книгозбірня Вістника

ч. 1	<i>М. Острочерха:</i>	МУСОЛІНІ	ц. зл. 1
ч. 2	<i>М. Макивель:</i>	ВОЛОДАР	ц. зл. 2
ч. 3	<i>М. Антонович:</i>	ГЕРРЕС	ц. зл. 1
ч. 4	<i>Р. Бидак:</i>	А. ГІТЛЕР	ц. зл. 1
ч. 5	<i>Д. Варнак:</i>	КАРДИНАЛ МЕРСІЄ	ц. зл. 1
ч. 6	<i>Л. Мосенд:</i>	ШТАЙН	ц. зл. 1'50
ч. 7	<i>Д. Варнак:</i>	О'КОННЕЛЬ	ц. зл. 1
ч. 8	<i>В. Темляк:</i>	ВОГНИСТИЙ ХРЕСТ	ц. зл. 1'50
ч. 9	<i>Д. Доциов:</i>	ПАТРІОТИЗМ	ц. зл. 1
ч. 10	<i>Д. Варнак:</i>	ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ	ц. зл. 1'50
ч. 11	<i>Д. Доциов:</i>	ДУРМАН СОЦІЯЛІЗМУ	ц. зл. 1'50
ч. 12	<i>М. Антонович:</i>	МАРШАЛ ВПЕРЕД	ц. зл. 1'50
ч. 13	<i>В. Темляк:</i>	ЗАВДАННЯ НОВОГО
ПОКОЛІННЯ	ц. зл. 1
ч. 14	<i>Р. Берч:</i>	ФРАНКО — ВОЖД ЕСПАНЦІВ	ц. зл. 1'50
ч. 15	<i>Богдан Горович:</i>	НАЦІОНАЛІЗМ В БЕЛЬГІЇ	ц. зл. 1'50
ч. 16	<i>Ю. Тютюнник:</i>	РЕВОЛЮЦІЙНА СТИХІЯ	ц. зл. 1'50
ч. 17	<i>Д. Доциов:</i>	ДЕ ШУКАТИ НАШИХ
ІСТОРИЧНИХ ТРАДИЦІЙ	ц. зл. 1'50
ч. 18	<i>Андрусяк:</i>	МАЗЕПА І ПРАВОБЕРЕЖЖА	ц. зл. 2
ч. 19	<i>Доциов:</i>	ПАРТІЯ ЧИ ОРДЕН	ц. зл. 1
ч. 20	<i>Доциов:</i>	САЛЯЗАР	ц. зл. 1

Здобувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
N. Y. 325 East 14-th Street.

ЦІНА КН. 2'20 зл.

Dr. Iwana Tykora, Lwów, Błaharska 9.
Kupisz, wydawca Olga Baczyńska, Lwów,
ul. Błaharska 9, tel. 26 m. 21.